ΤΡΙΤΩΝ

Ηλεκτρονικό Περιοδικό / Βήμα Διαλόγου του Πανεπιστημίου Κρήτης

Τεύχος 6 / Φθινόπωρο 2022

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ο Μίκης Θεοδωράκης και το Πανεπιστήμιο Κρήτης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

3 **Δημήτρης Μυλωνάκης**
Προλεγόμενα

4 **Γεώργιος Κοντάκης**
Μίκης Θεοδωράκης: Το δεύτερο βήμα

Ο ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

6 **Γιώργος Γραμματικάκης**
Ο δικός μας Μίκης

8 **Αντιφώνηση του Μίκη Θεοδωράκη κατά την τελετή απονομής του Χρυσού Μεταλλίου από το Πανεπιστήμιο Κρήτης (1996)**

10 **Μιχάλης Ταρουδάκης**
Όταν το Πανεπιστήμιο Κρήτης παρουσίασε το *Άξιον Εστί* του Μίκη Θεοδωράκη

13 **Μίκης Θεοδωράκης**
ΕΚ ΒΑΘΕΩΝ

15 **... από τους χαιρετισμούς στην έναρξη του Συμποσίου**
Μουσική και Συμπαντική Αρμονία

17 **Κώστας Γεωργουσόπουλος**
Ο Αναγεννησιακός Θεοδωράκης

20 **Γιώργος Νικολακάκης**
Μίκης Θεοδωράκης: Η εικόνα

23 **Συμπαντική Αρμονία**
Μίκης Θεοδωράκης 10 Μαρτίου 2006

24 **Jerome Bruner**
Αρμονία και διχόνοια

28 **Γιάννης Κουγιουμουτζάκης**
Και φυσικά δεν ησύχασε…

31 **Και μετά σωπάσαμε.**
Πήγαμε εκεί που η επιστήμη απλώς δεν μπορεί να πάει...

32 **Το έργο του Μίκη Θεοδωράκη στις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης**

Ο ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ ΚΑΙ Η ΚΡΗΤΗ

34 **Γιώργος Αγοραστάκης**
Μίκης Θεοδωράκης: Μουσικός και επαναστάτης

37 **Μιχάλης Ταρουδάκης**
Καζαντζάκης και Θεοδωράκης:
Η συνάντηση των δύο Οικουμενικών Ελλήνων

39 **Γιώργος Ζεβελάκης**
Ο Μανόλης Αναγνωστάκης μέσα από τις Μπαλάντες του Μίκη Θεοδωράκη

41 **Γιώργος Νικολακάκης**
Ο Μίκης Θεοδωράκης και ο «Εργοτέλης»

43 **Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων Πανεπιστημίου Κρήτης**
Συνεδριακό Κέντρο ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ: ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

45 **Χρήστος Λεοντής**
Η γνωριμία με τον Μίκη

48 **Χρήστος Λεοντής**
Μια μέρα αγωνίας...

50 **Ελένη Καραΐνδρου**
Με τη σκέψη στον Μίκη

53 **Μίκης Θεοδωράκης:**
Ο άνθρωπος είναι μουσικό ον

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ

Διεύθυνση:
Δημήτρης Μυλωνάκης, Αντιπρύτανης

Υπεύθυνη Έκδοσης:
Γιώτα Διαμάντη (Τμ. Δημοσίων Σχέσεων)

Επιμέλεια κειμένων:
Αντωνία Κωνσταντέλη (Τμ. Εκπαίδευσης και Έρευνας)

Γραφιστική επιμέλεια - εικονογράφηση:
Άννα Αρκουλάκη (Εκτυπωτικό Κέντρο)

Συντακτική Ομάδα:
Γιάννης Κουγιουμουτζάκης (Τμ. Φιλοσοφικών & Κοινωνικών Σπουδών)
Γιώργιος Νικολακάκης (Τμ. Φιλοσοφικών & Κοινωνικών Σπουδών)
Μιχάλης Ταρουδάκης (Τμ. Μαθηματικών & Εφαρμοσμένων Μαθηματικών)
Γιάννης Τσιαούσης (Ιατρική Σχολή)
Νίκος Ψιλάκης (Συγγραφέας)

Τα άρθρα που δημοσιεύονται στον Τρίτωνα απηχούν τις απόψεις των συγγραφέων και δεν δεσμεύουν το Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Προλεγόμενα

Δημήτρης Μυλωνάκης
Αντιπρύτανης Προγραμματισμού, Διοικητικών Υποθέσεων και Φοιτητικής Μέριμνας ΠΚ
Διευθυντής περιοδικού "ΤΡΙΤΩΝ"

Ο Μίκης Θεοδωράκης είναι ένας παγκόσμιος Έλληνας μα και ένας «καθολικός άνθρωπος». Ένας εξαίρετος συνθέτης και συνάμα ένας «μεγάλος αφηγητής».[1] Πρωτίστως ένας άνθρωπος της πράξης. Η αγάπη του για την πατρίδα παροιμιώδης. Το στίγμα του ανεξίτηλο στη σύγχρονη ελληνική μουσική και όχι μόνο. Η ιστορία του άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα μέσα από τις εξάρσεις και τις τραγωδίες της.

Το Πανεπιστήμιο Κρήτης ως όφειλε, τίμησε ομόθυμα, εν ζωή, τρεις φορές τον Μίκη Θεοδωράκη.

Το 1996, στην επέτειο των 70 χρόνων του, τού απένειμε το Χρυσό Μετάλλιο του ιδρύματος επί πρυτανείας του καθηγητή Γιώργου Γραμματικάκη.

Το 2005, στην επέτειο των 80 χρόνων του, τον τίμησε με τον τίτλο του Επίτιμου Διδάκτορα του Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών (Φ.Κ.Σ) επί πρυτανείας του καθηγητή Γιάννη Παλλήκαρη.

Το 2006 το Τμήμα Φ.Κ.Σ. διοργάνωσε προς τιμήν του ένα διεθνές, διεπιστημονικό Συμπόσιο με τίτλο *Μουσική και Συμπαντική Αρμονία.*

Στη συνέχεια οι Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης (2007-2011) προχώρησαν σε τρεις συλλεκτικές εκδόσεις: των πρακτικών του συμποσίου και της οριστικής εκδοχής των δύο - ιστορικής, πολιτισμικής και πολιτικής αξίας - αυτοβιογραφικών έργων του (*Οι Δρόμοι του Αρχάγγελου και Το Χρέος*).

Γενεαλογική, επαναστατική, μουσική και πνευματική ήταν η σχέση του Μίκη Θεοδωράκη με τη «μυθική» του Κρήτη. Οι πρόγονοί του μαχητές στις κρητικές επαναστάσεις μπόλιασαν μέσα του το επαναστατικό πνεύμα και τη δίψα του για δικαιοσύνη. Η γοητεία του πρωτάκουστου ρυθμού της κρητικής μουσικής σε ένα γάμο στο Κολυμπάρι, έγινε «…θεμέλιο, που πάνω του θα έχτιζα τη νέα μουσική μου». Η πνευματική του σχέση με την Κρήτη, ανακλάται, μεταξύ των άλλων, στην Αναφορά του στον Νίκο Καζαντζάκη, ώστε «να κάνω αυτό που δεν μπορώ», για να δαμάσει τον «..δαίμονα της μουσικής και της αντιβίας»[2] καθώς και στην υιοθέτηση των «πολύχρωμων οραμάτων» του Μανόλη Αναγνωστάκη, θεωρώντας ως «…μότο της αυτοβιογραφίας μου» τους στίχους του ποιητή: *Και προχωρούσα μέσα στη νύχτα / χωρίς να γνωρίζω κανένα…*[3]

Με αφορμή τον ένα χρόνο από τον θάνατο του Μίκη Θεοδωράκη, το παρόν αφιέρωμα του *Τρίτωνα* ανατρέχει στις δύο αυτές πτυχές της πολυσχιδούς προσωπικότητας, της δαιδαλώδους ιστορίας και της συναρπαστικής ζωής του. Μέσα από κείμενα γραμμένα είτε ειδικά για το αφιέρωμα του *Τρίτωνα*, είτε για το συμπόσιο προς τιμήν του, διατρέχουμε τη σχέση του Μίκη Θεοδωράκη με το Πανεπιστήμιο Κρήτης και την Κρήτη γενικότερα, ενώ δύο κορυφαίοι Έλληνες συνθέτες της αμέσως επόμενης γενιάς, ο Χρήστος Λεοντής και η Ελένη Καραϊνδρου, καταθέτουν τις προσωπικές μαρτυρίες τους για τον μεγάλο συνθέτη. Το αφιέρωμα κλείνει με ορισμένες από τις θέσεις του Μίκη Θεοδωράκη για την Τέχνη και τη Μουσική.

Τα μέλη της Συντακτικής Επιτροπής, οι κύριοι Γιάννης Κουγιουμουτζάκης, Μιχάλης Ταρουδάκης, Γιώργος Νικολακάκης, Γιάννης Τσιαούσης και Νίκος Ψιλάκης, με τον ζήλο και τη γνώση τους συνέβαλαν καταλυτικά στην ολοκλήρωση αυτού του αφιερώματος. Οι κυρίες Γιώτα Διαμάντη, Αντωνία Κωνσταντέλη και Άννα Αρκουλάκη, οι οποίες επιμελήθηκαν τον τόμο, το έκαναν με προσήλωση στον στόχο, υψηλή αισθητική και σημασία στην (κάθε) λεπτομέρεια. Τους είμαστε ευγνώμονες. Τέλος, θερμές ευχαριστίες οφείλουμε προς όλους τους συγγραφείς των άρθρων που γράφτηκαν ειδικά για το αφιέρωμα, οι οποίοι, όλοι ανεξαιρέτως, το έκαναν με χαρά και αίσθηση χρέους, καθώς και στις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης (Π.Ε.Κ.) για την άδεια να αναπαράγουμε πολύτιμο υλικό από τις εκδόσεις τους.

Ελπίζουμε το αποτέλεσμα να είναι αντάξιο του μεγάλου Έλληνα.

---

[1] Γιώργος Νικολακάκης, «Μίκης Θεοδωράκης: Η Εικόνα», στο παρόν τεύχος.

[2] Θεοδωράκης, Μ. (2009). *Οι Δρόμοι του Αρχάγγελου. Αυτοβιογραφία*. Τόμ. Β, (σσ. 358, 920, 1015). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

[3] Ό. π., σσ. 926, 1111.

Μίκης Θεοδωράκης: Το δεύτερο βήμα

Γεώργιος Κοντάκης
Πρύτανης Πανεπιστημίου Κρήτης

Στο παρόν τεύχος του *Τρίτωνα* φιλοξενούνται κείμενα ενδεικτικά της σχέσης του Μίκη Θεοδωράκη με το Πανεπιστήμιο Κρήτης και με την Κρήτη, αποτιμήσεις του έργου του από ειδικούς επιστήμονες και μαρτυρίες φίλων και ομοτέχνων του σχετικές με την περιπετειώδη ζωή του. Ενημερώνουμε με αυτόν τον τρόπο τα νεώτερα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας -ειδικά τους φοιτητές μας- και το ευρύ κοινό πώς μέχρι σήμερα το Πανεπιστήμιο Κρήτης τίμησε τον αγωνιστή της ελευθερίας Μίκη Θεοδωράκη -τον μεγάλο «Απόντα», που μια παραγγελιά του, όπως διαβάζουμε στο παρόν τεύχος, είναι να τον θυμόμαστε ως «Μουσικό και επαναστάτη. Επαναστάτη μουσικό»[1].

Όμως, τα παραπάνω «πεπραγμένα», συμπεριλαμβανομένου του παρόντος αφιερωματικού τεύχους, δεν εξαντλούν το χρέος του Ιδρύματός μας απέναντι στον Μίκη Θεοδωράκη, ο οποίος, το 2006, στο τέλος του Συμποσίου *Μουσική και Συμπαντική Αρμονία,* παρακάλεσε ευγενικά το Πανεπιστήμιο Κρήτης να συνεχίσει τη διεπιστημονική διερεύνηση του πολύπλευρου έργου του – «μια ελπίδα» του, που εκφράστηκε δημόσια ως εξής:

> «Τι θα γίνει λοιπόν με το έργο μου; Ό,τι γίνει, θα γίνει εδώ, στην Κρήτη. Δεν είναι δωρεά, αλλά μια ελπίδα, μια παράκληση προς το Πανεπιστήμιο Κρήτης, ότι η Κρήτη θα γίνει το λίκνο, αφού εδώ έγινε το *πρώτο βήμα*. Φανταστείτε, πρώτη φορά μετά από τόσα χρόνια με κάλεσαν να μιλήσω για αυτά τα πράγματα...».

Ήδη στο Πανεπιστήμιο Κρήτης έχουν αρχίσει οι πρώτες συζητήσεις για το *δεύτερο βήμα* μίας νέας, διεπιστημονικής ερευνητικής προσέγγισης του αδιαίρετου έργου του, σε συνεργασία με άλλα Α.Ε.Ι. της χώρας και του εξωτερικού, με τον *Παγκρήτιο Σύλλογο Φίλων του Μίκη Θεοδωράκη* και με άλλους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς του νησιού και της χώρας μας. Με τον τρόπο αυτό συνεχίζουμε να τιμούμε μία σπάνια, οικουμενική, δημιουργική, αδέσμευτη προσωπικότητα, η οποία με παρρησία, νίκες, ήττες και βαρύ τίμημα *έπραξε το Χρέος της* απέναντι στην Πατρίδα μας και σε άλλες Πατρίδες, πάντα στο όνομα της «αρμονίας» - δηλαδή, των πανανθρώπινων δικαιωμάτων για ελευθερία, ειρήνη, κοινωνική δικαιοσύνη και αξιοπρέπεια. Χρέος στον Επίτιμο Διδάκτορα του Πανεπιστημίου μας, ο οποίος στις φυλακίσεις, στα βασανιστήρια και στις εξορίες απάντησε με αγώνες, νότες και ποίηση, υμνώντας έμπρακτα την αξία της ζωής όλων των όντων του πλανήτη - και με συνθέσεις σαγήνης υπερασπίστηκε το πανανθρώπινο δικαίωμα στο όνειρο.

[1] Γιώργος Αγοραστάκης «Μίκης Θεοδωράκης: Μουσικός και Επαναστάτης», στο παρόν τεύχος

Ο ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Γ. Γραμματικάκης, Μ. Ταρουδάκης, Κ. Γεωργουσόπουλος, Γ. Νικολακάκης, J. Bruner, Γ. Κουγιουμουτζάκης

Ο δικός μας Μίκης

Γιώργος Γραμματικάκης
πρώην Πρύτανης Πανεπιστημίου Κρήτης

Η πρωτοβουλία του *Τρίτωνα*, να παρουσιάσει ένα αφιέρωμα για τη σχέση του Μίκη Θεοδωράκη με την Κρήτη και το Πανεπιστήμιο Κρήτης, είναι σωστή και με πολλές προεκτάσεις. Διότι συνεχίζει, με τον καλύτερο τρόπο, την μακρά ιστορία της σχέσεως του Πανεπιστημίου Κρήτης με τον σπουδαίο συνθέτη, για την οποία μόνον περηφάνια μπορεί να αισθάνεται το Ίδρυμά μας. Είναι άλλωστε αλήθεια, ότι η αναχώρηση του Μίκη Θεοδωράκη για τους ουράνιους κόσμους, τον Σεπτέμβριο του 2021, έδωσε την αφορμή για μια γνήσια και μεγάλη λαϊκή συγκίνηση, ενώ μια παράδοξη «ανάταση ψυχής» σκέπασε την χώρα.

Στις τιμές πάντως, που δίκαια προκάλεσαν, η διαδρομή της ζωής και η μουσική του Μίκη, το Πανεπιστήμιο Κρήτης πρωτοπόρησε. Έτσι, στη διάρκεια της δεύτερης πρυτανικής μου θητείας η Σύγκλητος αποφάσισε, να απονεμηθεί στον Μίκη η Ανώτατη τιμητική του διάκριση, το Χρυσό Μετάλλιο του Ιδρύματος. Ήταν ένας νεοπαγής θεσμός, που κέρδισε γρήγορα τον σεβασμό και την καταξίωση. Η τελετή της απονομής έγινε στις 31 Μαΐου του 1996 και το αμφιθέατρο της Ιατρικής ήταν κατάμεστο από κόσμο, φοιτητές και συναδέλφους. Ο Μίκης έπλεε σε πελάγη χαράς, αλλά και κάποιας αμηχανίας. Έμοιαζε με ένα μεγάλο παιδί που του είχαν χαρίσει ένα δώρο πολύτιμο. Από την προσφώνηση, που ανακάλυψα στα ακατάστατα γραπτά μου εκείνης της εποχής επιλέγω ένα μικρό απόσπασμα - που άρεσε ιδιαίτερα στον Μίκη. «Συχνά φαντάζομαι τον Μίκη», είπα, «σαν ένα ποταμό με φοβερή ορμή, που κανένας δεν ξέρει από πού ξεκινά και πού οδηγείται. Είναι όμως γεγονός ότι παρασύρει στο διάβα του δέντρα πανέμορφα, και βράχους αιώνιους, ενώ το φως των άστρων συνοδεύει στις νύκτες την διαδρομή του. Είναι όμως αξιοθαύμαστο ότι ο Μίκης συνθέτει όλα αυτά τα στοιχεία, ακόμα και την ιλύ που υπάρχει πάντα σε ένα ποτάμι, σε ένα σύνολο ενιαίο και αδιαίρετο. Η αιχμηρή παρουσία του έχει έτσι ως κέντρο της την Ελλάδα, αγκαλιάζει όμως ολόκληρο τον Κόσμο. Συμβαίνει μάλιστα κάτι παράδοξο: Σύμφωνα με έναν θεμελιώδη κανόνα της φυσικής επιστήμης, κάθε σώμα που κινείται, ακόμα όμως περισσότερο ένα ποτάμι, χάνει διαρκώς την ορμή του εξαιτίας των τριβών και των ποικίλων εμποδίων, που συναντά στο διάβα του. Ο Μίκης έχει αποδείξει καιρό τώρα, και θα αποδείξει αύριο και στο μέλλον, ότι κερδίζει διαρκώς και περισσότερη ορμή, καθώς κατακτά νέους μουσικούς ορίζοντες ή όταν τραγουδά τα δεινά της πατρίδας».

Οι δεσμοί όμως του Μίκη με το Πανεπιστήμιο Κρήτης διατηρήθηκαν και θάλεγα μάλιστα ότι ενισχύθηκαν με την πάροδο των χρόνων. Έτσι, την 1η Αυγούστου του 2005, επί πρυτανείας του καθηγητή Γιάννη Παλλήκαρη, ο Μίκης ανακηρύχθηκε σε Επίτιμο Διδάκτορα του Πανεπιστημίου. Πάλι συγκίνηση και ενθουσιασμός, πάλι ο δικός μας Μίκης εκπρόσωπος ενός ιδεατού κόσμου. Ενώ, ένα χρόνο αργότερα, με εμπνευστή και οργανωτή τον Γιάννη Κουγιουμουτζάκη έγινε ένα διεθνές, πρωτοποριακό Συνέδριο με θέμα *Μουσική και Συμπαντική Αρμονία.* Κέντρο του ενδιαφέροντος και βασικός ομιλητής ήταν ο ίδιος ο Μίκης, που ανέπτυξε ανανεωμένη την παλαιότερη θεωρία του για τη Συμπαντική Αρμονία. Το Συνέδριο αποτυπώθηκε σε ένα κομψό τόμο από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, και από εκεί αντλώ ένα ωραίο χαρακτηρισμό του Γιάννη Κουγιουμουτζάκη για τον Μίκη. «Ταξίδεψε πολλές φορές από τη Γη στον ουρανό και πάλι πίσω στη Γη, νιώθοντας ξένος και εκεί και εδώ».

Ας σημειωθεί, ότι οι στέρεοι δεσμοί του Μίκη με το Πανεπιστήμιο και τον κόσμο του, οδήγησαν στην επιμελημένη έκδοση ενός σημαντικού μέρους του συγγραφικού του έργου από τις λαμπρές Πανεπιστημιακές μας Εκδόσεις. Ενώ, πολύ πρόσφατα, στις 9 Σεπτεμβρίου του 2022, το Ινστιτούτο Αστροφυσικής, το Γαλλικό Ινστιτούτο και οι Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, οργάνωσαν

μια αξιόλογη εκδήλωση, με τίτλο *Ο Ουρανός στην Επιστήμη, την Μουσική και την Λογοτεχνία.* Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Μίκης, ενώ είναι πια απών από την Γη μας, πρωταγωνίστησε και πάλι με τον πλούτο των γραπτών σκέψεων και το μουσικό του έργο.

Είναι όμως καιρός να ανατρέξω για λίγο στο μακρινό παρελθόν, και να αναζητήσω την αρχή της γνωριμίας μου με τον Μίκη. Μοιάζει, η αναζήτηση αυτή να έχει προσωπική χροιά. Δεν είναι όμως έτσι. Προσπαθώ κυρίως να αποκαλύψω μια περίοδο στη ζωή του Μίκη, που είναι άγνωστη στους πολλούς. Έτσι, στην δεκαετία του 60, ένας νέος ήρωας, που συμβάδιζε με τη μουσική και την πολιτική του δράση, εισέβαλε απρόσκλητος στη ζωή του Μίκη. Αυτή τη φορά ήταν μια πόλη, μια ολόκληρη πόλη: Το Ηράκλειο. Η πόλη αυτή, η πόλη μας, με την αλλοπρόσαλλη αισθητική και το σπουδαίο παρελθόν, έδωσε στον Μίκη την αναγκαία ώθηση, την δύναμη για το μεγάλο άλμα. Πράγματι. Ο δραστήριος τότε Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών, που στέγαζε και τις δικές μου πολιτικές ανησυχίες, προσκάλεσε τον Μίκη για μια συναυλία στην πόλη. Η συναυλία προσήλκυσε ένα πλήθος λαού που παραληρούσε, ενώ νέες φωνές δοκιμάστηκαν και καινούργια τραγούδια αντήχησαν στον φιλόξενο Κρητικό ουρανό.

Όσο όμως ο Μίκης αντλούσε δύναμη από την Κρήτη, τόσο οι σκοτεινές δυνάμεις, που πάντοτε καιροφυλακτούν στην δύσμοιρη πατρίδα μας, έθεταν εμπόδια στην θριαμβευτική του πορεία. Έτσι μια νέα πρόσκληση του Συλλόγου Κρητών Σπουδαστών κινδύνευσε να μείνει μετέωρη, αφού ιδιοκτήτες και σωματεία, που διέθεταν κατάλληλους χώρους υπέκυπταν στις πιέσεις της αστυνομίας και αρνιόταν την παραχώρηση. Η ένταση διαρκώς μεγάλωνε. Την λύση έδωσε, με μια πράξη μεγαλόψυχη και θαρραλέα, το Δ.Σ. του σωματείου *Εργοτέλης:* Παραχώρησε -και μάλιστα δωρεάν!- το γήπεδο του στον λόφο Μαρτινέγκο για τη διεξαγωγή της συναυλίας. Οι λεπτομέρειες αναφέρονται στο έξοχο βιβλίο του συναδέλφου Γιάννη Ζαϊμάκη *ΕΡΓΟΤΕΛΗΣ 1929-2009* που προλογίζει ο ίδιος ο Μίκης. «Παρά το ότι πέρασαν τόσα χρόνια από τότε», γράφει, «στην σκέψη μου παραμένει ολοζώντανη εκείνη η μοναδική μέρα με τον τόσο ενθουσιασμό, το τόσο πάθος και πλήθος … Τραγουδούσαν όλοι μαζί, τόσο δυνατά και τόσο ωραία, που «δικαίως» η εξουσία και τα όργανα της αφηνίασαν και στην συνέχεια ξέσπασαν στον Εργοτέλη».

Πράγματι, ήμασταν όλοι εκεί, στον εμβληματικό λόφο του Μαρτινέγκο, στις 6 Αυγούστου του 1966. Νέοι και μεγαλύτεροι, παιδιά και γυναίκες, κορίτσια και άνδρες αποθέωναν τον Μίκη και τα τραγούδια του, το βαθύτερο τους νόημα και τους τραγουδιστές. Στον Ελληνικό όμως ουρανό είχαν ήδη αρχίσει να μαζεύονται σύννεφα πολιτικά που υπονόμευαν τη δημοκρατία, που μετατράπηκαν ένα χρόνο αργότερα στο βαθύ και μακροχρόνιο σκοτάδι της δικτατορίας.

Δεν θα προχωρήσω σε λεπτομέρειες. Είτε για να αποφύγω τη συγκίνηση μου, είτε για να κατανικήσω το πικρό αίσθημα «σαν να ήταν χθες» -ενώ έχουν περάσει 50 τόσα χρόνια. Είναι πάντως γεγονός ότι οι συναυλίες, καθώς και η θέρμη με την οποία υποδέχτηκε τον συνθέτη το Ηράκλειο, είχαν μεγάλη πολιτική και κοινωνική σημασία.

Εκεί, στις συναυλίες του Ηρακλείου, έχει τις ρίζες της και η γνωριμία μου με τον Μίκη. Από τότε συναντιόμασταν κατά καιρούς, εδώ ή εκεί, στο Λονδίνο και στα Παρίσια, στο σπίτι του στην Αθήνα και σε συναυλίες σε κάθε γωνιά της Ελλάδας. Παρόλο που συχνά διέκρινα μια υπερβολή στα λόγια του, με γοήτευαν πάντα οι αναμνήσεις και οι συναρπαστικές ιστορίες της ζωής του. Δεν έπαυε άλλωστε να με εκπλήσσει το εύρος και η ποιότητα του μουσικού του έργου.

Τα χρόνια πέρασαν, και μαζί η δικτατορία και η ξενιτιά. Τον Σεπτέμβριο του 2009, το ιστορικό σωματείο *Εργοτέλης*, με πρόεδρο έναν σπουδαίο άνθρωπο και ευπατρίδη, τον Απόστολο Παπουτσάκη, απεφάσισε να τιμήσει τον Μίκη και τον υπογράφοντα. Ο Μίκης δεν μπόρεσε να έλθει, τον εκπροσώπησε όμως επάξια ο Γιάννης Κουγιουμουτζάκης, που έκανε έναν συγκινητικό χαιρετισμό και παρέλαβε το βραβείο. Εγώ όμως, υπερήφανος ήδη κάτοχος της φανέλας του *Εργοτέλη* νούμερο 10, σκεφτόμουνα ότι δεν βραβεύθηκα για την όποια προσφορά μου στον τόπο και την παιδεία. Μαζί με τον Μίκη και χιλιάδες άλλους, βραβεύθηκα για την βραδυά εκείνη στο Μαρτινέγκο, που οραματιζόμαστε με φωνές και τραγούδια ένα άλλο μέλλον, μια άλλη Ελλάδα.

Αντιφώνηση του Μίκη Θεοδωράκη κατά την τελετή απονομής του Χρυσού Μεταλλίου από το Πανεπιστήμιο Κρήτης (1996)

Το Πανεπιστήμιο Κρήτης τίμησε τον Μίκη Θεοδωράκη απονέμοντάς του το Χρυσό Μετάλλιο του Ιδρύματος. Η τελετή απονομής έγινε 31 Μαΐου 1996, επί πρυτανείας του καθηγητή Γιώργου Γραμματικάκη.

Η απόφασή σας να μου απονείμετε την ανώτατη διάκριση του Πανεπιστημίου Κρήτης, το χρυσό μετάλλιο, αποτελεί για μένα μια πράξη που με τιμά και με συγκινεί βαθύτατα. Σας ευχαριστώ θερμά.

Όσο κι αν αυτό φανεί περίεργο, δεν έχω φτάσει ακόμα στο στάδιο των απολογισμών. Η συγγραφή από μέρους μου των *Δρόμων του Αρχάγγελου* -εν είδει απομνημονευμάτων- δε γίνεται από διάθεση επιστροφής στο παρελθόν. Ακόμα περισσότερο δεν αποβλέπω στην κριτική απόρριψη είτε δικαίωση προσώπων και πραγμάτων και πολύ περισσότερο του εαυτού μου. Επειδή πιστεύω ότι το συνολικό μουσικό μου έργο είναι πυκνό και περίπλοκο, μιας και συνυπάρχουν όλα τα είδη της μουσικής (που μια κατά τη γνώμη μου αντιδραστική αντίληψη θέλησε να τα χωρίσει σε «έντεχνα» και «λαϊκά»), ένιωσα την ανάγκη να προσφέρω τα αναγκαία κλειδιά, ώστε εκείνος που θα ήθελε να με γνωρίσει ουσιαστικά να μπορέσει ν' ανοίξει όλες τις πόρτες και τα παράθυρα του μουσικού μου έργου.

Πράγματι, μπορώ να πω ότι αυτή τη στιγμή βρίσκομαι στο κρισιμότερο ίσως στάδιο της συνθετικής μου προσπάθειας. Έχω ολοκληρώσει τη σύνθεση της Λυρικής Τριλογίας: *Μήδεια, Ηλέκτρα, Αντιγόνη* (που με την προσθήκη του Κώστα Καρυωτάκη ίσως στο μέλλον να παρουσιάζεται και ως Τετραλογία) και τώρα βρίσκομαι στο κρίσιμο σημείο του περάσματος αυτού του καινούριου συνολικού έργου στον ελληνικό λαό.

Η συγκυρία το έφερε έτσι ώστε σε δύο μήνες από σήμερα να παρουσιαστεί η *Ηλέκτρα* στο Ηρώδειο, εγκαινιάζοντας έτσι τη συνεργασία μου με τον Νίκο Κούνδουρο. Μπορεί έως τώρα να μην έχουμε συμπέσει στη δημιουργική μας πορεία, όμως, πολύ περίεργο, σε περιόδους που οι μέρες είναι γκαστρωμένες (για να θυμηθώ το φίλο μου Χαρίλαο) βρισκόμαστε μαζί. Δε θα ξεχάσω ποτέ μια βαρκάδα στα ανοιχτά του Αγίου Νικόλα, όταν για πρώτη φορά συζητούσαμε για ένα πολιτικό-πολιτιστικό κίνημα, που λίγο αργότερα έλαβε τη μορφή των Λαμπράκηδων…

Σήμερα έφτασε για μένα η στιγμή να καταστήσω το ελληνικό κοινό κοινωνό του νέου έργου μου: της Λυρικής Τριλογίας. Πρόκειται για ένα δύσκολο εγχείρημα, δεδομένου ότι αυτή τη φορά έχω απομακρυνθεί από όλα τα οικεία ακούσματα με τα οποία κέρδιζα απ' την πρώτη στιγμή την εμπιστοσύνη του Έλληνα ακροατή. Ακόμα και με το *Άξιον Εστί,* που αποτελούσε ένα μεγάλο άλμα, λόγω της παρουσίας συμφωνικής ορχήστρας, μεικτής χορωδίας και προωθημένων τεχνικών μουσικής σύνθεσης, υπήρχε ο λαϊκός τραγουδιστής και τα λαϊκά όργανα, για να τιθασεύσουν ακόμα και τον πιο ακραίο ως προς τον λαϊκό ήχο Έλληνα ακροατή.

Στην Τριλογία, ο νέος μύστης της μουσικής μου, όπως θα τον επιθυμούσα και θα τον ήθελα, θα πρέπει να κάνει μια πολύ μεγάλη διανοητική και ψυχική προσπάθεια προκειμένου να αντλήσει την αισθητική του απόλαυση από καινούρια γι' αυτόν στοιχεία. Δεν αναφέρομαι τόσο στους μύθους -που είναι λίγο ως πολύ γνωστοί-, όσο στα καθαρώς μουσικά στοιχεία.

Σε πρώτο επίπεδο θα θέσω ασφαλώς τη μελωδία -το μέλος. Γι' αυτούς που γνωρίζουν το έργο μου, θα είναι σχετικά εύκολο να αναγνωρίσουν την κοινή ρίζα. Σε αντίθεση με ό,τι συνηθίζεται στη Δύση, όπου ανάμεσα σε δύο μελωδίες υπάρχουν πλήθος τεχνολογικά στοιχεία, εγώ, επηρεασμένος από τα μακρόσυρτα βυζαντινά μελίσματα, τα ριζίτικα και τα τραγούδια της τάβλας, αντιμετώπισα το σύνολο της κάθε «όπερας» (ο όρος είναι συμβατικός) σαν ένα συνεχές μέλος, σαν ένα τραγούδι-ποταμό, απ' την αρχή ως το τέλος.

Φυσικά αυτή η καινούρια μελωδική αντίληψη, παρότι συχνά υπάρχουν και ολόκληρα τραγούδια, δεν μπορεί να έχει σχέση με το πασίγνωστο μελωδικό μου ύφος. Και ίσως αυτό ακριβώς, η ύπαρξη δηλαδή ενός μελωδικού

Μ.Θεοδωράκης, Γρ.Μπιθικώτσης, Οδ.Ελύτης, Θ.Δημήτριεφ, Μ.Κατράκης, από την πρεμίερα του Άξιον Εστί, 19/10/1964
Πηγή: https://mikisguide.gr/photos/

κόσμου με τον οποίο το ελληνικό κοινό με έχει ταυτίσει, να είναι και το μεγαλύτερο εμπόδιο στην καινούρια μου προσπάθεια. Γιατί θα πρέπει τώρα το κοινό -τουλάχιστον αυτό που αγαπά τη μουσική μου- να μάθει πως υπάρχει ένας άλλος Θεοδωράκης, ένας νέος Θεοδωράκης, να τον ανακαλύψει και, αν είναι δυνατό, να δημιουργήσει μαζί του την ίδια στενή σχέση που είχε και με το προηγούμενο έργο του. Αυτά ως προς το μέλος, τον μελωδικό κόσμο.

Από κει και πέρα αρχίζουν τα δύσκολα. Γιατί μας απομακρύνουν από τον γνώριμο χώρο, τα οικεία ακούσματα, τα αγαπημένα, τα δικά μας ηχοχρώματα. Πρόκειται για την εναρμόνιση, την αρμονία και για την ενορχήστρωση. Πράγματι, κατά το διάστημα της κυριαρχίας της δογματικής αντίληψης στη βυζαντινή εκκλησία, που δεν επέτρεψε την είσοδο του αρμόνιου στους ορθόδοξους ναούς, και στη συνέχεια της επί τέσσερις αιώνες τουρκοκρατίας, στη Δύση αναπτυσσόταν η τεχνολογία της μουσικής, ενώ στην Ανατολή η μουσική παρέμενε μονόφωνη, με υποτυπώδη αρμονική στήριξη. Επίσης, η ενόργανη μουσική, ύστερα από μια μακρά περίοδο αναζητήσεων, κατέληξε στη δημιουργία αυτού του θαυμαστού ηχητικού οργάνου που είναι η συμφωνική ορχήστρα, ο συμφωνικός ήχος.

Η δική μας αρμονική επανάσταση στον χώρο της λαϊκής μουσικής έγινε μόλις πριν μισό αιώνα, με τα τραγούδια της σχολής Τσιτσάνη. Όπως είναι φυσικό, ο αρμονικός πλούτος δεν μπορούσε παρά να είναι υποτυπώδης. Εμείς, της έντεχνης λαϊκής μουσικής, για να μη χάσουμε την επαφή μας με το ευρύ ελληνικά κοινό, κινηθήκαμε μέσα στις ίδιες περίπου αρμονικές προδιαγραφές, με κάποια βήματα προς κάποια τολμηρότερη εναρμόνιση. Το ίδιο και οι ενορχηστρώσεις έγιναν με βάση τα κυρίαρχα λαϊκά μας όργανα.

Όταν αποφάσισα να χρησιμοποιήσω συμφωνική ορχήστρα, αντίστιξη και χορωδία στο *Άξιον Εστί,* δίσταζα περίπου τέσσερα χρόνια για να το παρουσιάσω, με το φόβο ότι το κοινό θα μου γύριζε την πλάτη. Τον ίδιο φόβο, δεν το κρύβω, έχω και τώρα. Όμως για πόσο καιρό ακόμα θα πρέπει να διστάζουμε; Στο κάτω κάτω όλες αυτές οι τεχνολογικές κατακτήσεις μπορεί να έγιναν στη Δύση, όμως κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις μπορεί να γίνουν αποδεκτές από το ελληνικό κοινό. Όταν λέω ελληνικό κοινό, δεν εννοώ όλους αυτούς που έχουν πρόσβαση προς τη δυτική μουσική. Και ούτε με ενδιαφέρει σε ποιο βαθμό αυτή η μουσική μπορεί να τους εκφράζει. Εμείς εδώ ξεκινήσαμε ένα μεγάλο ταξίδι στον χώρο της ελληνικής μουσικής, που έγκαιρα τη δέσαμε σφιχτά με την ελληνική ποίηση, έτσι ώστε να προκύψει μια νέα ποιότητα ελληνικής τέχνης, που να εκφράζει και να συγκινεί τον νεοέλληνα. Σ' αυτό το κοινό αναφέρομαι. Σ' αυτό το κοινό στοχεύω.

Η συνεργασία μου στο ανέβασμα της *Ηλέκτρας* με τον Νίκο Κούνδουρο μπορεί να σημάνει την απαρχή μιας νέας προσπάθειας, που θα φέρει το ευρύ ελληνικό κοινό κοντά στον κόσμο των νέων λυρικών έργων, που σε σχέση με το *Άξιον Εστί, το Πνευματικό Εμβατήριο ή το Canto General* ανήκουν κι αυτά στα μεγάλα λαϊκά ορατόρια, με τη διαφορά ότι εδώ έχουμε ένα νέο στοιχείο: το δράμα, τα τραγικά πρόσωπα, τις βίαιες συγκρούσεις και την εμφάνιση του αρχαίου χορού με σύγχρονους αισθητικούς τρόπους, που θα πρέπει να τον ταυτίζουν με την πνευματική και ψυχική φόρτιση του Έλληνα θεατή-ακροατή.

Είθε αυτή η πρώτη απόπειρα -το πρώτο ουσιαστικό πείραμα προς την κατεύθυνση μιας λαϊκής λυρικής τραγωδίας- να μας φέρει όλους πιο κοντά στον άφταστο κόσμο των αρχαίων τραγικών και παράλληλα να σημάνει την αποκάλυψη ενός καινούριου νεοελληνικού μουσικού – ποιητικού – δραματικού κόσμου, που να εμπλουτίσει τη συμμετοχή και τη συνεισφορά μας στην εξέλιξη της μουσικής των λαών.

Όταν το Πανεπιστήμιο Κρήτης παρουσίασε το *Άξιον Εστί* του Μίκη Θεοδωράκη

Μιχάλης Ταρουδάκης
Πρώην Πρύτανης Πανεπιστημίου Κρήτης
Πρόεδρος Δ.Σ. Μουσείου Καζαντζάκη

Από την συναυλία στο Κηποθέατρο *Νίκος Καζαντζάκης* στο Ηράκλειο, 1η Ιουλίου 1996, με το Ορατόριο *Άξιον Εστί* του Μίκη Θεοδωράκη

Ο μεγάλος μας Μίκης Θεοδωράκης ανέβηκε στις 2 Σεπτεμβρίου 2021 στη γειτονιά των αγγέλων. Το έργο του πολυσχιδές και πολυσήμαντο θα σημαδεύει τη ζωή μας στο διηνεκές.

Το Πανεπιστήμιο Κρήτης έχει τιμήσει τον Μίκη Θεοδωράκη, μεταξύ άλλων, με την απονομή του Χρυσού Μεταλλίου του Ιδρύματος το 1996. Η απονομή του Χρυσού Μεταλλίου είχε συσχετισθεί τότε με τα εβδομηκοστά γενέθλια του Μίκη που ήταν την προηγούμενη χρονιά. Την εποχή εκείνη η Χορωδία *Φραγκίσκος Λεονταρίτης* του Πανεπιστημίου Κρήτης ήταν στα πρώτα της δυναμικά βήματα, και ο υπογράφων, με την ιδιότητα τότε του Προέδρου της Διοικούσας Επιτροπής της Χορωδίας, σε συνεννόηση με τον μαέστρο της, τενόρο Γιώργο Ψαρουδάκη, προτείναμε στον τότε πρύτανη Γιώργο Γραμματικάκη να παρουσιάσουμε το Ορατόριο του συνθέτη *Άξιον Εστί* σε ποίηση Οδυσσέα Ελύτη. Ο πρύτανης μάς έδωσε το πράσινο φως και ξεκίνησε μια εργώδης προσπάθεια για να παρουσιαστεί το Ορατόριο το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς μετά την απονομή του Χρυσού Μεταλλίου. Σημειώνουμε ότι ο Οδυσσέας Ελύτης έφυγε από κοντά μας το Μάρτιο της χρονιάς εκείνης και το ανέβασμα του Ορατορίου θεωρήθηκε και ήταν και μια προσφορά στη μνήμη του ποιητή. Το εγχείρημα εξαιρετικά δύσκολο καθώς το έργο είναι ιδιαίτερα απαιτητικό. Έπρεπε να συγκροτηθεί συμφωνική και λαϊκή Ορχήστρα, να επιλεγούν οι κατάλληλοι σολίστ και να

αποφασισθεί η συμμετοχή των χορωδιών. Και όλα αυτά σε επίπεδο κατά το δυνατόν επαγγελματικό ώστε να μην προδοθεί το πνεύμα του μεγάλου μας συνθέτη, τον οποίο βέβαια είχαμε ενημερώσει, τη βραδιά της απονομής του Χρυσού Μεταλλίου του Ιδρύματος, για την πρόθεσή μας να παρουσιάσουμε το Ορατόριο.

Αποφασίσαμε τη σύμπραξη της Χορωδίας του Πανεπιστημίου Κρήτης *Φραγκίσκος Λεονταρίτης* υπό τη διεύθυνση του Γιώργου Ψαρουδάκη, με τη Μικτή Χορωδία του Δήμου Ηρακλείου υπό τη διεύθυνση του Γιάννη Κιαγιαδάκη και τη Μικτή Χορωδία του Δήμου Ρεθύμνης υπό τη διεύθυνση του Μπάμπη Πραματευτάκη σε μια συμβολική κίνηση συνεργασίας των δύο πόλεων που φιλοξενούν τις Σχολές του Ιδρύματος. Οι διευθυντές των Χορωδιών Ηρακλείου και Ρεθύμνης αποδέχτηκαν με ενθουσιασμό την πρότασή μας. Η συμφωνική ορχήστρα οργανώθηκε εκ των ενόντων με τη βοήθεια και της πιανίστας Πατρίσια Αρένας (συζύγου του αφυπηρετήσαντος συναδέλφου καθηγητή Γιάννη Μουζά και μητέρας της εξαιρετικής πιανίστας Αλεξίας Μουζά). Συμμετείχαν μουσικοί της τότε Ορχήστρας Εγχόρδων του Δήμου Ηρακλείου που τη διεύθυνε ο Γιάννης Τζωρτζάκης και νέοι μουσικοί από την Κρήτη και την υπόλοιπη Ελλάδα. Ζήτησα προσωπικά να αναλάβει τη διεύθυνση της Ορχήστρας ο νυν Καλλιτεχνικός Διευθυντής του Πολιτιστικού Κέντρου Ηρακλείου Μύρων Μιχαηλίδης, που ήταν τότε στα πρώτα του βήματα, ο οποίος αποδέχθηκε με ενθουσιασμό την πρόταση. Σολίστες ήταν : Ψάλτης ο Ανδρέας Κουλουμπής που είχε ερμηνεύσει και την πρώτη έκδοση σε δίσκο του ορατορίου, Λαϊκός Τραγουδιστής ο Γιώργος Χυντηράκης και Αφηγητής ο Βαγγέλης Στεφανάκης. Στην προετοιμασία και την παραγωγή των συναυλιών βοήθησαν πολλοί. Για την ιστορία πρέπει να αναφέρω ανάμεσα τους, την Μαρία Κατεχάκη-Γεωργιάδη που ήταν τότε Γραμματέας της Πρυτανείας, τους συναδέλφους καθηγητές Γιάννη Μουζά και Νίκο Χανιωτάκη καθώς και την Αγγελική Ζαχαράτου-Τζιρίτα που επιμελήθηκε το πρόγραμμα των συναυλιών.

Οι τελικές δοκιμές με τη συμμετοχή όλων των συντελεστών διεξήχθησαν στον Θεατρικό Σταθμό του Ηρακλείου με πολλές δυσκολίες. Εκεί φάνηκε και η εξαιρετική ικανότητα του Μύρωνα Μιχαηλίδη να κατευθύνει συντελεστές που ήταν μείγμα επαγγελματιών και ερασιτεχνών και οι οποίοι βρίσκονταν μαζί για πρώτη φορά για να συμπράξουν σε ένα δύσκολο έργο.

Τελικά οι προσπάθειες επιβραβεύθηκαν και το Ορατόριο παρουσιάστηκε σε δύο συναυλίες σε Ηράκλειο (1 Ιουλίου, *Κηποθέατρο Νίκου Καζαντζάκη*) και Ρέθυμνο (2 Ιουλίου, *Θέατρο Ερωφίλη* στη Φορτέτσα). Οι συναυλίες σημείωσαν εξαιρετική επιτυχία με κατάμεστους τους χώρους των εκδηλώσεων. Η συναυλία του Ηρακλείου μεταδόθηκε τηλεοπτικά από την ΚΡΗΤΗ TV σε μαγνητοσκόπηση. Είχαμε επίσης προνοήσει να κάνουμε επαγγελματική ηχογράφηση των συναυλιών και έτσι, περίπου 3 χρόνια μετά, η συναυλία στο Ηράκλειο κυκλοφόρησε σε CD με έκδοση του Πανεπιστημίου Κρήτης, έχοντας την έγκριση και την αποδοχή του μεγάλου μας συνθέτη. Μάλιστα υπάρχει μαρτυρία του Μύρωνα Μιχαηλίδη ότι ο Μίκης Θεοδωράκης θεωρεί αυτή την εκτέλεση ως την τρίτη στη σειρά επίσημη του έργου. Θα ήταν ευχής έργο να υπάρξει η δυνατότητα επανέκδοσης του CD ώστε να γίνει κτήμα όσων το επιθυμούν.

Η παραγωγή του *Άξιον Εστί* από το Πανεπιστήμιο Κρήτης ήταν ένα τεράστιο τόλμημα της εποχής εκείνης που το καθιστούσε ιδιαίτερα σημαντικό το γεγονός ότι ήταν λίγες οι περιπτώσεις παρουσίασης ολόκληρου του ορατορίου σε επαγγελματικό ή ημιεπαγγελματικό επίπεδο και ακόμη λιγότερες οι ηχογραφήσεις του σε CD. Όμως το Πανεπιστήμιο Κρήτης είναι γνωστό ότι τολμά. Το διακρίνει δυναμισμός, εξωστρέφεια και διάθεση

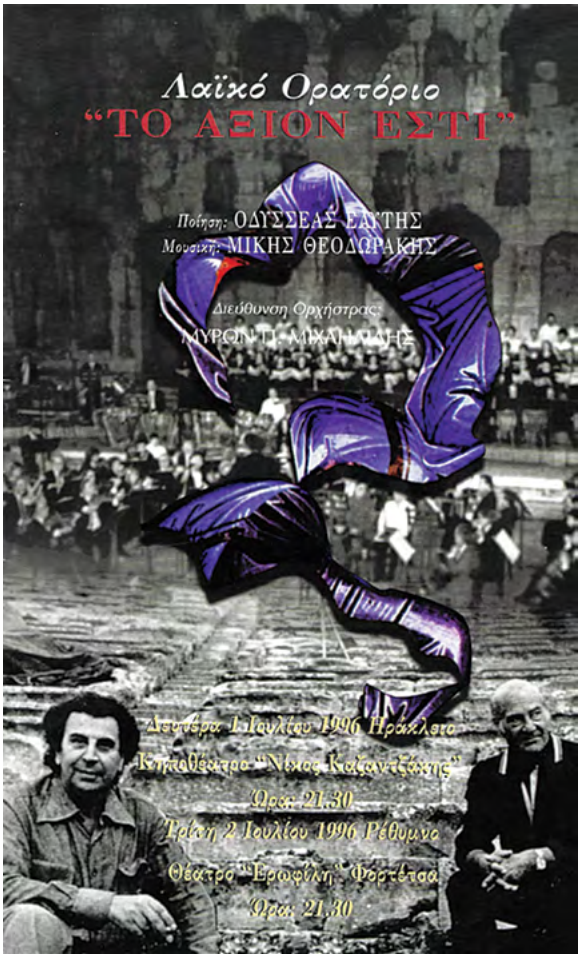

Το εξώφυλλο του προγράμματος των συναυλιών

Από την συναυλία στο *Κηποθέατρο Νίκος Καζαντζάκης* στο Ηράκλειο, 1η Ιουλίου 1996, με το Ορατόριο *Άξιον Εστί* του Μίκη Θεοδωράκη. Από αριστερά Γιώργος Χυντηράκης, Μύρων Μιχαηλίδης, Ανδρέας Κουλουμπής, Βαγγέλης Στεφανάκης, Γιώργος Ψαρουδάκης και Γιάννης Κιαγιαδάκης

συνεργασίας με την τοπική κοινωνία, και τα συστατικά αυτά οδηγούν πάντα σε αποτελέσματα που αποτελούν πρότυπο παρέμβασης των Πανεπιστημίων στο πολιτιστικό και κοινωνικό γίγνεσθαι. Η παραγωγή του *Άξιον Εστί* ελπίζουμε ότι θα μείνει στην ιστορία του αγαπημένου μας Ιδρύματος μαζί με τις εκδηλώσεις τιμής προς το πρόσωπο του αείμνηστου Μίκη Θεοδωράκη.

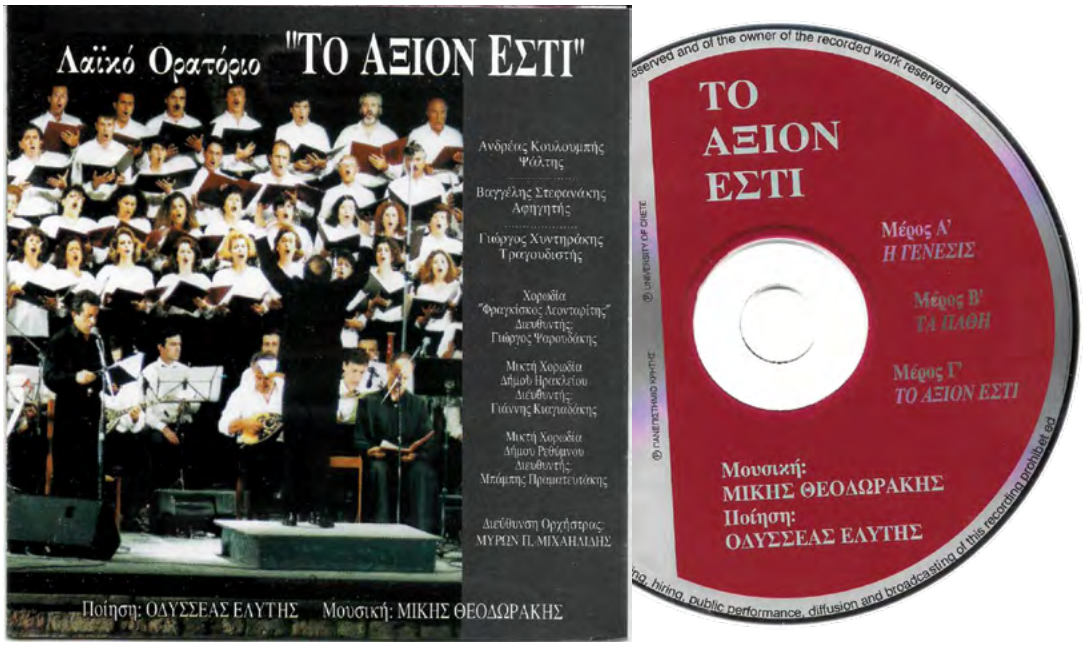

Το CD και το εξώφυλλο της συναυλίας της 1ης Ιουλίου 1996 στο Ηράκλειο, με το Ορατόριο *Άξιον Εστί* του Μίκη Θεοδωράκη

Περισσότερες πληροφορίες:

Μπορείτε να ακούσετε απόσπασμα από το Γ΄ μέρος του Λαϊκού Ορατορίου *Άξιον Εστί* από τη συναυλία στο *Κηποθέατρο Νίκος Καζαντζάκης* στο Ηράκλειο, στις 1 Ιουλίου 1996

ΕΚ ΒΑΘΕΩΝ

Μίκης Θεοδωράκης

Την 1η Αυγούστου 2005 έλαβε χώρα στο Μεγάλο Αρσενάλι, στο Ενετικό Λιμάνι των Χανίων, η τελετή αναγόρευσης του Μίκη Θεοδωράκη σε Επίτιμο Διδάκτορα του Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Προσφώνηση από τον Πρύτανη Καθηγητή Ιωάννη Παλλήκαρη. Χανιά, 1η Αυγούστου 2005

Ο Μίκης Θεοδωράκης Επίτιμος Διδάκτορας της Φιλοσοφικής Σχολής με τον Πρύτανη, Καθηγητή Ιωάννη Παλλήκαρη. Χανιά, 1η Αυγούστου 2005

Ο τότε Πρύτανης του Πανεπιστημίου Κρήτης Καθηγητής κ. Ιωάννης Παλλήκαρης ολοκληρώνοντας την προσφώνησή του προς τον τιμώμενο ανέφερε:

... Κυρίες και Κύριοι

Με την αναγόρευση του Μίκη Θεοδωράκη σε Επίτιμο Διδάκτορα της Φιλοσοφικής Σχολής, το Πανεπιστήμιο Κρήτης, ως συνέχεια των αγώνων και των θυσιών των Κρητών και παραγωγή της μεγάλης πνευματικής κληρονομιάς του Θεοτοκόπουλου, του Καζαντζάκη, του Πρεβελάκη, αναδεικνύει ως παρακαταθήκη πνευματικής ουσίας, τη σύζευξη του βιωματικού, ανθρωπιστικού έργου, με την επιστημολογική παρατήρηση και έρευνα. Διότι το σώμα του έργου του Μίκη Θεοδωράκη αποτελεί πολύτιμο πρωτογενές υλικό, μνημείο για την ανθρωπότητα.

Η χωροχρονική του αφετηρία το συνδέει με την Κρήτη, την Ελλάδα, την οικουμένη και το διαχέει σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της Επιστημονικής κοινότητας, η οποία θα οικειωθεί δημιουργικά την πνευματικότητά του.

Η επικαιρότητα, μου επιβάλει να ολοκληρώσω αυτή τη θέση, με πρόσφατο παράδειγμα, από τις τελευταίες Πανελλαδικές εξετάσεις του Υπουργείου Παιδείας, όπου οι μαθητές κλήθηκαν να διατυπώσουν τις σκέψεις τους, με αφορμή κείμενο του Μίκη Θεοδωράκη, υπό τον τίτλο: *Μια σκέψη για τον 21° αιώνα.*

….Μίκη Θεοδωράκη,

Περιποιεί μεγάλη τιμή στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, η αποδοχή της αναγόρευσης Σου, σε Επίτιμο Διδάκτορα της Φιλοσοφικής του Σχολής,

Μίκη,
"Δέξου απ' το δικό μας ήλιο λίγα γιασεμιά
και ξαναμοίρασε αντίδωρο.
Στείλε πάλι τον Αρχάγγελο να ταράξει τα νερά
με βασιλικό τα μέτωπα να μας ραντίσει
κι από τα λιθάρια θα ξεπεταχτούν παιδιά
η γενιά που θα Σε λειτουργήσει.
Μιχαήλ, Μίκη Θεοδωράκη,
Σβήσε το δικό μας Νυν και κράτησε μόνο το δικό σου Αεί"

Από την τελετή αναγόρευσης του Μίκη Θεοδωράκη σε Επίτιμο Διδάκτορα του Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστήμιου Κρήτης.
Η αντιφώνηση του Μίκη Θεοδωράκη με τίτλο *Εκ Βαθέων* αμέσως μετά την αναγόρευσή του σε Επίτιμο Διδάκτορα του Πανεπιστημίου Κρήτης.
Αριστερά ο Πρόεδρος του Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών Καθηγητής Γιάννης Κουγιουμουτζάκης και δεξιά ο Πρύτανης Καθηγητής Ιωάννης Παλλήκαρης.
Χανιά 1η Αυγούστου 2005

Ο Γιάννης Κουγιουμουτζάκης, Ομότιμος Καθηγητής Ψυχολογίας σήμερα, και τότε Πρόεδρος του Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης, στην ομιλία του, αφού παρουσίασε τη ζωή και το έργο του τιμωμένου ανέφερε:

….

Κυρίες και Κύριοι

Σε λίγα λεπτά θα λάβει χώρα η αναγόρευση του τιμωμένου μας. Εκτός από εμάς, μέσα στην αίθουσα καταφτάνουν πολλοί από το παρελθόν, γιατί το δικαιούνται. Πολλοί περισσότεροι καταφτάνουν από το μέλλον, γιατί το επιθυμούν. Από το παρελθόν εισέρχονται αυτή τη στιγμή οι πρόγονοι, οι γονείς, ο αδερφός, οι συγγενείς, οι φίλοι, οι ομότεχνοι του τιμωμένου. Μαζί τους εισέρχονται οι προδομένοι, οι βασανισμένοι, αλλά όχι προσκυνημένοι σύντροφοί του – οι σύντροφοι της νίκης και της ήττας, των αγώνων και του ονείρου, του αμάραντου. Εισέρχονται, επίσης, στην αίθουσα οι αγέννητοι από το μέλλον – αυτοί δεν θα τον πικράνουν, δεν θα τον βασανίσουν, δεν θα τον φυλακίσουν. Αυτοί θα αγκαλιάσουν το πανάκριβο έργο του, θα το χαρούν, θα το ακούσουν και θα το διαβάσουν από την αρχή μέχρι το τέλος, θα το ερευνήσουν συστηματικά, θα εμπνευστούν, θα το κάνουν μάθημα στα παιδιά τους, θα το εξελίξουν και θα πάνε πιο πέρα. Θα τον κατανοήσουν και θα τον τιμήσουν καλύτερα από μας. Εμείς σήμερα ψάχνουμε λέξεις που δυστυχώς δεν αρκούν για να τον περιγράψουν. Εμείς τον τιμούμε ως Δημιουργό και Συνθέτη και Ποιητή και Λογοτέχνη και Επιστήμονα και Πηγή Πολιτισμού και Πολίτη και Πατριώτη και Ευαίσθητο στα δεινά των κατατρεγμένων ανθρώπων Άνθρωπο. Αυτοί από το μέλλον, αυτόν το Γιο της Αρμονίας, αυτόν το Γιο της Γης, θα τον αποτιμήσουν ως ένα μεγάλο ΣΥΝ στην αξία της ζωής.

….

Αμέσως μετά την αναγόρευση ακολουθεί η αντιφώνηση του Μίκη Θεοδωράκη με τίτλο ***Εκ Βαθέων***.

Περισσότερες πληροφορίες:

Μπορείτε να ακούσετε την αντιφώνηση του Μίκη Θεοδωράκη κατά την τελετή αναγόρευσής του σε Επίτιμο Διδάκτορα του Πανεπιστημίου Κρήτης στο διαδίκτυο.

Μπορείτε να διαβάσετε την προσφώνηση του πρώην Πρύτανη Καθηγητή Ιωάννη Παλλήκαρη και την ομιλία του Ομότιμου Καθηγητή Ψυχολογίας Γιάννη Κουγιουμουτζάκη, *Μίκης Θεοδωράκης: Το συν- του συνάδειν.*

Το Μάρτιο του 2006 το Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών διοργάνωσε προς τιμήν του Μίκη Θεοδωράκη ένα Διεθνές, Διεπιστημονικό Συμπόσιο με τίτλο *Μουσική και Συμπαντική Αρμονία*

... από τους χαιρετισμούς στην έναρξη του Συμποσίου *Μουσική και Συμπαντική Αρμονία*

Ο τότε Πρύτανης, Καθηγητής Ιωάννης Παλλήκαρης

Είμαι ιδιαίτερα τυχερός που ως Πρύτανης βιώνω αυτή τη στιγμή. Είναι εξαιρετικά τιμητικό να ακούμε ότι με το παρόν Συμπόσιο το Πανεπιστήμιο Κρήτης επαναπροσδιορίζει την ίδια τη φιλοσοφία της επιστήμης και ότι προσπαθεί να θεωρήσει το σύνολο των επιστημών ως μια αρμονική σύνθεση της γνώσης και όχι ως μια διάσπαση των αντικειμένων της, όπως συμβαίνει στους μοντέρνους καιρούς μας.

Ο πρώην Πρύτανης, Καθηγητής Γιώργος Γραμματικάκης

Αισθάνομαι συγκίνηση, γιατί με το σημερινό Συμπόσιο το Πανεπιστήμιο Κρήτης ανακαλύπτει εκ νέου την παλιά έννοια του Πανεπιστημίου, σε μια εποχή που τα πανεπιστήμια γίνονται πανεπιστήμια της αγοράς και πανεπιστήμια των εξειδικεύσεων.

Δείτε εδώ το Πρόγραμμα του Συμποσίου *Μουσική και Συμπαντική Αρμονία* που δικαίως απέσπασε ενθουσιώδεις χαιρετισμούς.

Τα μέλη της επιτροπής διοργάνωσης του Συμποσίου Γιώργος Νικολακάκης και Γιάννης Κουγιουμουτζάκης καλωσορίζουν τον τιμώμενο Μίκη Θεοδωράκη, τους ομιλητές και το ακροατήριο, 10 Μαρτίου 2006

Το ακροατήριο στην κατάμεστη αίθουσα του Συμποσίου, 10 Μαρτίου 2006

Ο Αναγεννησιακός Θεοδωράκης

Κώστας Γεωργουσόπουλος
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Κυρίες και Κύριοι,

Είναι πολύ μεγάλη τιμή μου να ομιλώ σ' αυτό το Συμπόσιο, που ουσιαστικά υλοποιεί τις μεγάλες ιδέες της Αναγέννησης, αφού ξαναπροσπαθεί να βρει σύγκλιση ανάμεσα στις Επιστήμες και στην Τέχνη, να ξαναβρεί την ενότητα που διασπάστηκε κάποια στιγμή ύστερα από τη μεγάλη ενότητα που οραματίστηκαν και πραγμάτωσαν οι Αρχαίοι Έλληνες. Το Συμπόσιο αυτό είναι μια αναγεννησιακή κατάθεση και η εποχή μας το θέτει ως αίτημα πλέον αυτό. Διεπιστημονικά συμπόσια, διάλογος ανάμεσα στις Τέχνες και στις Επιστήμες, διάλογος καμιά φορά και ανάμεσα στο ίδιο το εσωτερικό των Επιστημών, που η πολυδιάσπαση πολλές φορές τις έφερε σε διχόνοια.

Το θέμα που έχω να αναπτύξω δεν αναφέρεται στις ιδέες του Μίκη Θεοδωράκη για τη Συμπαντική Αρμονία, αλλά στον ίδιο τον Μίκη Θεοδωράκη ως μια προσωπικότητα, η οποία συνέλαβε ακριβώς αυτήν την ιδέα και θα προσπαθήσω να εξηγήσω γιατί.

Θέμα αυτής της μικρής μου εισήγησης είναι ένας Αναγεννησιακός Θεοδωράκης. Θα μπορούσε να είναι ένας Προμηθεϊκός, ένας Φαουστικός, ένας Δον Ζουανικός, ένας Αμλετικός, ένας Δον Κιχωτικός, ένας Ντοστογιεφσκικός, ένας Ακριτικός άνθρωπος, ένας Ηρακλείτειος, ένας Σωκρατικός. Διότι ο Μίκης Θεοδωράκης ως ένας Φαουστικός άνθρωπος, δηλαδή ένας Ευρωπαίος με ζυμωμένη μέσα του ολόκληρη την παράδοση την αρχαία και τη χριστιανική, έθεσε ξανά το ερώτημα: «Τι ήταν στην Αρχή;». Ο Μίκης Θεοδωράκης φαουστικά απάντησε «Εν Αρχήν ην η πράξη», όλα τα άλλα έπονται, ακόμα και η μουσική, διότι η μουσική στον Μίκη Θεοδωράκη είναι πράξη, είναι πράξη δημόσια και ανάληψη δημόσιας ευθύνης και δεν έχει καμιά σημασία κάθε φορά ο αγωνιζόμενος, ο πράττων με ποια μορφή πράττει, αν είναι ο λόγος, αν είναι τα χρώματα, αν είναι οι ήχοι, αν είναι οι δομές.

Ομιλία του Κώστα Γεωργουσόπουλου, Φιλολόγου, Επίτιμου Διδάκτορα του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών, Ε.Κ.Π.Α., 2006

Ως Δον Ζουανικός άνθρωπος και ως Επικούρειος, ο Μίκης Θεοδωράκης έθεσε ως κέντρο της δράσης του την ηδονή, δηλαδή, την ευχαρίστηση του να υπάρχεις, και μέσα απ' αυτήν την ηδονή και την ευφορία είδε τον κόσμο μέσα από τις νότες του.

Γεωργουσόπουλος Κ. (2007). Ο αναγεννησιακός Θεοδωράκης. Στο Γ. Κουγιουμουτζάκης (επ.έκδ.). *Συμπαντική Αρμονία, Μουσική και Επιστήμη. Στον Μίκη Θεοδωράκη* (σσ. 33-37). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Ως Αμλετικός ο Μίκης Θεοδωράκης, ήταν ο άνθρωπος που αμφέβαλε. Όταν ο μέγας Λόρενς Ολίβιε κινηματογράφησε τον *Άμλετ* του, το Όσκαρ του 1948, είχε βάλει ως υπότιτλο «*Άμλετ ο πρίγκιψ της Δανίας, ένας άνθρωπος που αμφέβαλε*». Και αυτή η αμφιβολία είναι το μεγάλο ερώτημα, το μοναδικό φιλοσοφικό πιθανόν ερώτημα, όπως λέει ο Καμύ, όλα τα άλλα είναι παρεπόμενα, αν θα επιλέξει κανείς να ζει ή να μην ζει. Και από τη στιγμή που επιλέγει να ζει, τότε ξέρει ακριβώς τι σημαίνει αυτό. Σημαίνει πάθη, ματαιώσεις, προδοσίες, φιλίες, αγάπη, μίσος, ανταγωνισμός, αυτή είναι η ζωή, αυτό επέλεξε ο Μίκης Θεοδωράκης, αφού όμως πολύ αμφέβαλλε και ακόμα αμφιβάλλει.

“

Από τον χαιρετισμό του Κ. Γεωργουσόπουλου στο Συμπόσιο

Είναι πολύ μεγάλη τιμή μου να ομιλώ σ’ αυτό το Συμπόσιο, που ουσιαστικά υλοποιεί τις μεγάλες ιδέες της Αναγέννησης, αφού ξαναπροσπαθεί να βρει σύγκλιση ανάμεσα στις Επιστήμες και στην Τέχνη, να ξαναβρεί την ενότητα που διασπάστηκε κάποια στιγμή ύστερα από τη μεγάλη ενότητα που οραματίστηκαν και πραγμάτωσαν οι Αρχαίοι Έλληνες. Το Συμπόσιο αυτό είναι μια αναγεννησιακή κατάθεση και η εποχή μας το θέτει ως αίτημα πλέον αυτό

”

Είναι ένας Δον Κιχωτικός άνθρωπος ο Μίκης Θεοδωράκης, δηλαδή, ένας άνθρωπος που σε όλη του τη ζωή αγωνιζόμενος κυνήγησε τους μύλους της ουτοπίας και αυτό έχει νόημα μόνο στην ποίηση. Ένας πολύ σημαντικός Έλληνας ποιητής που ποιήματά του μελοποίησε ο Μίκης Θεοδωράκης, ο μακαρίτης Δημήτρης Χριστοδούλου, έχει γράψει κατά την ταπεινή μου γνώμη τον τελειότερο ορισμό για την ποίηση παγκοσμίως, με τη διαφορά ότι εδώ θα πρέπει να αντικαθιστούμε κάθε φορά το «ποίηση» με την αρχαία, την πλατωνική του σημασία, δηλαδή, την πορεία από το «μη είναι» στο «είναι», από το σκοτάδι στο φως, από το τίποτα στο κάτι. Ποίηση, λέει ο Χριστοδούλου, είναι το φίλτρο μετατροπής του τρόμου σε ρυθμό. Αυτό ήτανε το Δον Κιχωτικό αν θέλετε αίτημα και η πραγμάτωση, το κατόρθωμα του Μίκη Θεοδωράκη. Έκανε ρυθμό τον τρόμο της εποχής μας, τρόμο που πέρασε όχι μόνο από το πνεύμα του, αλλά απάνω στο σώμα του και σφράγισε, χάραξε το σώμα του Μίκη Θεοδωράκη. Έλεγα κάποτε, όταν είχα εισηγηθεί εκείνη τη μεγάλη του γενναιόδωρη πράξη να χαρίσει το αρχείο του στο Μέγαρο Μουσικής, ότι το σώμα του Μίκη Θεοδωράκη, εκτός από το πνεύμα του, είναι η ιστορία της Ελλάδος, είναι η γεωγραφία της Ελλάδος, απάνω εκεί υπάρχουνε εξάρσεις, υπάρχουνε φρέατα, υπάρχουνε ποτάμια, υπάρχει χάος, υπάρχει δυσαρμονία και αρμονία.

Ο Μίκης Θεοδωράκης είναι Ντοστογιεφσκικός διότι, πέρα από τις οποιεσδήποτε θεολογικές ή άλλες θέσεις του μεγάλου ρώσου, ορθοδόξου, αναρχικού, εκείνο που θέλουμε να τονίσουμε κάθε φορά και το ξεχνάμε, είναι ο άνθρωπος που μας είπε ότι ο κόσμος θα σωθεί μόνο με την ομορφιά. Αυτό είναι το αίτημα, το οποίο είχε βάλει εκείνος ο μοναχικός, εξόριστος, βασανισμένος Ντοστογέφσκυ. Μόνον η ομορφιά θα μας σώσει.

Για τις Πυθαγόρειες ρίζες του Μίκη Θεοδωράκη θα μιλήσει ο ίδιος και άλλοι πιο ειδικοί από εμένα, αλλά δεν μπορώ να αφήσω απ’ έξω ούτε τον διαλεκτικό Ηρακλείτειο Θεοδωράκη, όπου εκεί ο Λόγος, αγαπητοί φίλοι και συνάδελφοι, δεν σημαίνει λόγια. Στον Ηράκλειτο ο Λόγος σημαίνει δομή και η λέξη *Λόγος* στην πρώτη σημασία της σήμαινε ουσιαστικά συγκέντρωση και ισορροπία αντιφατικών στοιχείων. Και δεν μπορούμε να ξεχάσουμε καθόλου τον Σωκρατικό, όχι μόνο ειρωνικό Μίκη Θεοδωράκη, αλλά και τον Μίκη Θεοδωράκη «*Διοτίμα*», τον ερωτικό άνθρωπο, εκείνον που είδε τον έρωτα, όπως ακριβώς στην αρχαία μυθολογική αντίληψη, να είναι εκείνος που γονιμοποιεί το χάος, άρα πάλι εκείνος που κάνει το χάος ρυθμό και τον ρυθμό μέλος.

Αυτός ο ερωτικός Θεοδωράκης υλοποιεί εκείνη την καταγωγή του έρωτα κατά τη «Διοτίμα», που τον θέλει ως παιδί του πόρου και της πενίας. Διότι αυτός ο άνθρωπος με την περίσσεια ταλέντου, με αυτόν τον πλούτο των εσωτερικών αισθημάτων και ιδεών, επειδή ακριβώς τού περίσσευαν, τα χάρισε στον κόσμο, αλλά η πενία του ως θνητού ανθρώπου τον οδηγούσε να παίρνει από τον κόσμο δύναμη, όπως η φτώχια ζητάει να πάρει.

Αλλά δεν θέλω να κλείσω αυτή την σύντομη παρέμβαση χωρίς να μιλήσω για τον τραγικό Θεοδωράκη, τον τραγικό με την αρχαία σημασία της λέξεως και όχι μόνο με την θεατρολογική. Τον άνθρωπο, ο οποίος, όπως κάθε μεγάλος καλλιτέχνης, θέτει τέτοια φιλοσοφικά και υπαρξιακά προβλήματα, σαν αυτό που κουβεντιάζουμε σήμερα, δηλαδή, τη μεγάλη απορία, τη βάση και την

ουσία κάθε φιλοσοφίας. Αυτός λοιπόν ο άνθρωπος, όπως κάθε μεγάλος καλλιτέχνης, κρούει τις θύρες του αγνώστου και μπορεί καμιά φορά το άγνωστο να μην απαντά, αλλά νομίζω ότι αυτή είναι η γοητευτικότερη και η γονιμότερη, θα έλεγε κανείς, επικοινωνία. Να προσπαθήσεις να εφεύρεις, να ανακαλύψεις ή να υποθέτεις τις απαντήσεις της σιωπής του αγνώστου.

Σε τούτο εδώ το Συμπόσιο, αυτό το άγνωστο μπορεί να πάρει χίλιες τιμές. Αυτό το χ μπορεί να είναι ο Θεός, να είναι η Φύση, να είναι ο Λόγος, να είναι μια Νομοτέλεια, να είναι η Τύχη. Σήμερα πια είμαστε μάρτυρες μιας πορείας της ανθρωπότητας από την Κοπερνίκεια εκείνη τοποθέτηση του ανθρώπου στο σύμπαν και όχι στο κέντρο του κόσμου, στην προσγείωσή του στην ιστορία της καταγωγής και την εξέλιξη των ειδών και, φυσικά, στη φροϋδική ταπείνωση, ότι ακόμα και τον εαυτό μας δεν γνωρίζουμε. Δεν είμαστε μόνοι μας στον κόσμο, είμαστε σαν ένας κόκκος μέσα στο σύμπαν, είμαστε προϊόν εξελίξεως, είμαστε όντα που αγνοούμε πάρα πολλά πράγματα, αγνοούμε τα κίνητρά μας.

Μέσα σε αυτό λοιπόν το χαώδες σύστημα, ο Μίκης Θεοδωράκης με την εκρηκτική του φύση προσπάθησε να δώσει μιαν απάντηση. Και εκεί λειτουργεί ως Ακρίτας, εκεί λειτουργεί ως Διγενής, όπου το ένα του πόδι πατάει στην Ανατολή και το άλλο του πόδι στη Δύση. Είναι ο πρώτος στην ιστορία μας μουσικός, ο οποίος μίλησε και με το έργο του και με την πράξη του, διαπολιτισμικά. Πάντρεψε αν θέλετε το δέντρο της Ανατολής με τους καρπούς της Δύσης.

Ως τραγικός άνθρωπος λειτούργησε και ως σατυρικός, με ύψιλον παρακαλώ, διότι οι Αρχαίοι Έλληνες είχαν συλλάβει μέσα στη διαλεκτική της δομής μιας τετραλογίας, τη σύγκρουση βέβαια των αντιθέτων και τη σύνθεσή τους στο τρίτο μέρος της τριλογίας - πρώτο μέρος θέση, δεύτερο μέρος αντίθεση, τρίτο μέρος σύνθεση, η *Ορέστεια* - αλλά υπήρχε και ένα τέταρτο μέρος, το σατυρικό δράμα, όπου προσγείωνε τον άνθρωπο στις γεύσεις, στις ηδονές, στις χαρές και στη μιζέρια, αν θέλετε, της καθημερινότητας, στην πείνα και στη δίψα, στο σεξ. Αυτή ήταν αν θέλετε η κατάληξη του τραγικού αδιεξόδου, επιστροφή πάλι στα καθημερινά μας πάθη, στις ορέξεις μας, στο σώμα μας. Και ο Μίκης συνδυάζοντας τον αγώνα, που είναι η ουσία του τραγικού, το ήθος, τη διάνοια, βασισμένα πάνω στον μύθο, γίνεται ένας πολύ μεγάλος παραμυθάς, είναι ένας πολύ μεγάλος αφηγητής. Μέσα του λειτουργεί η κρητική του παράδοση και η γενικότερη ελληνική παράδοση και ως ένας μεγάλος επικός, εξιστορεί τους αγώνες του

Μίκης Θεοδωράκης, 1970
Πηγή: https://mikisguide.gr/photos/

όχι μονάχα για τη δημοκρατία και την ελευθερία, αλλά και για την απελευθέρωση των ενστίκτων μέσα από την περιπέτεια της μουσικής.

Ο Αριστοτέλης στην *Ποιητική* του, πράγμα που πολύ σπάνια αναλύεται, ορίζει ότι η τραγωδία δεν είναι μίμησις ανθρώπων, είναι μίμησις πράξεως και μάλιστα έτσι διπλά αρνητικά, διότι η τραγωδία δεν είναι μίμησις, αλλά ουχί ανθρώπων, αλλά πράξεως. Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι το ήθος έπεται της δράσης. Δεν είναι όπως στην αντίληψη του δυτικού κόσμου και μετά αν θέλετε της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού, ότι το ήθος προσδιορίζει την πράξη. Δηλαδή, όταν πάμε να δούμε τον Μολιέρο, τον *Αρχοντοχωριάτη* ή τον *Ταρτούφο* ή τον *Φιλάργυρο*, λέμε θα πάμε να δούμε τι κάνει αυτός που αναγγέλλεται στον τίτλο. Ο Αριστοτέλης λέει το αντίθετο, για να βγάλω συμπέρασμα για το ήθος, τα κίνητρα ενός ανθρώπου, πρέπει να δω πρώτα τη δράση του. Πες μου τι κάνει να σου πω ποιος είναι. Και αυτός είναι ο Μίκης Θεοδωράκης, *έπραξε*. Και σήμερα, στην ηλικία πλέον εκείνη που μπορεί να κάνει και απολογισμούς, εμείς μπορούμε εδώ να τον έχουμε ζωντανό και να συζητούμε τα λόγια του, τις σκέψεις του, τις φαντασιώσεις του, τα μυθεύματα του, τον ενστικτώδη, αν θέλετε, λόγο του. Είναι ακριβώς ο άνθρωπος, ο οποίος εισπράττει πλέον το τελικό ήθος μέσα από μια συρροή μεγάλων, πολλές φορές απροσδόκητων και απίθανων πράξεων.

Του είμαστε ευγνώμονες.

Ευχαριστώ πολύ!

Μίκης Θεοδωράκης: Η εικόνα

Γιώργος Νικολακάκης
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Θα συμφωνήσω με τον προηγούμενο ομιλητή, τον εξαίρετο Κώστα Γεωργουσόπουλο, ότι «εν αρχή είναι ο Λόγος», γιατί ο Λόγος είναι πράξη, ο λόγος είναι δράση. Μου άρεσε πολύ ο ορισμός της ποίησης που έδωσε γι' αυτή τη σχέση ανάμεσα στον τρόμο και τον ρυθμό, τον βρίσκω έξοχο. Θα πω λίγα πράγματα γιατί κινδυνεύω να καλύψω λίγο πολύ την ίδια θεματική που έθεσε ο Κώστας Γεωργουσόπουλος.

Ο καλλιτέχνης του 20ού αιώνα είναι αναγκαστικά και μοιραία μοντέρνος. Η μουσική και οι άλλες τέχνες δεν προσλαμβάνονται πια μόνο ως παιδεία. Η εκπαίδευση, η μόρφωση του κοινού, η ταξική διαστρωμάτωση και η καλλιτεχνική παραγωγή και εξειδίκευση λειτουργούν χωρίς να είναι σαφώς προσδιορισμένα. Η κοινωνία κινείται με τους ρυθμούς των μεγάλων κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών και τεχνολογικών αλλαγών, που επηρεάζουν πλέον ένα παγκόσμιο πολιτιστικό και πολιτισμικό γίγνεσθαι. Το τοπικό, το εθνικό και το παγκόσμιο βρίσκονται σε διαρκή αναδιάταξη και η τέχνη καλείται να ανταποκριθεί και να προσφέρει τα δώρα της στις νέες ανικανοποίητες ανάγκες των κοινωνιών της μετάβασης.

Το άρμα, το όχημα της νεωτερικότητας, καταργεί τις παλαιές βεβαιότητες και τους διαχωρισμούς σε πολλά πεδία, όπως και στην ίδια την τέχνη. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι καταργεί και τις προϋποθέσεις της συγκρότησης και της ύπαρξής τους. Αντίθετα, αυτές οι προϋποθέσεις προβάλλουν πιο απαιτητικές και σύνθετες, σε ένα πεδίο διαρκώς αναδομούμενης κοινωνικής και πολιτισμικής πολυπλοκότητας. Ο παλαιός δάσκαλος και ψάλτης της βυζαντινής μουσικής του Αγίου Όρους, έλεγε στους μαθητές του ότι, αν θέλουν να ψάλλουν με τον παλιό βυζαντινό τρόπο, έπρεπε να απομονώσουν όλα τα ακούσματα και τις επιρροές που προέρχονταν από τον εξωτερικό κόσμο, δεν έπρεπε καν να ακούνε ραδιόφωνο. Έπρεπε να αφοσιωθούν στην εκμάθηση μιας γλώσσας που υπηρετούσε τον Θεό. Ο δάσκαλος πίστευε -και δικαίως νομίζω- ότι αυτή η αφοσίωση και η παιδεία μπορούσε να οδηγήσει στην ύψιστη επιτέλεση της τέχνης τους. Ποιος όμως μπορεί να ισχυριστεί με βεβαιότητα κάτι ανάλογο σήμερα;

Στην εποχή της δημοσιότητας, η τέχνη καλείται -εκτός των άλλων- να γίνει μια διαρκής μεταφρασιμότητα και επικοινωνία, ανάμεσα σε σφαίρες που παλαιότερα παρέμεναν διαχωρισμένες και απομονωμένες. Η τέχνη είναι πάντα συμβολική, όμως το συμβολικό σύστημα που την υποστήριζε έχει διαρραγεί. Οι αναφορές της ακόμα κι αν επικαλούνται περιεχόμενα, είναι περισσότερο σημαίνουσες και σημειολογικές. Η μετάβαση από το σύμβολο στο σημείο, στο διαρκώς σημαίνον δημιουργεί, νομίζω, μία νέα πραγματικότητα μεγάλης και δυσδιάκριτης συνθετότητας. Για πολλά χρόνια η ζωή του Μπαχ, του Μπετόβεν, του Καντ ή του Ρέμπραντ δεν μας ενδιέφερε, αρκούσε η λάμψη και η δύναμη του έργου τους. Σήμερα είναι αδιανόητο να σκεφτούμε τη μουσική των Rolling Stones ή των Beatles χωρίς έναν γαλαξία βιωματικών και άλλων αναφορών που συγκροτούν τη νέα μυθολογική δημοσιότητα, επομένως και την πρόσληψη του έργου τέχνης.

Ο Μπαχ για τον οποίο μόνο σαν ίχνος έχουμε τη μορφή του υπάρχει χωρίς να επικαλούμαστε την εικόνα του. Η μουσική του δεν αφηγείται, αλλά ερμηνεύει μια ιστορία που δεν αμφισβητείται. Μπορείς να οδηγηθείς σε ολοένα και τελειότερες ερμηνείες μιας μουσικής που θέλει να μας ενώσει με το αιώνιο και το διαρκές. Ήδη όμως, ο μεγάλος Μότσαρτ, του οποίου φέτος τιμούμε την επέτειο της γέννησής του, αφηγείται κάτι που αλλάζει, κάτι που παίζει, κάτι που έχει αρχίσει να κινείται και είναι κοσμικό και εφήμερο. Η μουσική του είναι ήδη μια μαγική αφήγηση. Η τέχνη του Μπαχ αναφέρεται στον κόσμο μέσω του Θεού, ενώ η τέχνη του Μότσαρτ αναφέρεται στον κόσμο μέσω του κόσμου.

Νικολακάκης, Γ. (2007). Μίκης Θεοδωράκης: Η εικόνα. Στο Γ. Κουγιουμουτζάκης (επ.έκδ.). *Συμπαντική Αρμονία, Μουσική και Επιστήμη. Στον Μίκη Θεοδωράκη* (σσ. 39-42). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Ομιλία του Γιώργου Νικολακάκη, Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, ΠΚ 2006

Τι είναι όμως ο Θεοδωράκης και ποια είναι η εικόνα του; Είναι τόσο εύκολη η περιγραφή της; Φοβάμαι πως όχι και έτσι η όποια προσπάθειά μου περισσότερο αποτελεί ένα αδρό σκίτσο. Γιατί κάθε εικόνα, έτσι και η εικόνα του Θεοδωράκη, είναι παλίμψηστη, περιέχει στο εσωτερικό της άλλες εικόνες, όχι αναγκαστικά προσχέδια της ίδιας, ωστόσο είναι στρώματα που την προϋποθέτουν και χωρίς αυτά δεν μπορεί να αναδυθεί, δεν μπορεί να φανεί.

Η εικόνα, επίσης, παράγεται από δύο τουλάχιστον αντίθετες και πολλές φορές αντίρροπες δυνάμεις. Η μία αφορά τον καλλιτέχνη, την ταυτότητα του όπως ο ίδιος την προσδιορίζει και θέλει να την προσδιορίσει, με το έργο και την προσωπική του κατάθεση. Είναι ένα είδος αυτοπορτρέτου που, όπως κάθε κατοπτρική εικόνα, είναι ένα είδωλο. Η άλλη διαδικασία που συμμετέχει στην παραγωγή της εικόνας αφορά τον τρόπο που οι άλλοι βλέπουν τον καλλιτέχνη και το έργο του. Είναι η πρόσληψή της από το κοινό, τον κόσμο, τους άλλους. Αν η πρώτη εικόνα είναι μία εικόνα ταυτότητας, η δεύτερη είναι μία εικόνα ετερότητας. Ο χρόνος είναι μία διάσταση που δεν είναι ταυτόσημη και στις δύο κατευθύνσεις, γιατί, στην εκδοχή της ταυτότητας, ο χρόνος ταυτίζεται με τον δημιουργικό βίο του καλλιτέχνη, ενώ στην εκδοχή της ετερότητας, ο χρόνος διαστέλλεται και επηρεάζει θετικά ή αρνητικά την τελική μορφή της εικόνας, τη σβήνει, τη διαβαθμίζει ή την επανεγγράφει με δύναμη στη μνήμη του πολιτισμού.

Τα πραγματολογικά στοιχεία που αφορούν τον Μίκη Θεοδωράκη είναι, λίγο πολύ, γνωστά. Το έργο του επίσης υπάρχει και είναι σε μεγάλο βαθμό και με ένα ορισμένο τρόπο γνωστό. Η εικόνα της ταυτότητάς του γράφει «Συνθέτης» και η μουσική φαίνεται να είναι η γλώσσα της τέχνης με την οποία επέλεξε να εκφραστεί. Μια θεώρηση και μια θεωρία υποδοχής του έργου του ως έργου τέχνης υπάρχει και είναι θετική και διαρκώς επεξεργάσιμη και ανανεώσιμη. Η μουσική του φτιάχνεται μέσα σε μια μεγάλη διάρκεια του 20ού αιώνα και επιχειρεί να διηγηθεί με άμεσο και έμμεσο τρόπο την ιστορία του, την ιστορία μιας κοινωνίας που αγωνίζεται να υπάρξει και να βρει τον εαυτό της, να προχωρήσει μπροστά και να απελευθερωθεί από τα εσωτερικά και εξωτερικά δεσμά της. Είναι μια ιστορία τραγική, χωρίς να είναι λυπημένη, είναι μια ιστορία με αντιφάσεις και αντινομίες, μια ιστορία ήττας που όμως δεν είναι απαισιόδοξη και που η καταγραφή της και η φωνή της εγγράφει ένα μήνυμα που αφορά το παρόν και το μέλλον της κοινωνίας, το παρόν και το μέλλον ενός πολιτισμού, που οφείλει να ξαναβρεί το στίγμα του, με τα ιδανικά της αξιοπρέπειας, της δικαιοσύνης, της ελευθερίας και της ισότητας, αλλά και του έρωτα, της αιώνιας εφηβείας και της ομορφιάς.

Ποια θα ήταν, κατά τη γνώμη μας, η εικόνα του Μίκη Θεοδωράκη; Σίγουρα, όπως είπα και πριν, είναι μία εικόνα σύνθετη. Σίγουρα δεν είναι μόνο η εικόνα του Μουσικού. Το έργο του είναι λογοτεχνικό και ποιητικό. Ο στοχασμός

του -φιλοσοφικός, πολιτικός, πάνω στην ίδια την τέχνη και τα εργαλεία της- κάνει τον Θεοδωράκη έναν, θα λέγαμε, καθολικό άνθρωπο. Έναν άνθρωπο πολύ κοντά σε αυτό που ο Κώστας Γεωργουσόπουλος περιέγραψε ως άνθρωπο της Αναγέννησης. Έναν άνθρωπο της Αναγέννησης που μπορεί, ακριβώς, να συνθέτει την τέχνη και την επιστήμη, τον λόγο και τη δράση, ένα αίνιγμα για τον καιρό μας και την εποχή μας με τις ποικίλες εξειδικεύσεις, ολοένα και πιο σύνθετες. Ένα αίνιγμα όπως ακριβώς προσπάθησε να το κατανοήσει ο μεγάλος Φρόυντ στην περίπτωση του Λεονάρντο Ντα Βίντσι. Είναι η εικόνα ενός ανθρώπου, ο οποίος θέτει ερωτήματα και παίρνει τα ρίσκα για τις απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα. Είναι σίγουρα μια εικόνα που έχει πάρα πολλές αντιφάσεις και αντινομίες και κανείς από μας δεν θα ήθελε να την εξωραΐσει. Αυτό αν το κάνει μπορεί να το κάνει μόνον ο χρόνος, και κανείς δεν μπορεί να προβλέψει τη δράση του.

Τελειώνοντας θα ήθελα να πω ότι βλέπω τον Μίκη Θεοδωράκη πολύ περισσότερο από συνθέτη, στοχαστή, διανοητή, επιστήμονα, καλλιτέχνη ή δημιουργό, σαν κάτι που νομίζω συνοψίζει όλα αυτά τα πράγματα, θα τον αποκαλούσα μεγάλο αφηγητή και νομίζω ότι όποιος διατρέξει το έργο του, όχι μόνο το μουσικό αλλά και το λογοτεχνικό, αυτό που ονομάζει αυτοβιογραφία, που κατά τη γνώμη μου είναι μια ιστορία της Ελλάδος, της μιζέριας και του μεγαλείου της, της γεωγραφίας και της κοινωνίας σαν διαστρωμάτωσης και του αγώνα, νομίζω μπορεί να κατανοήσει αυτό το πράγμα.

Ο Θεοδωράκης είναι η μεγάλη αφήγηση του 20ού αιώνα. Είναι αυτή η προσομοίωση που κάνει με τον Αρχάγγελο, τον Παν-επόπτη άγγελο, χωρίς φύλο, που υπερίπταται, εποπτεύει, τα βλέπει όλα και προσπαθεί να τα κατανοήσει όλα. Και τον φαντάζομαι αυτόν τον Αρχάγγελο με τις φτερούγες του σαν να κάθεται στο μαγικό χαλί που βγαίνει απ' τις *Χίλιες και μία Νύχτες*.

Ο Μίκης Θεοδωράκης είναι παραμυθάς, είναι τεχνίτης, είναι καλλιτέχνης, είναι επιστήμονας, μα πάνω απ' όλα είναι μάγος.

Ευχαριστώ.

Το ακροατήριο στην αίθουσα του Συμποσίου, 10 Μαρτίου 2006

Συμπαντική Αρμονία

Μίκης Θεοδωράκης
10 Μαρτίου 2006

Η αντίδραση του ακροατηρίου ΠΡΙΝ από την ομιλία του Μίκη Θεοδωράκη καθώς τον υποδέχεται στην αίθουσα του Συμποσίου

Μίκης Θεοδωράκης: *Συμπαντική Αρμονία*

60 ολόκληρα χρόνια ο Μίκης Θεοδωράκης περίμενε υπομονετικά να καταθέσει σε δημόσιο διάλογο την κοσμοθεωρία του για τη *Συμπαντική Αρμονία*. Το βήμα προσφέρθηκε από το Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης στον Επίτιμο Διδάκτορά του Μιχαήλ (Μίκη) Γεωργίου Θεοδωράκη.

Έκλεισε την ομιλία του με ένα χαμόγελο.

Διαβάστε την ομιλία του Μίκη Θεοδωράκη στο Συμπόσιο με τίτλο *Συμπαντική Αρμονία*.

Η ομιλία του Μίκη Θεοδωράκη συμπεριλαμβάνεται στον τόμο *Συμπαντική Αρμονία, Μουσική και Επιστήμη. Στον Μίκη Θεοδωράκη,* που εκδόθηκε με επιμέλεια του Γιάννη Κουγιουμουτζακη από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, το 2007 (σσ. 75-102).

Αρμονία και διχόνοια

Jerome Bruner
New York University

Ομιλία του Προέδρου της Επιστημονικής Επιτροπής του Συμποσίου, Καθηγητή Ψυχολογίας Jerome Bruner, New York University, 2006

Το θέμα μας είναι η αρμονία. Ξεκινήσαμε με τη μουσική, όπου η αρμονία μπορεί να υπάρχει σε πειθαρχημένη παραλλαγή ή ακόμη και να εφευρεθεί από την αρχή. Για αντίθεση, θα κλείσω το Συμπόσιο εξετάζοντας την πιο απαιτητική αναζήτηση της αρμονίας στην καθημερινή κοινοτική ζωή, δηλαδή τον τρόπο που οι άνθρωποι ζουν μαζί. Πρόκειται για ένα επίμαχο θέμα. Ο Thomas Hobbes, μάλιστα, αυτή η μεγάλη φυσιογνωμία του 17ου αιώνα, ισχυρίσθηκε ότι η κοινοτική ζωή είναι τόσο φορτωμένη με διχόνοια, που η μελέτη της καλύτερα θα ήταν να επικεντρωθεί στο πώς οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν τη *δυσ*αρμονία της!

Κι όμως, παρ' όλη την οξυδερκή αλλά σκοτεινή σοφία του Hobbes, οι άνθρωποι, γενικά, πιστεύουν ότι μπορούν, κατά κάποιο τρόπο, «να τα πηγαίνουν καλά», αν όχι αρκετά αρμονικά, μεταξύ τους. Και μάλιστα, καταχωρίζουμε αυτούς τους ιδιόρρυθμους τρόπους συνύπαρξης στο Σύνταγμά μας και στο νομικό μας σύστημα. Αλλά, όπως παρατήρησε κάποτε ο λόγιος νομομαθής Felix Frankfurter, όσον αφορά τον νόμο, το σημαντικό δεν είναι να *αποδίδεται δικαιοσύνη* αλλά και να *φαίνεται* ότι αποδίδεται. Γιατί η αρμονία της δικαιοσύνης στις ανθρώπινες υποθέσεις ορίζεται όχι μόνο από ό,τι εγγράφεται στο Σύνταγμα, αλλά και από ό,τι φαίνεται και από ό,τι πιστεύεται από εκείνους που κυβερνούνται από το Σύνταγμα αυτό.

Αυτό που είναι σαφές, λοιπόν, είναι ότι η αρμονία δεν είναι μια φυσική ανθρώπινη κατάσταση. Αντίθετα, συμβιβαζόμαστε κάπως μέσω της διχόνοιας λόγω ίδιου συμφέροντος. Ο James Madison, ένας από τους ιδρυτές του Αμερικανικού κράτους, το έθεσε καλά στο περίφημο Federalist#10[1] «οι λανθάνουσες αιτίες της διχόνοιας είναι… διεσπαρμένες στη φύση του ανθρώπου. Τις βλέπουμε παντού… ανάλογα με τις διαφορετικές συνθήκες της αστικής κοινωνίας». Κι όμως, παρ' όλα αυτά, δηλώνει τελικά «το συμπέρασμα στο οποίο φτάνουμε είναι ότι οι αιτίες της διχόνοιας δεν είναι δυνατόν να εξαφανισθούν και μπορεί να αναζητήσει κανείς ανακούφιση μόνο στα *μέσα που ελέγχουν την επίδρασή της*».

Ο Madison, ως χαρακτηριστικός «ρεπουμπλικανός» του 18ου αιώνα, υποστήριξε ότι, για να ελέγξεις τη διχόνοια πρέπει να αναθέσεις τη διακυβέρνηση «σε ένα μικρό αριθμό πολιτών που έχουν εκλεγεί από τους άλλους», εξασφαλίζοντας, έτσι, ότι θα ακούγονται οι φωνές όλων των φατριών. Ωστόσο, παραλείπει να αναφέρει κάτι που θα δούμε αμέσως, δηλαδή ότι οι φατρίες δεν αρκεί να αντιπροσωπεύονται ονομαστικά, αλλά πρέπει να πιστεύουν ότι πράγματι αντιπροσωπεύονται, ότι παίρνουν αυτό που δικαιούνται. Το περιβόητο Federalist #10[2] του Madison βοήθησε πολύ στην αποδοχή του Αμερικανικού Συντάγματος. Και το Αμερικανικό μας Σύνταγμα σίγουρα έχει αρθεί στο ύψος της υπόσχεσης του Madison: ασφαλώς, είναι το Σύνταγμα που περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο στον κόσμο σέβεται τις φατρίες, ένα Σύνταγμα που

Bruner, J. (2007) Αρμονία και διχόνοια. Στο Γ. Κουγιουμουτζάκης (επ.έκδ.). *Συμπαντική Αρμονία, Μουσική και Επιστήμη. Στον Μίκη Θεοδωράκη* (σσ. 347-352). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

φτάνει ακόμη και να παράγει ανταγωνισμούς, καθώς η Ομοσπονδιακή Εξουσία τα βάζει με τα δικαιώματα των Πολιτειών και με τον εκτελεστικό, τον νομοθετικό και τον δικαστικό κλάδο της κυβέρνησης σε πλήρη αντιπαράθεση. Η ελπίδα ήταν ότι ο διαχωρισμός των εξουσιών θα παρήγε μια αρμονική ισορροπία δυνάμεων: το Ανώτατο Δικαστήριο μπορεί να απορρίψει μια απόφαση της Γερουσίας, αλλά αν η Γερουσία διαφωνεί ριζικά με την απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου, μπορεί να ψηφίσει έναν νέο νόμο για να την αχρηστεύσει, γεγονός που, στη συνέχεια, το Ανώτατο Δικαστήριο μπορεί να το κρίνει αντισυνταγματικό! Και ούτω καθ' εξής. Μέχρι εδώ, καλά.

Αρκούσε όμως αυτό; Έχουμε μείνει με την ουτοπική ψευδαίσθηση ότι όλες οι φατρίες αντιμετωπίζονταν, αντιμετωπίζονται και θα αντιμετωπίζονται πάντοτε με ισότητα και δικαιοσύνη. Αλλά έτσι αντιμετωπίζονται; Μπορεί να γίνει αυτό;

Αλίμονο, οι ουτοπίες δεν είναι γι' αυτόν τον κόσμο. Το καλύτερο που μπορούμε να κάνουμε είναι να δημιουργήσουμε την ψευδαίσθηση ότι, παρ' όλον τον φατριασμό, κάτι πολύ πιο αρμονικό θα αναδυθεί τελικά – παρά το γεγονός ότι οι παρούσες ανισότητες των φατριών είναι συνήθως ηγεμονικές, ελεγχόμενες και υπό εκμετάλλευση από τις φατρίες που βρίσκονται στην εξουσία.

Υποπτεύομαι ότι είμαστε έτοιμοι να ανακαλύψουμε πώς μπορεί να δημιουργηθεί μια τέτοια ψευδαίσθηση. Προκλητικά θα την αποκαλέσω στρατηγική άρνησης. Η ουσία της βρίσκεται στην καλλιέργεια της ψευδαίσθησης ότι όλα πάνε καλά, ότι, παρ' όλα τα φαινόμενα, όλοι είναι *πραγματικά* ίσοι και όλα κατανέμονται επί ίσοις όροις. Το σύγχρονο στοιχείο αυτής της προσέγγισης έγκειται, φυσικά, στο γεγονός ότι βασίζεται στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, στις τηλεοπτικές σειρές, στις κινηματογραφικές ταινίες, στα ευρείας κυκλοφορίας μυθιστορήματα ακόμη και στις ειδήσεις. Και η κεντρική, αν και αφανής γοητεία της ψευδαίσθησης είναι η διατήρηση της οικείας και προφανώς παρήγορης υπάρχουσας κατάστασης πραγμάτων (*status quo*) - ένα θέμα παμπάλαιο στο οποίο δόθηκε νέα ώθηση και εξάπλωση από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Η σύγχρονη Αμερική είναι ένα καλό παράδειγμα. Παρ' όλη την πικρή διαίρεση (του λαού των Η.Π.Α.) για τον πόλεμο στο Ιράκ, παραδείγματος χάριν στις Η.Π.Α. έγιναν ελάχιστες διαδηλώσεις, καμία εξέγερση και ελάχιστη βία. Ακόμη και οι άκαρπες κινήσεις για την παραπομπή σε δίκη του προέδρου Bush, από εκείνους που ανθίστανται στην ψευδαίσθηση της ενότητας, πρέπει να ακολουθήσουν αυστηρά συνταγματικές διαδικασίες. Ο φατριασμός που διχάζει πρέπει να ελεγχθεί. Παρ' όλα τα «παραπατήματα», όλα είναι «βασικά» εν τάξει, ΟΚ.

Τί βρίσκεται πίσω από αυτήν την εντυπωσιακή κοσμιότητα που συσκοτίζει τη διχόνοια; Είναι άραγε ότι οι Αμερικανοί πιστεύουν πως μπορούν με ασφάλεια να περιμένουν τις επόμενες εκλογές; Ότι δεν χρειάζεται να είμαστε ταραχοποιοί; Δίχως άλλο και αυτά ισχύουν, αλλά αμφιβάλλω αν είναι μόνο αυτά.

Βλέπω ότι υπάρχει και κάτι άλλο, κάτι ενοχλητικό. Φοβούμαι ότι, στην εποχή της μαζικής επικοινωνίας, έχουμε αναπτύξει έναν τρόπο άρνησης της διασπαστικής διχόνοιας, θάβοντάς την κάτω από μια *ψευδαίσθηση*

“

Από τον χαιρετισμό του Jerome Bruner, στο Συμπόσιο

Κατά την Αρχαιότητα υπήρξαν σοβαρές προσπάθειες θεώρησης του κόσμου ως ένα όλον, π.χ. με ερωτήσεις του τύπου πώς σχετίζονται οι κινήσεις των ουρανίων σωμάτων με τις κινήσεις του ανθρώπου στη Γη, πώς κατανοούμε τις σχέσεις μουσικής και λογικής κ.ά. Κατά τον Μεσαίωνα, με τις δύο μορφές διαίρεσης των επιστημών -το *trivium* και το *quatrivium*- άρχισε η εξειδίκευση και ο κατακερματισμός της γνώσης: η λογική, τα μαθηματικά, η φυσική κ.ο.κ.
Με χαροποιεί το γεγονός ότι σήμερα το Πανεπιστήμιο Κρήτης επιστρέφει συσχετίζοντας την κατακερματισμένη, σύγχρονη, επιστημονική γνώση: πώς κατανοούμε τον κόσμο ως ένα ενιαίο φαινόμενο, πώς τον συλλαμβάνουμε μέσα από μια ευρεία προοπτική, πώς σχετίζεται η μουσική και η Συμπαντική Αρμονία που υποστηρίζει ο Μίκης Θεοδωράκης με τις αρμονίες που βρίσκουμε στα μαθηματικά και στη φυσική; Ειδικά σήμερα, σε έναν κόσμο όλο και περισσότερο πολιτικά και διανοητικά διχασμένο.

”

αρμονίας - ακριβώς όπως οι γιγαντιαίες εταιρείες κρύβουν, κυριολεκτικά *αποκρύπτουν*, τις δυσκολίες τους, μέχρι την τελευταία στιγμή, πίσω από μία επιβλητική εικόνα μιας άτρωτης εταιρείας.

Θέλω να εξετάσω περισσότερο αυτή τη νέα μορφή άρνησης, αλλά πρώτα πρέπει και πάλι να ρίξω μια ματιά στην ψευδαίσθηση της συλλογικής αρμονίας. Η αρμονία συνεπάγεται την ένταξη των ασύμφωνων στοιχείων σε μια ανεξάρτητη ενότητα, μια *ενότητα στην πολλαπλότητα.* Με εξαίρεση τις πνευματικές ή τις μυστικές αποκαλύψεις, σπάνια στην πραγματική ζωή επιτυγχάνουμε την αρμονία αυτή στην οικογένεια, στη γειτονιά ή στο έθνος. Όπως μας θυμίζει ο Madison, αντισταθμίζουμε προσπαθώντας να χειριστούμε τις διασπαστικές *επιδράσεις* της δυσαρμονίας με εξισωτικό τρόπο.

Αλλά στην εποχή των μέσων μαζικής ενημέρωσης, επινοήσαμε μια νέα προσέγγιση στη διχόνοια: την *αρνούμαστε*. Ή τουλάχιστον αρνούμαστε την ανισότητά της. Φαίνεται μάλιστα ότι έχουμε αναπτύξει μια ιδεολογία για μια τέτοια άρνηση. Επιπλέον έχουμε εθιστεί στην απόκρυψη της διχόνοιας – «Όλα πάνε περίφημα». Ίσως είναι μια νέα εκδοχή του παλιού γνωμικού «Όπου η άγνοια είναι ευδαιμονία, είναι ανόητο να είσαι σοφός». Πράγματι, φαίνεται ότι αναπτύσσουμε αυτή τη στάση της άρνησης σε μια εποχή όπου οι διαφορές ανάμεσα στις φατρίες γίνονται, στην πραγματικότητα, όλο και μεγαλύτερες, όλο και πιο άδικες.

Το ενδιαφέρον είναι ότι αυτού του είδους η άρνηση φαίνεται να εκφράζεται με την αποφυγή, με τον αποκλεισμό των ενοχλητικών λεπτομερειών, όπως μας έμαθε ο Sigmund Freud. Γκρινιάζουμε για τον πόλεμο στο Ιράκ, αλλά, έτσι… γενικώς. Σπάνια βλέπει κανείς εκτιμήσεις και ακριβείς αναλύσεις του αριθμού των θανάτων που έχει επιφέρει αυτός ο πόλεμος. Πόσα παιδιά κάτω των δέκα ετών, παραδείγματος χάριν, έχουν σκοτωθεί; Και ενώ υπάρχει καταγραφή των αμερικανών στρατιωτών που χάθηκαν, ο Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών *ουδέποτε* υποδέχτηκε, επισήμως και αυτοπροσώπως, έστω και μία σορό από τις δύο χιλιάδες και πλέον νεκρούς στρατιώτες. Ούτε μία. Κράτα τα προβλήματα αόρατα και αόριστα.

Όταν, πριν από την έναρξη του πολέμου, ο σταθμάρχης της CIA, συνιστούσε έντονα την αποφυγή του, έγκυρες πηγές αναφέρουν ότι ο Πρόεδρος παρατήρησε «Τι είναι αυτός; Κανένας ηττοπαθής;»

Ο πόλεμος του Ιράκ δεν είναι, βέβαια, το μόνο θέμα όπου κυριαρχεί η άρνηση. Ας πάρουμε την οικονομία της Αμερικής. Αν και είμαστε η πλουσιότερη δημοκρατία του κόσμου, η οικονομική *ανισότητα* αυξάνεται με γρηγορότερο ρυθμό από όσο σε οποιαδήποτε αναπτυγμένη χώρα του κόσμου. Ουσιαστικά, το θέμα δεν συζητείται. Και μάλιστα, τον περασμένο Σεπτέμβριο [του 2005], το Γραφείο Απογραφών ανέφερε ότι, μόνο τον προηγούμενο χρόνο, 1,1 εκατομμύρια Αμερικανών έπεσαν κάτω από το όριο της φτώχιας. Κι όμως, ελάχιστοι Αμερικανοί επέτρεψαν στον εαυτό τους να καταγράψει αυτό το γεγονός. Ο μόνος τρόπος, πράγματι, που μπορεί κανείς να βρει αυτά τα «στατιστικά στοιχεία» είναι να έχει διαβάσει κάποιο κυβερνητικό έγγραφο ή να τα αναζητήσει στις τελευταίες σελίδες των *New York Times*. Καμία συζήτηση, καμία διαμαρτυρία, ούτε ακόμη και από το φθίνον αμερικανικό εργατικό κίνημα. Απλώς, είμαστε η πλουσιότερη χώρα του κόσμου!

Ή σε έναν άλλον τομέα, αγνοούμε (με τη βοήθεια της ημι-απόκρυψης) ότι η Αμερική έχει στις φυλακές περισσότερα από 500 άτομα σε κάθε 100.000, σε αντίθεση με το ένα δέκατο περίπου του αριθμού αυτού στη Γαλλία, στην Ιταλία ή στη Γερμανία, χώρες που και οι τρεις έχουν περίπου το ίδιο ποσοστό εγκληματικότητας με εμάς. Αλλά δεν γίνεται καμία συζήτηση, στην ουσία δεν υπάρχει καμία επίγνωση του βαθμού επιβολής ποινών στην Αμερική - με εξαίρεση ίσως τους Αφροαμερικανούς, το ένα τρίτο των οποίων πάει φυλακή πριν φτάσει τα τριάντα. Πόσοι, όμως, Αμερικανοί το γνωρίζουν αυτό;

Ή ας πάρουμε την αταραξία μας απέναντι στη φθίνουσα εκπαιδευτική απόδοση των παιδιών μας. Τα παιδιά μας είναι πίσω από τους συνομηλίκους τους στις σχετικά πλούσιες χώρες της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Γερμανίας. Αλλά βρίσκονται πίσω και σε σύγκριση με τα παιδιά οικονομικά ασθενέστερων χωρών όπως είναι η Ιρλανδία και η Πολώνια - και μένουν ακόμη πιο πίσω όσο παραμένουν στο σχολείο. Καμία επίγνωση εκ μέρους του κοινού, καμία διαμαρτυρία εκ μέρους των φατριών, ουσιαστικά καμία συζήτηση επί του θέματος. Αντ' αυτού, έχουμε τον ομοσπονδιακό νόμο «Κανένα παιδί να μη μείνει πίσω», που τιμωρεί τα σχολεία των οποίων τα παιδιά αποτυγχάνουν στις ομοσπονδιακές δοκιμασίες. Στην ουσία, δεν γίνεται τίποτα για να βελτιωθεί η διδασκαλία ή οι διδάσκοντες να αντικατασταθούν με καλύτερους (ή ακόμη πιο εύστοχο) να μειωθεί το συνεχώς διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ των σχολείων στις φτωχές αστικές περιοχές και των σχολείων των εύπορων προαστίων, όπου οι καλοί εκπαιδευτικοί δελεάζονται με τους πολύ υψηλότερους μισθούς. Άρνηση και αποφυγή, αποφυγή και άρνηση. Τίποτα στραβό με *εμάς*, όποιοι κι αν είμαστε.

Αποτυχία στην ίση κατανομή του πλούτου, κατάφορες φυλετικές και οικονομικές διακρίσεις ως προς την αντιμετώπιση του εγκλήματος και επικίνδυνη απροθυμία να υποστηρίξουμε τη δημόσια παιδεία. Σπάνια κάποια δημόσια κριτική και, σίγουρα, ποτέ κατακραυγή. Έχουμε γραπωθεί, με εντυπωσιακό πείσμα, στην άποψη ότι όλα πάνε καλά: ας μην διαταράξει την ειρήνη καμία διχόνοια.

Είναι αυτή η αταραξία μια νέα στάση; Επιλέγουμε άραγε μια ψεύτικη αρμονία αγνοώντας τις ανισότητές μας, τους άδικους φατριασμούς μας; Και γιατί; Μας έχει σαγηνεύσει η επιφανειακή ψευδής εικόνα της αρμονίας των εταιρειών; Αντί να αντιμετωπίσουμε τα προβλήματα διχόνοιας, πολύ συχνά, αποστρέφουμε το πρόσωπο από αυτά, φτάνουμε ακόμη στο σημείο να αρνούμαστε ότι υπάρχουν.

Φοβούμαι ότι το κλασικό ιδεώδες της αρμονίας έχει ανατραπεί και παραποιηθεί. Επικαλούμαστε μια ψευδή αρμονία για να καλύψουμε την τοπική αδικία.

Τέλος, πρέπει να ζητήσω συγγνώμη που επικεντρώθηκα στην Αμερική. Ίσως, γιατί την ξέρω καλύτερα. Αλλά υποψιάζομαι, επίσης, ότι το έκανα γιατί φοβούμαι πως η Αμερική μπορεί να είναι ο τόπος που διαμορφώνεται το μέλλον. Από την άλλη πλευρά, έχουν γραφτεί πολλά αυτές τις ημέρες για το επονομαζόμενο «καθεστώς εξαιρέσεων» της Αμερικής. Παραδείγματος χάριν, γιατί η Αμερική είναι η τελευταία στον πολιτισμένο κόσμο που εμμένει στη θανατική ποινή και τη σκανδαλωδώς μακρόχρονη φυλάκιση των επονομαζόμενων εγκληματιών (μεγάλο ποσοστό των οποίων έχουν κριθεί ένοχοι για τίποτα πιο σοβαρό από την πώληση μαριχουάνας).

Ανησυχώ διότι αυτή η αμερικανική οπισθοδρόμηση ή η άρνηση των ιδιαιτεροτήτων της αδικίας καλύπτεται από μια νέα ψευδή μυθολογία για την αέναη αμερικανική αρμονία - ένα ιδεώδες αρμονίας που ακόμη και οι ιδρυτές του κράτους μας ήξεραν ότι είναι απατηλό. Γιατί όλα αυτά συμβαίνουν στην Αμερική τώρα; *Αμερική*, η πιο ανταγωνιστική χώρα στον κόσμο; Ίσως, όπως λένε τα ξαδέρφια μας οι Γάλλοι, *τα άκρα άπτονται*.

Θα ήθελα να τελειώσω τις παρατηρήσεις μου εκφράζοντας την εκτίμησή μου στον δικό μας Μίκη Θεοδωράκη. Διότι ο Μίκης μάς ενέπνευσε να αναζητήσουμε και να δούμε τη βαθιά σύνδεση μεταξύ διαφορετικών και, καμιά φορά, συγκρουόμενων μορφών αρμονίας. Όπως λέει ο ίδιος «Πιστή αντανάκλαση της Συμπαντικής Αρμονίας βρίσκω στην αρμονική συνύπαρξη… μεταξύ απολλώνιου και διονυσιακού πνεύματος». Και τη βρίσκει όχι μόνο στην τέχνη αλλά και στη σκέψη και στη φιλοσοφία. Αυτή η αρμονία είναι δυναμική, όχι μια εξεζητημένη και στατική ουτοπία. Σε έναν τέτοιο κόσμο, η αναζήτηση της Συμπαντικής Αρμονίας είναι εκείνο που δίνει στόχο στη ζωή, ανεξάρτητα από το αν θα βρούμε αυτό που ψάχνουμε ή όχι. Βγάζω το καπέλο μου στον Μίκη, διότι ζει, στη μουσική και στην καθημερινή ζωή, επιδιώκοντας με γενναιότητα την αναζήτηση αυτή.

---

[1] Federalist είναι ο οπαδός της ένωσης των Πολιτειών σε Ομοσπονδία (σ. τ. ε.).

[2] Πρόκειται για ένα κλασικό ομοσπονδιακό ντοκουμέντο, βλ. σχ. James Madison, Alexander Hamilton, and John Jay. The Federalist Papers (1787-1788). Για μια επίκαιρη συζήτηση της κλασικής αυτής σειράς ντοκουμέντων βλ. Brian Z. Tamanaha (2004). *On the Rule of Law: History, politics, theory.* Cambridge: Cambridge University Press (σ. τ. ε).

Και φυσικά δεν ησύχασε…

Γιάννης Κουγιουμουτζάκης
Πανεπιστήμιο Κρήτης

«Αυτή τη μυθική Κρήτη
κουβαλώ μέσα μου…»

Μίκης Θεοδωράκης, 2006

Το διήμερο, διεθνές, διεπιστημονικό Συμπόσιο με τίτλο *Μουσική και Συμπαντική Αρμονία* που διοργάνωσε το Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών προς τιμήν του Μίκη Θεοδωράκη έλαβε χώρα στις 10 – 11 Μαρτίου 2006 στη Χερσόνησο της Κρήτης. Διοργανώσαμε το Συμπόσιο με τον συνάδερφο Γιώργο Νικολακάκη, με τη συνδρομή πολλών μεταπτυχιακών και προπτυχιακών φοιτητών του Τμήματος καθώς και πολλών Ηρακλειωτών. Το Συμπόσιο τελούσε υπό την αιγίδα του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, του Πανεπιστημίου Κρήτης, της Περιφέρειας Κρήτης και της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ηρακλείου.

Στη συνέχεια (2007-2011) οι Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης (Π.Ε.Κ.) τίμησαν εν ζωή τον Μ. Θεοδωράκη με τρεις συλλεκτικές, καλαίσθητες εκδόσεις δύο αυτοβιογραφικών έργων του (*Οι Δρόμοι του Αρχάγγελου και Το Χρέος*) και των πρακτικών του παραπάνω Συμποσίου με τίτλο *Συμπαντική Αρμονία, Μουσική και Επιστήμη. Στον Μίκη Θεοδωράκη*. Ο τρόπος σύνδεσης του Μ. Θεοδωράκη με τις Π.Ε.Κ. έχει περιγραφεί σε άλλο κείμενο του γράφοντος.[1] Σεμνά, λιτά, αλλά με ακρίβεια ο τέως Διευθυντής Στέφανος Τραχανάς και η νυν Διευθύντρια των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης Διονυσία Δασκάλου λένε ότι «ο πνευματικός Θεοδωράκης κείται στις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης».

Από *σύμπτωση* γνώρισα, *εν μέρει*, τον Μ. Θεοδωράκη τα τελευταία 16 χρόνια της ζωής του (2005-2021). Το Τμήμα Φ.Κ.Σ., στο οποίο έτυχε να προεδρεύω, μου είχε αναθέσει να εκφωνήσω μία ομιλία στην τελετή της αναγόρευσής του, που θα λάμβανε χώρα στα Χανιά την 1η Αυγούστου 2005. Την Άνοιξη 2005 ζήτησα ευγενικά από τον τιμώμενο ορισμένα επιπλέον βιογραφικά στοιχεία. Στο Τμήμα έφτασαν δύο δέματα με 35 βιβλία του Μ. Θεοδωράκη.[2] Τα έχασα. Όπως πολλοί συμπατριώτες «γνώριζα» τον τιμώμενο από τις δημοφιλείς συνθέσεις του και από τη μελέτη ορισμένων μόνο γραπτών του. Άρχισα να μελετώ τα βιβλία του και σύντομα κατάλαβα το μέγεθος της άγνοιά μου για τη ζωή και το έργο του. Στη μελέτη αυτή βάσισα την ομιλία μου κατά την τελετή αναγόρευσης - ομιλία που στόχευε στην ανάδειξη μίας επιπλέον πλευράς του τιμωμένου: του *στοχαστή* Μ. Θεοδωράκη, όπως τεκμαίρεται από το πολύπτυχο, αδιαίρετο έργο του.

Κεντρικός ομιλητής του Συμποσίου ήταν ο Μίκης Θεοδωράκης, ο οποίος ανέλυσε τη θεωρία του για την Συμπαντική Αρμονία. Ομιλητές -και συν-ομιλητές του τιμωμένου- ήταν 18 επιστήμονες από 10 πανεπιστήμια της Ελλάδας και του εξωτερικού, οι οποίοι, μέσα από 10 διαφορετικά επιστημονικά πεδία, μίλησαν για την αρμονία και το χάος σε συμπαντικό, γήινο και ανθρώπινο επίπεδο. Στο Συμπόσιο συμμετείχαν χίλιοι και πλέον σύνεδροι -από το Πανεπιστήμιο Κρήτης, από όλη την Κρήτη, την υπόλοιπη Ελλάδα, την Κύπρο, την Ευρώπη, τη Ν. Αφρική, τις Η.Π.Α. και ερευνητές του έργου του από την Αυστραλία και τον Καναδά.

Κοινή διαπίστωση: ο Μ. Θεοδωράκης ευχαριστήθηκε πολύ από το διάλογο των ειδικών της Τέχνης με τους ειδικούς της Επιστήμης -διάλογος εστιασμένος στο πανάρχαιο ζήτημα της αρμονίας και της δυσαρμονίας στα παραπάνω τρία επίπεδα. Ένα μήνα μετά το Συμπόσιο ο τιμώμενος γράφει:

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ

.....

.....

Αθήνα, 9.4.2006

Αγαπητέ κύριε Κουγιουμουτζάκη

Άργησα να σας γράψω, γιατί ήθελα να κατασταλάξουν μέσα μου όλες αυτές οι πρωτόγνωρες για μένα εμπειρίες και συγκινήσεις, που χάρη σε σας έζησα στην Κρήτη. Αφού ακόμα και τώρα που σας γράφω, η αίθουσα του Συνεδρίου εξακολουθεί να έχει μέσα μου μια παραμυθένια μορφή, σαν να μην υπήρξε και σαν να την έζησα στα όνειρά μου. Δεν υπερβάλλω. Συνέτεινε σ' αυτό ίσως αποφασιστικά η σύνθεση και η σοβαρότητα του νεανικού (κυρίως) κοινού, που ήρθε ν' ακούσει ανθρώπους και ιδέες εκτός της τρέχουσας πραγματικότητας που μας έχει κατακλύσει σε βαθμό που να πιστεύουμε πως δεν υπάρχουν πια άνθρωποι και ιδίως Έλληνες και μάλιστα νέοι, που να έχουν σοβαρά πνευματικά ενδιαφέροντα.

Και μόνο ο όρος *Συμπαντική Αρμονία* νόμιζα ότι θα περιορίσει το ακροατήριο σε μια φούχτα ειδικούς. Να όμως που το θαύμα έγινε, έστω κι αν για τις δικές μου ιδέες άργησε πάνω από μισό αιώνα. Κι αυτός ασφαλώς ο λόγος συνέτεινε ώστε να αισθάνομαι έτσι. Δηλαδή να μην έχω πεισθεί πλήρως ότι η Κρήτη υπήρξε και ότι δεν είμαι θύμα παραισθήσεων.

Εκείνο βεβαίως για το οποίο δεν έχω καμιά αμφιβολία ότι το έζησα, είναι η Κρητική φιλοξενία που απολαύσαμε με την Μυρτώ στο όμορφο σπίτι σας με την πανέμορφη οικοδέσποινα, τους συγγενείς, τους φίλους και τα εξαιρετικά εδέσματα που μου θύμισαν άλλες εποχές. Ανάθεμα τα γεράματα που δεν μου επέτρεψαν να πιω τις τσικουδιές μου με τους Κρητικούς μεζέδες και ν' αρχίσω το τραγούδι και τον χορό. Θυμάμαι πως κάποτε αρχίσαμε να πίνουμε και να χορεύουμε στον Γαλατά όλη νύχτα και το πρωί ξυπνήσαμε στο Νταράτσο χωρίς να το πάρουμε είδηση.

Αυτή τη μυθική Κρήτη κουβαλώ μέσα μου και τώρα ευχαριστώ τους Θεούς που μια φούχτα Κρητικοί όπως εσείς, ο Νικολακάκης, ο Γαλανάκης, ο Κατσανεβάκης και ο Αγοραστάκης με ξαναφέρατε στα άγια χώματα κοντά στους δικούς μου, που είμαι βέβαιος ότι αισθάνονται αγαλλίαση με τέτοιες γιορτές, με τέτοιες τιμές και με τόση αγάπη από τέτοιους φίλους.

Τώρα ησύχασα…

Σας ευχαριστώ,

Μίκης Θεοδωράκης

Δεν ήταν μόνο «μια φούχτα Κρητικοί», αλλά το Πανεπιστήμιο Κρήτης, η Φιλοσοφική Σχολή και το Τμήμα Φ.Κ.Σ. που προσκάλεσαν σε ένα ασυνήθιστο διάλογο ειδικούς της Τέχνης και της Επιστήμης, φοιτητές και «απλούς» ανθρώπους, οι οποίοι συμμετείχαν ενεργά στις συζητήσεις – μια εμπειρία που ο Μ. Θεοδωράκης, όπως γράφει, τη βίωσε σαν όνειρο.

Στον Γαλατά Χανίων, στις 9 Σεπτεμβρίου 2021, οι Ριζίτες αποχαιρέτησαν τον Μίκη Θεοδωράκη με τον δωρικό τρόπο της μυθικής του Κρήτης -βέβαιοι ότι τώρα πια θα ησύχαζε: «*… κι αν αστοχήσει μια και δυο, πάλι αντρειωμένος είναι, πάντα 'ναι η πόρτα ντου ανοιχτή…*». Ανοιχτή π.χ. στους νέους ερευνητές, οι οποίοι θα θελήσουν να μελετήσουν συστηματικά και απροκατάληπτα τα έργα του καθώς και τα πρωτότυπα 50.000 φύλλα του μουσικού του αρχείου και τα 56.000 φύλλα του αρχείου των κειμένων του και άλλων τεκμηρίων, που φυλάσσονται στο Μέγαρο Μουσικής. Μέχρι να συμβεί αυτό ο «κοινός θνητός», ο οποίος «αστόχησε» γιατί γεννήθηκε νωρίς, δε νομίζω ότι θα «ησυχάσει». Στο κείμενό του για τη *Συμπαντική Αρμονία* ο Μίκης Θεοδωράκης γράφει:

Jerome Bruner, Μίκης Θεοδωράκης, Colwyn Trevarthen:
Συμπεράσματα από τρεις Επίτιμους Διδάκτορες του Πανεπιστημίου Κρήτης

«...εάν τότε ο Ουρανός οδήγησε τον Πυθαγόρα στη μουσική, σήμερα αυτός ο άλλος, ο κοινός θνητός, οδηγήθηκε από τη μουσική στον Ουρανό...Φοβερά ερωτήματα, που ελπίζω κάποτε να βρουν απάντηση. Η επιστήμη ασθμαίνουσα προσπαθεί. Ας μην ξεχνάμε όμως...πως υπάρχει ...και η τέχνη που στοχάζεται....Φτάνει αυτά τα ερωτήματα να ερευνηθούν με ελεύθερη και ανοιχτή σκέψη... ».[3]

Στο τέλος του Συμποσίου ο Μίκης Θεοδωράκης συνόψισε τις «θέσεις», τις «αντιθέσεις» και τις «συνθέσεις» για την αρμονία και το χάος στο συμπαντικό, στο γήινο και στο ανθρώπινο επίπεδο.

Ο τιμώμενος, φανερά χαρούμενος και με υψωμένα τα χέρια, έκλεισε την παρέμβασή του λέγοντας:

«...σήμερα το Συμπόσιο μού έδωσε μια μεγαλύτερη ελπίδα ότι δεν θα χαθεί το έργο μου, για να μπορέσει να περάσει σε αυτούς που ανήκει, δηλαδή, στους ζωντανούς ανθρώπους, που τους καλώ, μέσω του έργου μου και μέσω της δικής τους προσπάθειας, να ενωθούν με το Κέντρο της Συμπαντικής Αρμονίας, που είναι εδώ μέσα, αυτή τη στιγμή! Ευχαριστώ πολύ».

[1] Βλ. σχ. https://www.cup.gr/wp-content/uploads/2021/09/vivlio-deiktes_08_web.pdf

[2] Οι τίτλοι των 35 βιβλίων υπάρχουν στη Βιβλιογραφία (σσ. 68-69) ενός άρθρου του γράφοντος, με τίτλο Μίκης Θεοδωράκης: Το ταξίδι. Στο Γ. Κουγιουμουτζάκης (επιμ. έκδ.). *Συμπαντική Αρμονία, Μουσική και Επιστήμη* (σσ. 43-72). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

[3] Θεοδωράκης, Μ. (2007). Συμπαντική Αρμονία. Στο Γ. Κουγιουμουτζάκης (επιμ. έκδ.). *Συμπαντική Αρμονία, Μουσική και Επιστήμη. Στον Μίκη Θεοδωράκη* (σσ. 100-101). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Και μετά σωπάσαμε.
Πήγαμε εκεί που η επιστήμη απλώς δεν μπορεί να πάει...

Το Συμπόσιο *Μουσική και Συμπαντική Αρμονία* έκλεισε με Συναυλία των ακόλουθων πέντε έργων του Μίκη Θεοδωράκη:

- **Το Κοιμητήριο (1945)**. Έργο για κουαρτέτο εγχόρδων,
- **Ελικών (1952)**. *Allegro con fuoco. Largo*. Έργο για πιάνο και κουαρτέτο εγχόρδων,
- **Τα Λυρικότατα (1996)**. *Της νύχτας το όνειρο. Αυτό το καλοκαίρι*. Ποίηση Γιάννη. Θεοδωράκη. Έργο για φωνή, πιάνο και κουαρτέτο εγχόρδων,
- **Η Βεατρίκη στην Οδό Μηδέν (1987)**. *Με πουλιά τρελά. Βεατρίκη, πάψε να γελάς. Η Βεατρίκη στην Οδό Μηδέν. Μεγάλη άρια της Βεατρίκης*. Έργο για φωνή και κουαρτέτο εγχόρδων. Ποίηση Διονύση Καρατζά και Μίκη Θεοδωράκη και
- **Σεξτέτο (1947).** *Πρελούδιο και Χορικό. Andante. Scherzo. Allegro Vivace. Andante mosso. Finale.* Έργο για πιάνο, φλάουτο και κουαρτέτο εγχόρδων.

Συμμετείχαν: Πιάνο Τατιάνα Παπαγεωργίου, Βαρύτονος Χάρης Αδριανός, Φλάουτο Παναγιώτης Δράκος, και το *Νέο Ελληνικό Κουαρτέτο:* Βιολί Γιώργος Δεμερτζής, Βιολί Δημήτρης Χανδράκης, Βιόλα Χαρά Σειρά, Τσέλο Απόστολος Χανδράκης

Η Βεατρίκη στην Οδό Μηδέν (1987). *Βεατρίκη, πάψε να γελάς*. Ποίηση Διονύση Καρατζά και Μίκη Θεοδωράκη

Ο Μίκης Θεοδωράκης με τους σολίστες και τους μουσικούς μετά το τέλος της συναυλίας

Το έργο του Μίκη Θεοδωράκη στις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

Η συνεργασία του Μίκη Θεοδωράκη με το Πανεπιστήμιο Κρήτης και οι φιλίες που δημιουργήθηκαν με αφορμή την προετοιμασία και την υλοποίηση του Συμποσίου το 2006 οδήγησαν, ένα χρόνο μετά, το 2007, στην έκδοση του τόμου με τίτλο *Συμπαντική Αρμονία, Μουσική και Επιστήμη. Στον Μίκη Θεοδωράκη* από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης (Π.Ε.Κ.). Για τα περιεχόμενα μπορείτε να δείτε περισσότερα στην ιστοσελίδα παρουσίασης του τόμου από τις Π.Ε.Κ.

Ο Μίκης Θεοδωράκης εμπιστεύθηκε το έργο του στις ΠΕΚ από τις οποίες κυκλοφόρησαν το 2009 το δίτομο έργο *Οι δρόμοι του Αρχάγγελου* και το 2011 το τρίτομο έργο *Το Χρέος* που περιλαμβάνει ημερολόγια, κείμενα, επιστολές, συνεντεύξεις κ.ά. - οι οριστικές εκδόσεις της αυτοβιογραφίας του μεγάλου δημιουργού. Περισσότερα για τον τρόπο σύνδεσης του Μίκη Θεοδωράκη με τις Π.Ε.Κ. μπορείτε να δείτε στο αφιέρωμά τους στον συνθέτη στο τεύχος 8 των Βιβλιοδεικτών.

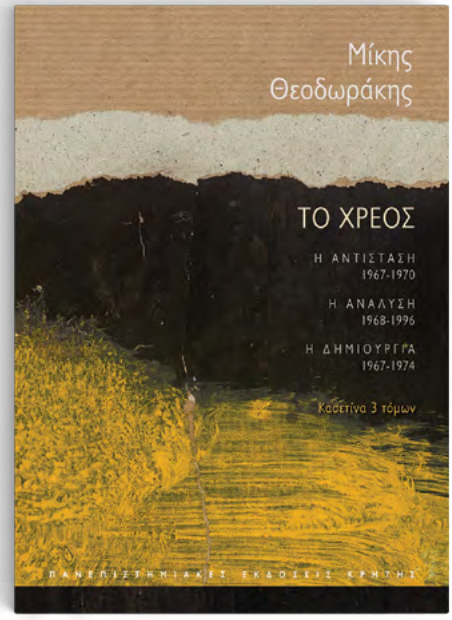

Πηγή: https://mikisguide.gr/photos/

Ο ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ ΚΑΙ Η ΚΡΗΤΗ

Γ. Αγοραστάκης, Μ. Ταρουδάκης, Γ. Ζεβελάκης, Γ. Νικολακάκης

Μίκης Θεοδωράκης: Μουσικός και επαναστάτης

Γιώργος Αγοραστάκης
Πρόεδρος του Παγκρήτιου Συλλόγου
Φίλων Μίκη Θεοδωράκη

Ο Μίκης Θεοδωράκης υπήρξε γέννημα της ελληνικής ιστορίας. Έφυγε -συμβολικά- από τη ζωή στην επέτειο των 200 χρόνων της ελληνικής παλιγγενεσίας. Ήταν ο άνθρωπος που είχε έμμεσους και άμεσους δεσμούς με την Ελληνική Επανάσταση του 1821 και κυρίως με την Κρήτη και την επαναστατική ιστορία της. Οι πρόγονοί του -η δικολογιά του για την οποία ήταν περήφανος- πέντε γενιές πίσω, ήταν επαναστάτες και συμμετείχαν σε όλες τις κρητικές επαναστάσεις του 19ου αιώνα.

Το γενεαλογικό δέντρο του Μίκη Θεοδωράκη από τον πατέρα του στην Κρήτη έχει δύο κλάδους. Τον κλάδο του παππού του, Μιχάλη Θεοδωράκη, που ξεκινά από το Επανωχώρι του Ανατολικού Σέλινου, αρχές του 19ου αιώνα και τον κλάδο της γιαγιάς του, Αικατερίνης Σπυριδάκη, που ξεκινά από το γένος των Χάληδων στο Θέρισο Κυδωνίας την ίδια περίοδο.

Ο παππούς του Μίκη, Μιχάλης Θεοδωράκης του Γεωργίου γεννήθηκε το 1856 στον συνοικισμό Παπαδιανά Κισάμου Χανίων και συμμετείχε στις επαναστάσεις 1889 και 1897-1898. Ο πατέρας του παππού του Γεώργιος, ανήκε στο ένοπλο σώμα του Αναγνώστη Σκαλίδη και σκοτώθηκε από τους Τούρκους στην Επανάσταση του 1866.

Ο Μιχάλης Θεοδωράκης, ο παππούς του Μίκη, ήταν δισέγγονος *του ήρωα-μάρτυρα Θεοδωρομανώλη*, λυράρη από το Επανωχώρι Σελίνου που τον αποκεφάλισαν οι Τούρκοι το 1818 στα Χανιά. Για τον Θεοδωρομανώλη ο Μίκης είπε σε συνέντευξή του:

> «Τον θεωρώ υπαίτιο για ό,τι τράβηξα και τραβώ στη ζωή μου. Οι φωνές του χρέους, του πατριωτισμού και, απ' την άλλη μεριά, η φωνή της μουσικής ήταν πάντα φωνές πιο δυνατές από μένα, σ' όλη μου τη ζωή».[1, 2]

Ο παππούς του Μίκη, Μιχαήλ Θεοδωράκης, παντρεύτηκε την Αικατερίνη Σπυριδάκη και εγκαταστάθηκε σώγαμπρος στον Γαλατά Χανίων. Η γιαγιά του Μίκη, Αικατερίνη, ήταν κόρη του οπλαρχηγού Κυδωνίας, κατά την επανάσταση του 1866 και του 1878, Γεωργίου Σπυριδάκη και εγγονή του οπλαρχηγού Κυδωνίας κατά την επανάσταση του 1821, Ιωάννη Χάλη.

Ο Ιωάννης -ο μεσαίος εκ των τριών αδελφών Χάλη από το Θέρισο, οι οποίοι πρωταγωνίστησαν στην επανάσταση του 1821 στην Κρήτη- συμμετείχε ως οπλαρχηγός σε όλες σχεδόν τις μάχες με τα τουρκικά στρατεύματα, από την πρώτη μέχρι και τις τελευταίες, που έλαβαν χώρα στη Κρήτη, από το 1821 ως το 1828, αλλά και ενδιάμεσα (1824-1825) στην ηπειρωτική Ελλάδα.

Ο πατέρας του Μίκη, ο Γεώργιος Θεοδωράκης πολέμησε στους βαλκανικούς πολέμους 1912-13 και μετέφερε στον μικρό Μίκη το πατριωτικό πάθος, το επαναστατικό πνεύμα, την αγάπη για την Κρήτη και την Ελλάδα και την πίστη στις υψηλές αξίες για τις οποίες αγωνίστηκαν οι πρόγονοί τους. Στις καθημερινές αφηγήσεις του πατέρα προς τα παιδιά του, Μίκη και Γιάννη, κεντρική θέση κατείχαν οι κρητικές επαναστάσεις και οι βαλκανικοί πόλεμοι στους οποίους συμμετείχε.

Ο Μίκης, το 2017, στα εγκαίνια του θεάτρου «Μίκης Θεοδωράκης» στα Χανιά τόνισε:

> «Τούτη τη στιγμή, η σκέψη μου πάει στους πιο κοντινούς μου προγόνους. Στον παππού μου τον Μιχάλη και στον πατέρα μου τον Γιώργο. Αυτοί οι δύο φυτέψανε βαθιά μέσα στην καρδιά μου τις δυο μεγάλες ιδέες που καθόρισαν τη ζωή μου: Την Ελλάδα και την Κρήτη. Αυτά τα δύο σύμβολα που ταυτίζονταν με την Ελευθερία και που οδήγησαν τα βήματά μου στον κακοτράχαλο δρόμο της νεότερης Ιστορίας μας. Πάνω απ' αυτούς στέκει το αιώνιο φως των Χάληδων και του Θεοδωρομανώλη. Αν ήμουνα τράγος, οι πρώτοι θα βάζανε στο ένα μου κέρατο το τουφέκι και ο δεύτερος την κρητική λύρα. Μουσικός και

> επαναστάτης. Επαναστάτης μουσικός. Έτσι θέλω να μείνω στη μνήμη των απογόνων μας… Αυτή η ιστορία με το αίμα με έχτισε για να γίνω αυτός που είμαι, γιατί συμβολίζει την θυσία που οφείλουμε να κάνουμε αν θέλουμε να είμαστε όρθιοι μέσα σε μια πατρίδα ελεύθερη, ανεξάρτητη και γι' αυτό περήφανη…».[3]

Ο Μίκης Θεοδωράκης δεν βλέπει την κρητική καταγωγή του απλώς ως ένα στοιχείο της ταυτότητάς του, αλλά ως μια κατηγορική προσταγή, ως ένα χρέος και ως ένα δεσμό με την ιστορία, με το επαναστατικό και το τραγικό πνεύμα του νησιού. Η αγωνιστική παράδοση τού υπαγορεύει ένα σκοπό, μια κατεύθυνση στη ζωή, μια βαθιά αίσθηση ευθύνης, απέναντι στον εαυτό του, στη γενιά του και στην Ελλάδα. Δύο είναι οι βασικές ιδέες που αντλεί από την κρητική, επαναστατική καταγωγή του. Οι ιδέες της Ελευθερίας και της Υπέρβασης.

Με την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ο έφηβος Μίκης ήταν ήδη έτοιμος. Μπήκε στον αγώνα χωρίς δεύτερη σκέψη. Η υπεράσπιση της πατρίδας από την ξένη επιδρομή και η απελευθέρωση από την ξένη κατοχή θα συνεπάρουν τους Έλληνες και φυσικά τον Θεοδωράκη. Με τον πόλεμο του 1940 στην Αλβανία, τη Μάχη της Κρήτης το 1941 και στη συνέχεια την Εθνική Αντίσταση επανεμφανίζεται τον 20ό αιώνα το επαναστατικό πνεύμα του 1821 με το λάβαρο της ελευθερίας. Η ένταξη του Μίκη στην ΕΑΜική Αντίσταση ήταν το φυσικό επακόλουθο της πρώιμης πατριωτικής διαπαιδαγώγησής του. Τόνιζε ότι μπήκε στην αριστερά από «την πόρτα της πατρίδας», με πρώτο αίτημα την ελευθερία, και την απελευθέρωσή της από τους Γερμανούς. Την ίδια στάση κράτησε σ' όλη του τη ζωή. Δεν δίστασε ποτέ να μπει μπροστά στον αγώνα όταν κινδύνευε η ελευθερία της πατρίδας και η δημοκρατία.

Η Ελευθερία στον Θεοδωράκη δεν ορίζεται απλά ως μια κατάσταση και ως ένα δικαίωμα, αλλά κυρίως ως μια ατομική ευθύνη, στο πλαίσιο μιας κοινωνικής ομάδας, και ενός συλλογικού αγώνα που στοχεύουν στην κατάκτησή της. Η ελευθερία πραγματώνεται μέσα από την καθημερινή πράξη και συνεπάγεται ευθύνη προς τον εαυτό μας και προς τους άλλους. Γι' αυτό θεωρεί έννοιες αλληλένδετες την ελευθερία με την ευθύνη και το χρέος, τονίζοντας: «…Ελευθερία είναι το δικαίωμα να είμαι υπεύθυνος κάθε στιγμή, σε κάθε περίπτωση. Ελευθερία είναι ΤΟ ΧΡΕΟΣ».[4]

Η Υπέρβαση στον Θεοδωράκη συνδέεται με την επιδίωξη του ανέφικτου και του αδύνατου. Δηλαδή «… αυτό που μας δίδαξε ο Νίκος Καζαντζάκης «Να κάνουμε αυτό που δεν μπορούμε». Αυτό είπε στην ομιλία του για

Ο Μίκης Θεοδωράκης με τους γονείς του και τον αδερφό του στο πατρικό του σπίτι στον Γαλατά Χανίων, 1953.
Πηγή: https://www.mikistheodorakis.gr/

την Μάχη της Κρήτης το 2003 στα Χανιά και συνέχισε τονίζοντας:

> «…η ουσία των παραδόσεών μας είναι η υπέρβαση, η αποκοτιά, η θυσία στην υπεράσπιση ορισμένων αρχών απαράβατων. Απαράβατων, αλλά τόσο ισχυρών, τόσο δυνατών και τόσο ζωντανών, που να κάνουν τον απλό Λαό της Κρήτης να σηκωθεί και να αψηφήσει τον θάνατο, γιατί κάποια φωνή μέσα του τού έλεγε: «Ίσαμε εδώ! Από το σύνορο αυτό του Χρέους και πέρα δε θα σε αφήσω να περάσεις…».[5]

Νομίζω ότι ο Μίκης Θεοδωράκης αποτελεί μοναδική περίπτωση μεγάλου δημιουργού, ο οποίος κατά τον 20ό αιώνα πολέμησε με το όπλο και με τη μουσική. Ύμνησε και τραγούδησε όχι μόνο τους αγώνες του ελληνικού λαού, αλλά συμμετείχε ενεργά σε αυτούς, πληρώνοντας φυσικά μεγάλο τίμημα. Όταν η ιστορία τον χρειάστηκε ήταν εκεί με το ντουφέκι και με τη λύρα στο χέρι. Δεν κάθισε παράμερα όπως συνήθως πράττουν πολλοί καλλιτέχνες και λογοτέχνες. Δεν υποστήριξε από απόσταση τον αγώνα των άλλων, δεν ήταν των μετόπισθεν, δεν υπήρξε παρατηρητής των ιστορικών γεγονότων, αλλά μέτοχος και πρωταγωνιστής τους.

Ο Μίκης με την μουσική του, με τον λόγο του, αλλά και με τις μάχες του, έχοντας γνώμονα το πατριωτικό καθήκον, που άντλησε από την ιστορική Κρήτη, βρέθηκε στην πρώτη γραμμή των αγώνων για την ελευθερία, την ανεξαρτησία και τη δημοκρατία της Ελλάδας. Έγινε έτσι ένας εθνικός συνθέτης, ο μελωδός της ελληνικής ιστορίας, η φωνή της ελευθερίας και της αντίστασης, η φωνή της Ελλάδας που ζητά δικαιοσύνη. Επέδρασε περισσότερο από κάθε άλλον σύγχρονο Έλληνα στη διαμόρφωση της «ιστορικής συνείδησης» και της ταυτότητας των Ελλήνων και κατέστη παιδαγωγός του νεοελληνικού λαού.

Για το έργο του *Παγκρήτιου Συλλόγου Φίλων Μίκη Θεοδωράκη* βλ. σχ στον σύνδεσμο https://mikisguide.gr/

[1] Θεοδωράκης, Μ. (2002). Βλ. λεπτ.. στο Αγοραστάκης, Γ. *Μουσικός και Επαναστάτης, Επαναστάτης Μουσικός*. Στο Γ. Αγοραστάκης, Τ. Παπαγεωργίου και Ε. Καψωμένος (2021). *Ο Μίκης Θεοδωράκης και η Κρήτη* (σ. 18). Κρύα Βρύση, Πλατανιάς: Εκδόσεις Πυξίδα.

[2] Ειδικά για τον Εμμανουήλ Θεοδωράκη ή Θεοδωρομανώλη ή Μαραγκάκη βλ. Θεοδωράκης, Μ. (2009). *Οι Δρόμοι του Αρχάγγελου*. Τόμος Α, σσ. 28, 56, Τόμος Β, σσ. 696, 763-764, 774, 809-818, 861-864, 875, 920 και 1082. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις. Μάλιστα, στο ίδιο έργο, στον Τόμο Β (σσ. 939-944) ο Μ. Θεοδωράκης παραθέτει ολόκληρο το δημοτικό τραγούδι για τον Θεοδωρομανώλη από το βιβλίο του Α. Κριάρη (1920). *Κρητικά δημοτικά τραγούδια.*

[3] Θεοδωράκης, Μ. (2017). Βλ. σχ. στο Αγοραστάκης, Γ. *Μουσικός και Επαναστάτης, Επαναστάτης Μουσικός.* Στο Γ. Αγοραστάκης, Τ. Παπαγεωργίου και Ε. Καψωμένος (2021) *Ο Μίκης Θεοδωράκης και η Κρήτη* (σσ. 14-15). Κρύα Βρύση, Πλατανιάς: Εκδόσεις Πυξίδα. Στο άρθρο του Γ. Αγοραστάκη υπάρχει λεπτομερής περιγραφή της γενεαλογίας του Μ. Θεοδωράκη. Βλ. επ. Αγοραστάκης, Γ. (2021). *Το πνεύμα της Επανάστασης του '21 και ο Μίκης Θεοδωράκης*. Κρύα Βρύση, Πλατανιάς: Εκδόσεις Πυξίδα.

[4] Βλ. Θεοδωράκης, Μ. (2011). *Το Χρέος*. Τόμοι Α, Β, Γ. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. Βλ. επ. Πετρίδης, Π. (1997). Ο *πολιτικός Θεοδωράκης*. Αθήνα: Προσκήνιο, και Κουγιουμουτζάκης, Γ. (2007). Μίκης Θεοδωράκης: Το ταξίδι. Στο Γ. Κουγιουμουτζάκης (επιμ. έκδ.). *Συμπαντική Αρμονία, Μουσική και Επιστήμη. Στον Μίκη Θεοδωράκη* (σσ. 43-72). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

[5] Θεοδωράκης, Μ. (2003). *Ιδού η μάχη της Κρήτης!* Ομιλία στις εκδηλώσεις για τη Μάχη της Κρήτης, Νομαρχία Χανίων, 24-5-2003 https://mikisguide.gr/mikis-theodorakis-idou-i-machi-tis-kritis/

Καζαντζάκης και Θεοδωράκης: Η συνάντηση των δύο Οικουμενικών Ελλήνων

Μιχάλης Ταρουδάκης

Πρώην Πρύτανης Πανεπιστημίου Κρήτης
Πρόεδρος Δ.Σ. Μουσείου Καζαντζάκη

Όταν ζητηθεί από κάποιον να αναφερθεί σε κάτι χαρακτηριστικό για τη σχέση του Μίκη Θεοδωράκη με τον Νίκο Καζαντζάκη, πέρα βέβαια από την κοινή τους Κρητική καταγωγή, μάλλον θα απαντήσει *Αλέξης Ζορμπάς,* έχοντας στο μυαλό του τη μουσική που έγραψε ο μεγάλος μας συνθέτης για την ταινία του Μιχάλη Κακογιάννη «Zorba the Greek», βασισμένη στο μυθιστόρημα του μεγάλου μας συγγραφέα *Βίος και Πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*. Η ταινία κυκλοφόρησε το 1964 και στη μνήμη των φίλων του κινηματογράφου σε ό,τι αφορά στη μουσική της ταινίας μένει ασφαλώς η σκηνή με τον Anthony Quinn (Αλέξης Ζορμπάς) και τον Alan Bates (Αφηγητής – Καζαντζάκης;) να χορεύουν στο ρυθμό που έμεινε στη συνέχεια γνωστός ως «συρτάκι» και που αποτελεί για πολλούς ένα αξιοσημείωτο στοιχείο του σύγχρονου Ελληνικού πολιτισμού. Στην ταινία αυτή η χορογραφία της συγκεκριμένης μουσικής σύνθεσης είναι του Γιώργου Προβιά και βασίστηκε σε παραδοσιακούς ελληνικούς χορούς, όπως το χασαποσέρβικο και χασάπικο.

Η εμπνευσμένη αυτή σύνθεση κατά τον Ιταλό Ελληνιστή και εκδότη Nicola Crocetti[1] (Protagon 16/09/2021) γεννήθηκε ένα βράδυ σε μια ακρογιαλιά του Πειραιά, όταν ο Μίκης Θεοδωράκης, έχοντας νωπή την πρόταση του Μιχάλη Κακογιάννη να γράψει μουσική για την ταινία που ετοίμαζε, βασίστηκε στην εισαγωγή του δικού του *Στρώσε το στρώμα σου για δυο*, και προσθέτοντας παραλλαγές πάνω στο μουσικό μοτίβο δημιούργησε ένα από τα πιο διάσημα μουσικά κομμάτια σε όλο τον κόσμο. Δεν είναι τυχαίο ότι η σύνθεση αυτή ενέπνευσε και άλλους μουσικούς να παρουσιάσουν τις δικές τους παραλλαγές στο ίδιο θέμα. Κατά τον Πέτρο Μηλιαράκη (Hellas Journal 08/09/2021) "Είναι βέβαιο ότι στη μουσική ιδιοφυία και στην προσωπικότητα του Μίκη, πρωτίστως λειτούργησε ο χαρακτηρισμός του Νίκου Καζαντζάκη για τον Ζορμπά: «ο χορευτής»! Έτσι με τη συγκεκριμένη σύνθεσή του ο Μίκης κατέστησε γνωστό ανά την υφήλιο τον χορευτικό ρυθμό που παντού ακούγεται με τον όρο: «συρτάκι»".

Ίσως λίγοι γνωρίζουν ότι στη συνέχεια ο Μίκης Θεοδωράκης προσέφερε στον Νίκο Καζαντζάκη και άλλα εμπνευσμένα έργα. Καταρχήν βασισμένος σε δικές του μουσικές δημιουργίες, τις οποίες μετάλλαξε αριστοτεχνικά, δημιούργησε το περίφημο μπαλέτο «Ζορμπάς», δομημένο χορογραφικά και σκηνοθετικά πάνω στο ίδιο μυθιστόρημα και βασισμένο στο σενάριο της ταινίας. Το μπαλέτο στην πρώτη του μορφή παρουσιάστηκε από την Εθνική Λυρική Σκηνή την περίοδο 1978-1979 σε χορογραφία Lorca Massin και ακολούθησαν αρκετές επαναπαρουσιάσεις. Το 1988 η Αρένα της Βερόνας (Arena di Verona) αποδέχεται ένα σχέδιο που υπέβαλε ο Μίκης Θεοδωράκης και παραγγέλλει στον συνθέτη μια «επαυξημένη» έκδοση του μπαλέτου. Αυτό έδωσε την ευκαιρία στον μεγάλο μας συνθέτη να δημιουργήσει ένα μεγάλης διάρκειας χορόδραμα που για την εκτέλεσή του απαιτούνται μεγάλη ορχήστρα, χορωδία και πολυπληθή χορευτικά σύνολα. Η έκδοση αυτή του μπαλέτου παρουσιάστηκε σε παγκόσμια πρώτη τον Αύγουστο του 1988 στην Αρένα της Βερόνα με πρωταγωνιστή τον διάσημο Vladimir Vassiliev και γνώρισε τεράστια επιτυχία. Την ίδια επιτυχία συνάντησε σε όλο τον κόσμο όπου και αν αυτή παρουσιάστηκε.

Στο μυθιστόρημα *Βίος και Πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά* ο Νίκος Καζαντζάκης καταγράφει αισθήματα, πάθη αγωνίες αλλά και αξίες του ανθρώπου. Παράλληλα, και σύμφωνα με τη φιλοσοφία του μεγάλου συγγραφέα μας, το ανθρώπινο πνεύμα προσπαθεί να υποτάξει το γήινο σώμα και να το αναγκάσει να εκφραστεί μέσω κάθε δυνατού μέσου. Ο χορός αποτελεί βασικό μέσο ανθρώπινης έκφρασης και ο Αλέξης Ζορμπάς είναι ο πρεσβευτής της. Ο Μίκης Θεοδωράκης ενστερνίζεται τις

[1] Ο Nicola Crocetti είναι ο πρώτος που μετέφρασε και εξέδωσε το 2020 την μετάφραση της *Οδύσειας* του Νίκου Καζαντζάκη στα Ιταλικά. Ο Crocetti έχει επίσης μεταφράσει τον *Βίο και Πολιτεία* του Αλέξη Ζορμπά και την *Αναφορά στον Γκρέκο* του ίδιου συγγραφέα

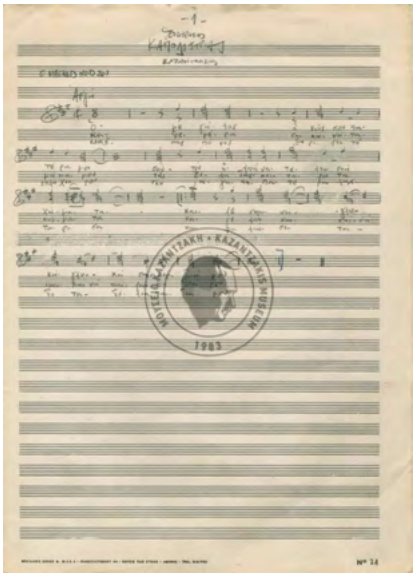

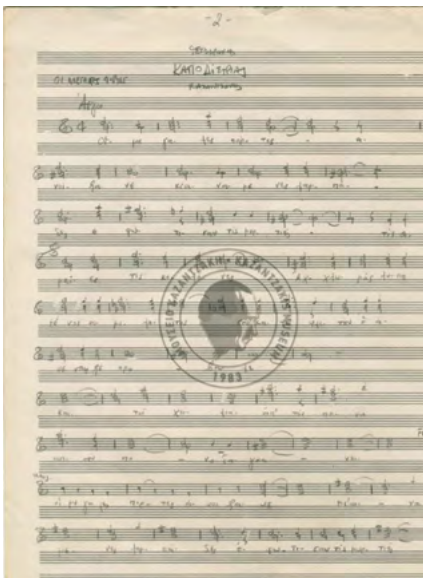

Οι δύο πρώτες σελίδες από τις πάρτες για φωνή της σύνθεσης του Μίκη Θεοδωράκη *Καποδίστριας* πάνω στο ομώνυμο θεατρικό έργο του Νίκου Καζαντζάκη (με την άδεια - παραχώρηση του Μουσείου Νίκου Καζαντζάκη)

ιδέες του συγγραφέα, αφουγκράζεται την επιθυμία του -να φτάσει ο άνθρωπος στα άκρα, και χρησιμοποιώντας κάθε δυνατή μουσική έκφραση δημιουργεί μια σύνθεση, που δίνει σε έναν εμπνευσμένο χορογράφο τη δυνατότητα της χορευτικής απεικόνισης των συναισθημάτων, των ιδεών αλλά και των παθών των ηρώων του μυθιστορήματος. Το αποτέλεσμα της πνευματικής συνάντησης των δύο μεγάλων δημιουργών είναι εξαιρετικό.

Ακόμη λιγότεροι γνωρίζουν τη μουσική του Μίκη Θεοδωράκη για τον «θεατρικό» Νίκο Καζαντζάκη. Ο Μίκης Θεοδωράκης έγραψε μουσική για δύο θεατρικά έργα του Νίκου Καζαντζάκη. Τον *Χριστόφορο Κολόμβο* το 1975 και τον *Καποδίστρια* το 1976. Η παράσταση *Χριστόφορος Κολόμβος* ανέβηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα τη θεατρική περίοδο 1975-1976, στο Δημοτικό Θέατρο Πειραιά, από το Ελληνικό Λαϊκό Θέατρο του Μάνου Κατράκη, σε σκηνοθεσία Αλέξη Σολωμού, σκηνικά-κοστούμια Σπύρου Βασιλείου και με τον Μάνο Κατράκη στον ομώνυμο ρόλο. Η σύνθεση του Μίκη Θεοδωράκη είναι για φωνή και μικρή συμφωνική ορχήστρα. Τραγούδια της παράστασης ερμήνευσε ο Πέτρος Πανδής. Το έργο ανέβηκε ξανά το καλοκαίρι του 1980 στο Ωδείο Ηρώδου του Αττικού σε σκηνοθεσία αυτή τη φορά Τάκη Μουζενίδη, με σκηνογραφία και κουστούμια Γιώργου Πάτσα. Τραγούδια της παράστασης σε μουσική πάντα Μίκη Θεοδωράκη ερμήνευσε ξανά ο Πέτρος Πανδής.

Η παράσταση *Καποδίστριας* με τη μουσική του Μίκη Θεοδωράκη ανέβηκε το 1976 από την Κεντρική Σκηνή του Εθνικού Θεάτρου σε σκηνοθεσία επίσης Αλέξη Σολωμού, σκηνικά Παύλου Μαντούδη, κοστούμια Ιωάννας Παπαντωνίου και με τον Νίκο Τζόγια στον ομώνυμο ρόλο. Η μουσική που συνέθεσε ο Μίκης Θεοδωράκης, είναι γραμμένη για χορωδία, βιολιά, φλάουτο, κιθάρα και βιολοντσέλο. Για την παράσταση αυτή, τη μουσική διδασκαλία είχε η Έλλη Νικολαΐδη. Στο Μουσείο Νίκου Καζαντζάκη στη Μυρτιά Ηρακλείου εκτίθενται τέσσερεις σελίδες από τις πάρτες των φωνητικών μερών των τραγουδιών που έγραψε ο Μίκης Θεοδωράκης για την παράσταση, που προέρχονται από το αρχείο του Γιώργου Ανεμογιάννη, διάσημου Έλληνα σκηνογράφου και ιδρυτή του Μουσείου Νίκου Καζαντζάκη.

Ο Μίκης Θεοδωράκης είχε την ευκαιρία, σε μια ιστορική συγκυρία, να διευθύνει έργα του στις 6 Αυγούστου του 1966 στο γήπεδο του Εργοτέλη, κάτω από την ντάπια Μαρτινέγκο στην οποία έχει ταφεί ο μεγάλος Κρητικός συγγραφέας και στοχαστής. Η συναυλία αυτή πραγματοποιήθηκε σε μία ταραγμένη πολιτικά εποχή κατά την οποία ο Μίκης Θεοδωράκης, ο Χρήστος Λεοντής και ο Γιάννης Μαρκόπουλος είχαν αποκλειστεί από την ΕΙΡ για λόγους που είχαν να κάνουν με τα φρονήματά τους. Μάλιστα η συναυλία αυτή, στην οποία συμμετείχε και ο Χρήστος Λεοντής, και η οποία πραγματοποιήθηκε παρά τις προειδοποιήσεις και τις απειλές προς τους οργανωτές και τους διοικούντες του Εργοτέλη, απετέλεσε την αφορμή για να πέσει σε δυσμένεια το σωματείο του Εργοτέλη από τη Χούντα, με τις γνωστές συνέπειες, καθώς θεωρήθηκε … φιλοκομμουνιστικών φρονημάτων.

Να θεωρήσουμε τη συναυλία αυτή μία ακόμη πνευματική συνάντηση των δύο μεγάλων Κρητικών, που πραγματοποιήθηκε σε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, για να μας θυμίζει ότι και οι δύο αγωνίστηκαν, σε διαφορετικές βέβαια χρονικά στιγμές και με διαφορετικό τρόπο, για έναν ελεύθερο άνθρωπο απαλλαγμένο από κάθε μορφής εξωτερική και εσωτερική καταπίεση;

Περισσότερες πληροφορίες:

Στους ακόλουθους συνδέσμους στο Διαδίκτυο

- Από το ψηφιοποιημένο αρχείο του Εθνικού Θεάτρου: Παράσταση Καποδίστριας, 1976-1977: Πρόγραμμα, Δημοσιεύματα, Ηχογράφηση Έργου, Παρτιτούρες Μίκη Θεοδωράκη
- Από την προσωπική ιστοσελίδα του Μίκη Θεοδωράκη: 10 τραγούδια από την παράσταση Καποδίστριας
- Ο Πέτρος Πανδής ερμηνεύει Μίκη Θεοδωράκη - Νίκο Καζαντζάκη από τον Χριστόφορο Κολόμβο (1975)

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης μέσα από τις *Μπαλάντες* του Μίκη Θεοδωράκη

Γιώργος Ζεβελάκης
Μελετητής και κριτικός λογοτεχνίας

Η αρχή της συνεργασίας του Μίκη Θεοδωράκη με τον Μανόλη Αναγνωστάκη καταγράφεται στις ανέκδοτες επιστολές (1959-60) του συνθέτη προς τον ποιητή. Διασώζονται στο αρχείο του περιοδικού "Κριτική" το οποίο έχω στη διάθεσή μου. Ο συνθέτης σε ένα από τα γράμματά του (27-4-1960) ξεχωρίζει ανάμεσα στους ποιητές της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς τρεις: «Κατσαρός-Αναγνωστάκης-Λειβαδίτης. Ξεκινώντας από το ίδιο έδαφος, διαγράψατε τρεις εντελώς διαφορετικές κατευθύνσεις τείνοντας προς τον ίδιο ακριβώς σκοπό».

Από τα πρώτα κιόλας χρόνια που ασχολήθηκε με το τραγούδι, αρχές της δεκαετίας του '60, μελοποίησε ποιήματα του Κατσαρού και του Λειβαδίτη. Πιθανόν λόγω της δικτατορίας που μεσολάβησε, η μελοποίηση ποιημάτων του Αναγνωστάκη καθυστέρησε. Τον "Χάρη" και το "Μιλώ", καθένα τους κι ένα τραγούδι-ποταμός, ο Μίκης τα συνέθεσε το 1969, εξόριστος στη Ζάτουνα. Μελοποιημένα σε υψηλούς επαναστατικούς, εξεγερσιακούς τόνους τα παρουσίασε περιοδεύοντας στην Ιταλία το 1972 σαν ένα κάλεσμα αντίστασης: «Εμπνευστείτε από τη φωνή του "Χάρη"», έγραφε σε προκήρυξη προς τους νέους, «που σαν ήλιος λαμπρός μας δείχνει τις χρυσές πολιτείες που ξανοίγονται μπρος μας λουσμένες στην αλήθεια και στο αίθριο το φως».

Ο Αναγνωστάκης είχε παραμερίσει τις αντιρρήσεις του για τη μελοποίηση της ποίησης γιατί, όπως είχε δημόσια δηλώσει, ήταν συνομήλικοι με τον συνθέτη, πέρασαν τις ίδιες περιπέτειες ζωής και είχαν παραπλήσια αισθητική. Θα ήθελε, αν μπορούσε, να συνθέσει τη μουσική του Θεοδωράκη, όπως και εκείνος, υπέθετε για τον Μίκη, αντιστρόφως, θα επιθυμούσε να γράψει τους δικούς του στίχους. Τον τελευταίο χρόνο της δικτατορίας, με τον Θεοδωράκη αποκλεισμένο στο Παρίσι, επέλεξαν δι' αλληλογραφίας τα ποιήματα του δίσκου με τις *Μπαλάντες*. «Με αυτά τα τραγούδια», δήλωσε ο Θεοδωράκης σε συνέντευξη στα "Νέα" (10-2-1976), «ξαναρχίζω από το μηδέν μια νέα περίοδο. Με ένα σεμνό έργο του Αναγνωστάκη, βασισμένο πάνω σε μια λυρική και τραγική ποίηση, πάρα πολύ επίκαιρο για τη σημερινή κατάσταση. Ξαναγυρίζω στις απλές μελωδικές φόρμες του *Επιταφίου* και των *Επιφανίων,* αλλά με την εμπειρία πλέον και την ωριμότητα των δεκαπέντε χρόνων.»

Η επιλογή των ποιημάτων έγινε, λοιπόν, με κριτήριο τον λυρικό και τραγικό χαρακτήρα τους. Όμως τα ποιήματα διαθέτουν, επί μέρους, κάποια πρόσθετα χαρακτηριστικά. Τα μισά, πέντε από τα συνολικά δέκα, ανήκουν στην πρώτη συλλογή *Εποχές*, που κυκλοφόρησε εκτός εμπορίου το 1945: "Μες στην κλειστή μοναξιά μου", "Ίσκιοι βουβοί", "Δρόμοι παλιοί", "Κάτω απ' τα ρούχα μου", "Χαρά, χαρά". Διαπνέονται από νεανική αθωότητα, ερωτική υποβλητικότητα, μελαγχολική διάθεση και διαθέτουν, ασυνήθιστα για πρωτοεμφανιζόμενο, στέρεη στιχουργική. Δύο ακόμη περιλαμβάνονται σε μεταγενέστερες συλλογές: "Οι στίχοι αυτοί (Επίλογος)" στο *Εποχές 3* (1951) και "Το ναυάγιο" στη *Συνέχεια 3* (1962). Τέλος ένα, το "Όλα έχουν κωδικοποιηθεί" προέρχεται από το πεζό *Περιθώριο* (1969).

Τις *Μπαλάντες* συμπλήρωσαν δύο ποιήματα που γράφτηκαν επί τούτοις, παρέμειναν εκτός των ποιητικών συλλογών και προσφέρονται για σχολιασμό. Το "Όταν μιαν άνοιξη" είναι ένα πικρό καλωσόρισμα του Αναγνωστάκη, σε προσωπικό τόνο, στον παλιό του φίλο Μίκη. Τον προδιαθέτει για το κλίμα που θα συναντούσε όταν θα επέστρεφε στην Ελλάδα: «Κι ίσως κανείς δε σε προσμένει να γυρίσεις». Ο Θεοδωράκης στα "Νέα", στην συνέντευξη του 1976 που αναφέρθηκε παραπάνω, απέδωσε την υποδοχή που του επιφυλάχτηκε (δεν εκλέχτηκε καν βουλευτής) στη σύλληψή του επί χούντας: «Εκεί έπρεπε να σκοτωθώ. Εκεί έγινε το "λάθος". Όμως έζησα, ναι για μια ακόμη φορά, και δεν μου το συγχωρούν οι αντίπαλοι και οι άσπονδοι φίλοι μου».

Το δεύτερο 'αδέσποτο' τραγούδι "Και περνούσανε τα τραμ" ακολουθεί την απότομη διαδοχή θλίψης - χαράς, όπως συναντάμε σε «μια σονάτα την εναλλαγή μεταξύ αργών και γρήγορων μερών». Την εικόνα της φρίκης του νεκρού που «κείτονταν μες στο δρόμο με βαθιά στην πλάτη το μαχαίρι» επιχειρεί αντιθετικά να αναδείξει το ρεφρέν «νταραντατάμ…». Στη μουσική σύνθεση όμως οι συγκινησιακές αντιθέσεις κλίνουν προς τους ανέμελους τόνους της κίνησης του τραμ. Η μελωδική τους ένταση σκεπάζει το δραματικό μέρος, παρασύρει το τραγούδι και το κατατάσσει επιφανειακά στα πιο παιγνιώδη και ανάλαφρα του συνθέτη. Αυτή η "παρανάγνωση" ίσως το αποφορτίζει κάνοντάς το πιο προσιτό σ' ένα ευρύτερο κοινό.

Στην επιλογή των ποιημάτων για την συλλογή *Μπαλάντες* φαίνεται πως ο Αναγνωστάκης είχε τον πρώτο λόγο και αυτό έγινε σε νεκρό χρόνο, λίγο μετά τη σιωπή του το 1971. Τα περισσότερα, αν όχι όλα, έχουν διαχρονική διάσταση, λεπτό χιούμορ και κριτικό αισθητήριο. Δεν συνδέονται εμφανώς με τόπο και χρόνο ούτε εναρμονίζονται με τα στερεότυπα της πολιτικής ποίησης. Ο Θεοδωράκης, μέσα από τις δημοφιλείς *Μπαλάντες* του, παρουσιάζει μουσικά έναν άλλον Αναγνωστάκη που δεν εμπνέεται μόνον από το άμεσο γεγονός και τη συγκυρία, δεν αντιπροσωπεύει και δεν απευθύνεται σ' ένα συγκεκριμένο κοινωνικό σύνολο. Αναδεικνύει ποιητή υψηλής ευαισθησίας, υπαρξιακό, με καθολική ματιά και πνευματικό βάθος.

ΥΓ. Δεν ξεχνώ την πρώτη μου επικοινωνία με τον Μίκη πριν από εξήντα ακριβώς χρόνια. Έχω κρατήσει την απάντησή του (16-8-1962), σε γράμμα που του έστειλα όταν νοσηλευόταν στο Σανατόριο Τσαγκάρη στα Μελίσσια:

> «…. με τις θερμότερες ευχαριστίες μου
> για τα τόσον ωραία και γεμάτα αγάπη
> λόγια της θαυμάσιας επιστολής σου.»

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης με τον Μίκη Θεοδωράκη στη Θεσσαλονίκη το 1976, Αρχείο Μ. Αναγνωστάκη

Ο Μίκης Θεοδωράκης και ο «Εργοτέλης»

Γιώργος Νικολακάκης
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ο Μίκης Θεοδωράκης συνδέθηκε με τον «Εργοτέλη», γιατί με μια επεισοδιακή συναυλία του στις 6 Αυγούστου του 1966 προκάλεσε την οργή της επερχομένης χούντας της 21ης Απριλίου του 1967. Η τότε διοίκηση του «Εργοτέλη», με πρόεδρο τον Μανόλη Φαρσάρη, παρά τις πιέσεις που δέχτηκε για τη μη διεξαγωγή της, έδωσε την άδεια για την πραγματοποίηση της συναυλίας στο γήπεδο της ομάδας. Το δικτατορικό καθεστώς, και με αυτή την αφορμή, ενέταξε τον «Εργοτέλη» στα «αντεθνικώς» δρώντα σωματεία και προκάλεσε τα επόμενα χρόνια τον αθλητικό υποβιβασμό και τη συρρίκνωση του.

Τον Αύγουστο του 2009 με πρόταση του προέδρου Απόστολου Παπουτσάκη η διοίκηση του «Εργοτέλη» τίμησε τα 80 χρόνια της παρουσίας του στην πόλη με μια σειρά ενδιαφέρουσες εκδηλώσεις.

Στην επιστολή που απευθύναμε στον Μίκη Θεοδωράκη του υπενθυμίσαμε το γεγονός του 1966 και του ζητήσαμε να συμβάλλει στην επετειακή εκδήλωση προς τιμήν του «Εργοτέλη». Ο ίδιος ανταποκρίθηκε άμεσα με ένα θερμό και συγκινητικό κείμενο, προσθέτοντας και τη δική του εκδοχή για το γεγονός της ιστορικής αυτής συναυλίας. Στην εκδήλωση διαβάστηκε το κείμενό του και του απονεμήθηκε τιμητικό δίπλωμα και η φανέλα με το νούμερο εννιά, που εκ μέρους του παρέλαβε ο συνάδερφος Γιάννης Κουγιουμουτζάκης, ο οποίος στον χαιρετισμό του τόνισε ότι ο Μίκης Θεοδωράκης επιθυμεί να επαναλάβει τη συναυλία στο Ηράκλειο.

Έτσι και έγινε. Στις 19 Σεπτεμβρίου 2011 ο «Εργοτέλης» διοργάνωσε παρουσία και προς τιμήν του συνθέτη μια συναυλία στο Παγκρήτιο Στάδιο, όπου πλήθος κόσμου άκουσε και τραγούδησε με ενθουσιασμό και πάθος τα ίδια τραγούδια που ακούστηκαν στην ιστορική συναυλία του 1966.

Τα παραπάνω γράφτηκαν στις κερκίδες του «Εργοτέλη» στις 2 Σεπτεμβρίου 2021

19 Σεπτεμβρίου 2011 Ο Μίκης Θεοδωράκης εισέρχεται στο Παγκρήτιο Στάδιο φορώντας το κασκόλ του «Εργοτέλη»

ΣΥΝΑΥΛΙΑ ΛΑΪΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΜΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ

Σάββατο 6 Αὐγούστου

ΓΗΠΕΔΟ ΕΡΓΟΤΕΛΗ ΩΡΑ 8 & 10 μ.μ.

ΔΙΑΘΕΣΗ ΕΙΣΙΤΗΡΙΩΝ

Κατάστημα Δίσκων Μ. ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ (50 τετράγωνο, ὁδὸς 1821, Χανίων Πόρτα).

Βιβλιοπωλεῖο Γ. ΚΛΑΔΟΥ (Λιοντάρια)

Καφενεῖο ΚΟΚΚΟΛΑΚΗ ('Αφετηρία λευφορείων 'Αρχανῶν).

Καφενεῖο ΜΠΟΥΡΔΑΜΗ (Πλατεῖα Κορνάρου).

Κατάστημα «Νεωτερισμῶν» ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (παραπλεύρως κλινικῆς «Ἅγ. Παῦλος».

Ταμεῖον Βασιλικῆς 'Αγίου Μάρκου

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ

.....

.....

Προς τον κ. Γιώργο Νικολακάκη
Αθήνα, 4.9.2009

Αγαπητέ Γιώργο,

Έστω καθυστερημένα, συγχαρητήρια για το νέο σου λειτούργημα.
Σου στέλνω δυο λόγια για τον «Εργοτέλη».

Με τους χαιρετισμούς μου,
Μίκης Θεοδωράκης

Αγαπητοί φίλοι και φίλες,

Με ιδιαίτερη συγκίνηση έμαθα για την πρωτοβουλία σας, την χαιρετίζω και σας συγχαίρω γι' αυτήν.

Εκ των υστέρων θα ήθελα να ζητήσω συγγνώμη από τους φίλους του «Εργοτέλη» που έστω άθελά μου τους δημιούργησα τόσα προβλήματα εξ αιτίας εκείνης της συναυλίας μου στο Ηράκλειο.

Παρά το ότι πέρασαν τόσα χρόνια από τότε, στη σκέψη μου παραμένει ολοζώντανη εκείνη η μοναδική μέρα με τον τόσο ενθουσιασμό, το τόσο πάθος και πλήθος, που θυμάμαι πως δεν είχα χώρο να διευθύνω την Ορχήστρα και τους τραγουδιστές.

Άλλωστε δεν υπήρχε λόγος να το κάνω, δεδομένου ότι τραγουδούσαν όλοι μαζί τόσο δυνατά και τόσο ωραία, που δικαίως η Εξουσία και τα όργανα της τάξεως αφηνίασαν και στη συνέχεια ξέσπασαν στον «Εργοτέλη».

Όμως ο «Εργοτέλης» δεν είναι απλά ένα Σωματείο αλλά μια Ιδέα, που δεν υπάρχει τρόπος να την εμποδίσει κανείς να υπάρχει, να ακτινοβολεί, να εμπνέει και να νικά τον χρόνο. Απόδειξη η ΕΚΔΟΣΗ αυτή που ετοιμάζετε για τα 80 του χρόνια και που ελπίζω να την αγκαλιάσουν ιδιαίτερα οι νέοι της Κρήτης και να ακολουθήσουν το παράδειγμα των μεγάλων, που γι' αυτούς η αθλητική ιδέα ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την πνευματική, την ηθική και την πατριωτική αγωγή, με στόχο να υψώνουμε συνεχώς και να ανανεώνουμε τον πανάρχαιο πολιτισμό μας.

Όσο για την τιμητική διάκριση που αποφασίσατε να μου απονείμετε, δεν έχω λόγια να σας ευχαριστήσω και παρακαλώ τον αγαπητό μου φίλο Γιάννη Κουγιουμουτζάκη να την παραλάβει εκ μέρους μου.

Με όλες μου τις ευχές και την αγάπη,

Μίκης Θεοδωράκης

Συνεδριακό Κέντρο ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ

Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων Πανεπιστημίου Κρήτης

Τον Μάρτιο 2006 το διεθνές, διεπιστημονικό συμπόσιο *Μουσική και Συμπαντική Αρμονία* φιλοξενήθηκε στο συνεδριακό κέντρο του Ομίλου Φιλοξενίας Μεταξά, στη Χερσόνησο της Κρήτης. Μετά από πρόταση του διευθύνοντος συμβούλου του Ομίλου κ. Ανδρέα Μεταξά, στις 3 Σεπτεμβρίου 2022, στον ένα χρόνο από τον θάνατο του Μίκη Θεοδωράκη, έλαβε χώρα μία σεμνή τελετή ονοματοδοσίας του συνεδριακού κέντρου σε *Συνεδριακό Κέντρο ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ*.

Την εκδήλωση τίμησαν εκπρόσωποι της Εκκλησίας, της Βουλής των Ελλήνων, της Περιφέρειας Κρήτης, δήμαρχοι και αντιδήμαρχοι της περιοχής, οι πρόξενοι της Σουηδίας, της Νορβηγίας, της Φινλανδίας, της Δανίας, της Ιρλανδίας, του Λουξεμβούργου, της Ρουμανίας και της Τσεχίας και λοιποί προσκεκλημένοι.

Από το Πανεπιστήμιο Κρήτης στην τελετή παρέστη, χαιρέτησε και κήρυξε την έναρξή της ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου Κρήτης, Καθηγητής Γεώργιος Κοντάκης. Παρέστησαν, επίσης, ο Αντιπρύτανης Οικονομικών και Υποδομών Καθηγητής Κωνσταντίνος Σπανουδάκης, ο Καθηγητής του Τμήματος Μαθηματικών και πρώην Πρύτανης Μιχάλης Ταρουδάκης, ο Καθηγητής του Τμήματος Φιλολογίας και πρώην Κοσμήτορας της Φιλοσοφικής Σχολής Αλέξης Καλοκαιρινός, οι Αντιπρυτάνεις του ΕΛ.ΜΕ.ΠΑ. Καθηγητές Εμμανουήλ Δρακάκης, Θρασύβουλος Μανιός και Χρήστος Φλώρος, ο τέως Διευθυντής Στέφανος Τραχανάς και η νυν Διευθύντρια Διονυσία Δασκάλου των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης καθώς και άλλοι συνάδελφοι.

Μετά την ομιλία του Ομότιμου Καθηγητή Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης Γιάννη Κουγιουμουτζάκη, με τίτλο *Μίκης Θεοδωράκης: Τα Λάθη*, ακολούθησε η ονοματοδοσία με τα αποκαλυπτήρια της αναμνηστικής πλακέτας. Στον επίλογο της τελετής, η Μαρία Φραντούρη τραγούδησε αξέχαστες δημιουργίες του Μίκη Θεοδωράκη.

Χαιρετισμός και κήρυξη της έναρξης της τελετής ονοματοδοσίας από τον Πρύτανη του Πανεπιστημίου Κρήτης Καθηγητή Γεώργιο Κοντάκη

Η αναμνηστική πλακέτα, 3 Σεπτεμβρίου 2022

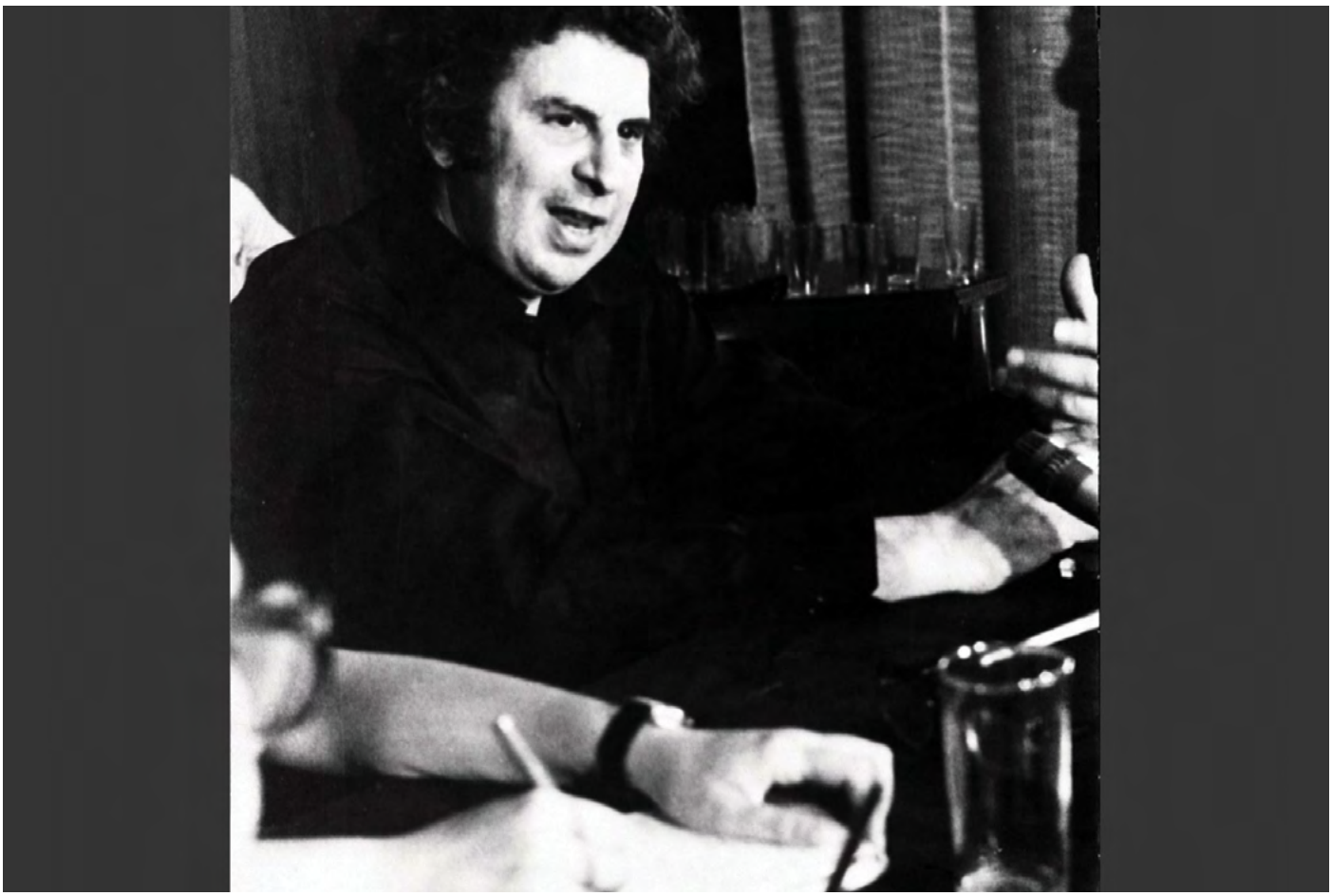

ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ: ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Χ. Λεοντής, Ε. Καραΐνδρου

Η γνωριμία με τον Μίκη

Χρήστος Λεοντής
Συνθέτης

Μια μέρα, σε μια από τις καθημερινές παρουσίες μου στο Ωδείο Αθηνών όπου σπούδαζα και εργαζόμουν, με συναντά ο Μαρκόπουλος και μου λέει: «Χρήστο έμαθα ότι έχει έρθει ένας καινούριος συνθέτης από το Παρίσι, και θα κάνει μια συναυλία με την ορχήστρα του ΕΙΡ στο *Θέατρο Κεντρικό*. Ψάχνει αντιγραφείς. Είσαι να πάμε;»
«Πώς τον λένε;» ρωτώ.
«Θεοδωράκη»
«Φύγαμε…»

Το επόμενο πρωί, μαζί με τον Γιάννη, βρισκόμαστε στη Νέα Σμύρνη, στην οδό Κωνσταντινουπόλεως 59, όπου έμενε τότε ο Μίκης με τη Μυρτώ και τα δύο παιδιά τους, τη Μαργαρίτα και τον Γιώργο και τα πεθερικά του.
Αρχίσαμε το γράψιμο για εφτά μερόνυχτα… εκεί στο σπίτι του, μέχρι τα ξημερώματα.. Δύο χιλιάδες σελίδες περίπου!!!
Ο Επιτάφιος, οι Λιποτάχτες, η Πολιτεία Α και Β, το Αρχιπέλαγος… όλα αυτά τα τραγούδια για λαϊκή και συμφωνική ορχήστρα…
Σε αυτό το επταήμερο γίναμε πια φίλοι με τον Μίκη. Κουβεντιάζαμε για όλα! Το τραγούδι, την πολιτική, τον ρόλο της μουσικής και της ποίησης στη διαμόρφωση της αισθητικής της κοινωνίας κ.λπ.. Τις πρώτες πληροφορίες μου για τις σπουδές γενικά και για το Conservatoire στο Παρίσι, τις έλαβα από εκείνον.

Κάποια μέρα απ' αυτές με ρωτάει ο Μίκης: «Γράφεις τραγούδια;»
«Ναι», του απαντώ δειλά. «Προσπαθώ. Έχω γράψει μερικά!!!»
«Παίξε μου ένα..»
Του παίζω το *Πού να χωρέσει τ' όνειρο…*
«Παίξε μου άλλο ένα…»
Του παίζω *Το σπίτι γέμισε με λύπη…*
«Θέλεις να κάνουμε μαζί συναυλίες;» Με ρωτά…

Προς στιγμήν κόμπιασα… Αστραπιαία πέρασε από το μυαλό μου ο ήχος από τα τραγούδια του, από τον *Επιτάφιο*, που μόλις είχε κυκλοφορήσει…
«Θέλω»
«Ετοίμασε μερικά και να αρχίσουμε…»

Πετώντας έφτασα στο σπίτι μου και το βράδυ, σχεδόν, δεν κοιμήθηκα…
Άρχισα πυρετωδώς, τη συνεργασία με τον Μάνο Ελευθερίου, το Φώντα Λάδη, τον Κώστα Βρεττάκο, τον Ζώη Μάναρη κ.ά.. Τότε έγραψα και τα τρία τραγούδια από το *Βάθος του κόσμου* του Νικηφόρου Βρεττάκου.
Το νέο κίνημα για μουσικούς και ποιητές άρχισε να παίρνει σάρκα και οστά….

Δεν αρχίσαμε αμέσως τις συναυλίες καθώς, όπως προέκυψαν τα γεγονότα, το Εθνικό Θέατρο ανέθεσε στον Μίκη να γράψει τη μουσική για τις *Φοίνισσες* που θα ανέβαζε το καλοκαίρι ο Μινωτής, και δεν θα του έμενε χρόνος…
Εγώ όμως είχα αναστατωθεί και ήθελα να προχωρήσω, οπότε ζήτησα από τον Μίκη να με βοηθήσει να βρω μια χορωδία. Έτσι εκείνος με έστειλε στον ΣΦΕΜ, τον νεοϊδρυθέντα Σύλλογο Φίλων Ελληνικής Μουσικής.
Ο σύλλογος είχε ιδρυθεί από ανθρώπους που ανήκαν στην αριστερά, ακριβώς για να στηρίξουν τη μουσική του Μίκη και την προσπάθειά του για τη δημιουργία του νέου μουσικού και πολιτιστικού κινήματος. Ο σύλλογος στεγαζόταν στην οδό Σόλωνος 115. Η πρώτη μου εντύπωση ήταν καλή, παρ' όλο που η εικόνα που αντίκρυσα, δεν βοηθούσε και τόσο… Δυο μικρά δωμάτια όπου στο ένα υπήρχε ένα όρθιο παλιό νοικιασμένο πιάνο, δυο καρέκλες και καμμιά εικοσαριά νεαρά άτομα που κάθονταν στο πάτωμα και τραγουδούσαν… Θεοδωράκη.
Ο πρόεδρος Ζάκης Κουνάδης με σύστησε στα παιδιά και τους ανακοίνωσε την προέλευση και το σκοπό της επίσκεψής μου. Με καλοδέχτηκαν. Ανάμεσα σ' αυτούς ο Λοΐζος, ο Σαββόπουλος, ο Μαυρουδής, η Φαραντούρη, ο Ελευθερίου, ο Λάδης…..
Με ρωτά ο Κουνάδης: «Θέλεις στη συναυλία αυτή, που μας ζήτησε ο Μίκης να οργανώσουμε για σένα, να είναι

μαζί και ένας άλλος;»
«Ποιός;» ρωτώ, και μου δείχνει τον Λοΐζο.
Ξεκινά ο Λοΐζος να παίζει με την κιθάρα του ένα πολύ όμορφο τραγούδι του σε στίχους του Λόρκα με τίτλο *Κιθάρα*, που άρχιζε ως εξής: *Αρχίζει ο θρήνος της κιθάρας...*

Εδώ αρχίζει η δίδυμη καλλιτεχνική πορεία μας, με τον Μάνο, που γίναμε …κολλητοί, έτσι που πολλές φορές στην αρχή μας μπέρδευαν και λέγανε εμένα …Λοΐζο και τον Μάνο ...Λεοντή.
Πρώτη μας, παρθενική, κοινή συναυλία με τον Μάνο στις 11 Μαρτίου 1963 στο θέατρο Ακροπόλ.
Οι εισπράξεις θα πήγαιναν για το τέταρτο πανσπουδαστικό συνέδριο, το οποίο δεν έγινε ποτέ…, ενώ στη συναυλία αυτή είχαμε και την πρώτη μας πολιτική δοκιμασία….
Παρακρατικές οργανώσεις, με την καθοδήγηση του τότε γνωστού διοικητή ασφαλείας Καραπαναγιώτη, δήθεν φοιτητές, πήραν χίλια εισιτήρια, και για τις δύο προγραμματισμένες συναυλίες, δήθεν για να τα διαθέσουν, και τα οποία μας επέστρεψαν όλα πίσω, πέντε λεπτά πριν την έναρξη της συναυλίας… Έτσι καταφέραμε και κάναμε μόνο μία παράσταση με το μισό θέατρο γεμάτο…

Στη συναυλία αυτή ήρθε και μας παρουσίασε στο κοινό, σαν νέοι που είμασταν και εντελώς άγνωστοι, ο Μίκης. Η τιμή ήταν μεγάλη και ξέχειλη η περηφάνεια και η χαρά που νοιώθαμε. Αυτή η πράξη του ήταν ένα σπουδαίο μάθημα ζωής και συμπεριφοράς σε μένα για την μετέπειτα καλλιτεχνική μου πορεία. - Παρόμοιο μάθημα ζωής πήρα και από τον Χατζιδάκι, μα αργότερα θα σας μιλήσω γι' αυτό.
Στην παρουσίαση ο Μίκης μίλησε με τα κολακευτικότερα λόγια για μένα και τον Μάνο και για την νέα εποχή που ξεκινούσε… Για το Διονυσιακό και το Απολλώνιο πνεύμα που εκφράζαμε με τη μουσική μας…
Στο τέλος της παρουσίασης, μου παρέδωσε μία πέτρα … που του είχαν πετάξει κατά τη διάρκεια συναυλίας του στη Νάουσα παρακρατικοί…(χαρακτηριστικό φαινόμενο της εποχής… λίγο αργότερα η δολοφονία Λαμπράκη…).
Η πέτρα αυτή, και η παράδοσή της στους δύο νέους συνθέτες, συμβόλιζε την συνέχιση του αγώνα που ο ίδιος είχε ξεκινήσει, για την επίτευξη των στόχων που η ίδια η κοινωνία είχε ανάγκη και αναζητούσε.

Τα παραπάνω αποτυπώνουν αφ' ενός το κλίμα και την ατμόσφαιρα της εποχής, αλλά και μία πτυχή του χαρακτήρα του Μίκη.
Η αναφορά μου στην συναυλία μας με τον Μάνο κλείνει με την μαρτυρία ότι σ' αυτήν γνώρισα δύο αγαπημένους μεγάλους ποιητές. Τον Νικηφόρο Βρεττάκο και τον Γιάννη Ρίτσο που είχαν έλθει στο τέλος να μας συγχαρούν.
Σημαδιακή για μένα, αυτή η μέρα…!!

Την ίδια εποχή ο Μίκης δέχεται δύο προτάσεις από το θέατρο, για να γράψει μουσική. Η μία, από το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος για το έργο του Λόρκα *Το σπίτι της Μπερνάντα Άλμπα* και η άλλη από τους *Ενωμένους καλλιτέχνες*, θίασο που είχε συγκροτήσει το Σωματείο Ελλήνων ηθοποιών για το έργο του Ηλία Λυμπερόπουλου, *Λιούτσα* που θύμιζε λίγο τον *Ματωμένο γάμο* του Λόρκα.
Το πρώτο το έδωσε ο Μίκης να το γράψει ο Λοΐζος και την *Λιούτσα* σε μένα. Ο ίδιος έγραφε τις *Φοίνισσες*.
Μια πλατιά λεωφόρος ανοιγόταν μπροστά μου, και ένας κεραυνοβόλος μεγάλος έρωτας με κέντριζε. Το ΘΕΑΤΡΟ, Η κατοπινή μου δραστηριότητα έδειξε το πάθος, τη συνέπεια και την αφοσίωση με την οποία το υπηρέτησα.

Το κείμενο της *Λιούτσας* το είχε ο Μίκης. Σ' αυτόν είχε δοθεί, γιατί τον είχαν καταστήσει υπεύθυνο για το αποτέλεσμα της μουσικής…, και μάλιστα στο πρόγραμμα αναφέρεται και ο Μίκης σαν επιμέλεια μουσικής. Με κάλεσε στο σπίτι του για να μου το δώσει. Μου λέει: «Όταν ετοιμάσεις τρία τέσσερα από τα τραγούδια, -είχε δέκα τρία το έργο- έλα πάλι εδώ να τα ακούσουμε μαζί, μήπως χρειαστεί να τα ξαναδουλέψεις, γιατί τα τραγούδια για το θέατρο είναι διαφορετικά, λειτουργούν αλλιώς ….»
Εγώ από το άγχος και την αγωνία ξενύχτησα… Του τηλεφωνώ την άλλη μέρα το απόγευμα και τον ρωτώ, αν μπορώ να πάω να τον δω:
«Τι να έλθεις. Γράψε μερικά πρώτα και μετά να'ρθεις».
«Τα τελείωσα…»
«Είσαι τρελός; Έλα, αλλά ίσως χρειαστεί να τα ξαναδουλέψεις, όπως σου είχα πει».
Πηγαίνω εκεί, του παίζω το πρώτο, του παίζω το δεύτερο, στο τέλος του τρίτου τραγουδιού σηκώνει το τηλέφωνο, τηλεφωνεί στον Καλλέργη και του λέει: «Λυκούργο, έτοιμη η μουσική…»
Ένα τραγούδι απ' αυτά, με άλλους στίχους του Δημήτρη Χριστοδούλου, τραγούδησε σε δίσκο αργότερα η Βίκυ Μοσχολιού, με τον τίτλο *Στου γιαλού την άκρη*.

Λίγο αργότερα με καλεί στο σπίτι του και μου προτείνει: «Χρήστο το καλοκαίρι θα κάνουμε μια επιθεώρηση στο θέατρο Παρκ μαζί με τον Χατζιδάκι, την *Μαγική Πόλη*. Ένα μέρος εγώ, ένα μέρος ο Χατζιδάκις, και θα ήθελα να διευθύνεις εσύ κάθε βράδυ την ορχήστρα γιατί ούτε εγώ ούτε ο Μάνος ευκαιρούμε.»
Του αντιπρότεινα να είναι μαζί και ο Λοΐζος. Το δέχτηκε αμέσως. Άρχισαν οι πρόβες. Εκεί γνώρισα από κοντά και την άλλη μεγάλη και σπουδαία προσωπικότητα. Τον Μάνο Χατζιδάκι.

Έφτασε το καλοκαίρι και ανέβηκε η παράσταση. Εκεί πήραμε και τις πρώτες πολύ καλές κριτικές. Μαζί με άλλες και από την κυρία Βλάχου της *Καθημερινής*, γιατί

ανάμεσα στους δύο, Μίκη και Χατζηδάκι, το intermezzo, όπως λεγόταν, παρουσιάζαμε εγώ κι ο Λοΐζος από δύο τραγούδια μας ο καθένας.
Αυτό ήταν μια σπουδαία ευκαιρία για μάς, γιατί τα τραγούδια μας ακουγόντουσαν κάθε βράδυ από το θεατρικό κοινό. Ήταν επίσης και η αφορμή να με καλέσει η εταιρία δίσκων Odeon, στην αρχή για να ενορχηστρώνω και να ηχογραφώ σε δίσκους τραγούδια, του Μίκη κυρίως, αλλά και του Ξαρχάκου. Αναφέρω μερικά που θυμάμαι: *Στρώσε το στρώμα σου, Στο περιγιάλι, Το φεγγάρι κάνει βόλτα, Μαργαρίτα μαγιοπούλα*, του Μίκη, και την *Άπονη ζωή* και την *Φτωχολογιά* του Σταύρου με τον Καζαντζίδη ερμηνευτή.
Αμέσως μετά, ακολουθεί και η σειρά μου στη δισκογραφία, με την *Καταχνιά* με τέσσερα τραγούδια του Βίρβου.

Η ευγνωμοσύνη, η αγάπη και ο θαυμασμός για τον Μίκη και τον Χατζιδάκι (για διαφορετικούς λόγους στον καθένα) οφείλεται όχι μόνο στο έργο τους αλλά και στη στάση ζωής τους! Ακολουθώντας διαφορετικούς δρόμους ο καθένας και με διαφορετικά μέσα και μεθόδους, αλλά με πείσμα και μεγάλο θάρρος, έδιναν έναν καθημερινό αγώνα για την κατάκτηση ανθρώπινων στόχων και την επικράτηση κοινωνικών και ηθικών αξιών. Και οι δυο τους άφησαν το έργο τους, το στίγμα τους και το αποτύπωμά τους σαν παρακαταθήκη στις μελλοντικές γενιές.

Μίκης Θεοδωράκης, Μάνος Χατζιδάκις, 1964.
Πηγή: https://www.mikistheodorakis.gr/

Μια μέρα αγωνίας...

Χρήστος Λεοντής
Συνθέτης

Εγώ έμενα τότε στο λεγόμενο Βατραχονήσι. Δηλαδή όπως ανεβαίνουμε από την Βασιλέως Κωνσταντίνου, την οδό Ερατοσθένους προς το Παγκράτι, στο πίσω μέρος του Αγίου Σπυρίδωνα, ήταν το σπίτι μου.
Η Συνοδινού έμενε τότε επί της Βασιλέως Κωνσταντίνου, εκεί που πλησιάζει το κτήμα των ανακτόρων ή του Προεδρικού μεγάρου με ένα ροζ σπίτι. Αυτό είναι του Μητσοτάκη… σήμερα. Της Ντόρας. Σ' αυτό το σπίτι παλαιότερα, απ' ό,τι μου είχε πει η Άννα, έμενε ο Σικελιανός.
Ήμασταν λοιπόν γείτονες και φίλοι. Επιπρόσθετα, υπήρχε βαθιά εκτίμηση και εμπιστοσύνη μεταξύ μας.

Ο Μίκης Θεοδωράκης με τον Χρήστο Λεοντή, 1964.
Πηγή: https://www.mikistheodorakis.gr/

Κάποια μέρα, νωρίς το πρωί, ενώ εγώ ακόμα κοιμόμουν, χτυπά το τηλέφωνο. Παραξενεύτηκα, ποιός να είναι τέτοια ώρα… Ήταν η Άννα.
«Χρήστο, δεν έρχεσαι να πιούμε έναν καφέ και να μιλήσουμε για κάποιο έργο που θα ανεβάσουμε;»
«Πότε;»
«ΤΩΡΑ…»
Απόρησα και κατάλαβα ότι κάτι συμβαίνει. Κάτι σοβαρό…!!!
Σε δέκα λεπτά βρισκόμουν στο σπίτι της. Με ύφος ταραγμένο και ανήσυχο μου λέει:
«Φύγε τώρα αμέσως και βρες έναν τρόπο να ειδοποιήσεις στο εξωτερικό ότι συνελήφθη ο Μίκης. Κινδυνεύει άμεσα η ζωή του.»

Για λίγα δευτερόλεπτα έμεινα άφωνος. Σκέφτηκα. Όταν η δημοκρατία είναι στο γύψο, η ελευθεροτυπία ανύπαρκτη, η φίμωση και η προπαγάνδα του καθεστώτος είναι η πραγματικότητα, γιατί να μην είναι ψέμα; Πολλά ακουγόντουσαν… Μήπως είναι παραπληροφόρηση; Μήπως είναι αυτό που λέμε και σήμερα fake news; Η ζωή μας δίδαξε πως το κύριο όπλο των ανελεύθερων και αντιδημοκρατικών καθεστώτων είναι ακριβώς αυτό. Η απόκρυψη της αλήθειας και ο αποπροσανατολισμός με τη δημιουργία ψεύτικων ειδήσεων… Ίσως πάλι να μην ήθελα να είναι έτσι, να μην ήθελα να το ακούσω…

Ερωτώ την Άννα: «Πώς το ξέρεις και πώς το έμαθες;»
«Μου τηλεφώνησε ο Λάμπρου…..**ειδοποιείστε στο εξωτερικό, γιατί κινδυνεύει άμεσα η ζωή του από τους στρατιωτικούς….»**
Ο Λάμπρου ήταν τότε ο αρχηγός ασφαλείας. Για σκεφτείτε τον παραλογισμό. Η ασφάλεια προστάτευε, κατά κάποιο τρόπο, τον Μίκη, απέναντι στον …στρατό! Εκ των υστέρων σκέφτηκα κάποια πράγματα που εξηγούν ενδεχομένως αυτό το γεγονός.

Οι πλάτες μου ήταν πολύ αδύνατες να σηκώσουν ένα τέτοιο και τόσο δυσβάσταχτο βάρος. Πώς θα μπορούσα εγώ να συμβάλω; Δεν ήξερα κανένα. Ποτέ μου δεν είχα πάρε δώσε με ανθρώπους σημαντικούς, κατάλληλους για αυτήν την περίσταση. Στο μυαλό μου κυριαρχούσε ένα χάος. Μεγάλη σύγχυση. Δεν ήξερα πώς να κινηθώ, από πού να αρχίσω...

Το πρώτο που σκέφτηκα ήταν να πάω στην Νέα Ελβετία στο σπίτι που έμενε ο φίλος μου συγγραφέας Μάριος Χάκας. Η συζήτηση μαζί του ίσως να με βοηθούσε να συγκεντρωθώ και να σκεφτώ με καθαρότερο μυαλό.
Ύστερα από αρκετές ώρες, άκαρπες, και με μεγάλη

απογοήτευση, έφυγα από το σπίτι του Μάριου, αφού δανείστηκα εκατό δραχμές για να πάρω ταξί, αν το χρειαστώ.

Κατά τις τέσσερις το απόγευμα, αφού είχα σχεδόν απελπιστεί, θυμήθηκα ότι είχα γράψει την μουσική σε ένα αγγλικό φιλμ, με κάποιον εβραίο σκηνοθέτη και έναν ελληνοαμερικάνο παραγωγό. Το όνομά του: Πητ Μέλας. Του είχε αρέσει η μουσική μου και με είχε συμπαθήσει. Κι εγώ επίσης τον είχα συμπαθήσει, αλλά σκεφτόμουνα παράλληλα, ότι ήταν Αμερικάνος...! Ξέρω 'γώ;
Ίσως αυτός θα μπορούσε να βοηθήσει, σκέφτηκα. Δοκίμασα δυο τρεις φορές να πιάσω το ακουστικό και το ακούμπησα πάλι στη θέση του. Τέλος πήρα την απόφαση να το ρισκάρω. Οι ώρες ήταν κρίσιμες, κυλούσαν επικίνδυνα.

Κατά τις έξι το απόγευμα, επί τέλους, τον πετυχαίνω στο γραφείο του, Πινδάρου 7 στο Κολωνάκι. Με καλοδέχτηκε στο τηλέφωνο, όπως μου φάνηκε, και αυτό μού έδωσε λίγο θάρρος. Του ζήτησα να τον δω επειγόντως, χωρίς να ξέρω αν θα μπορούσε σε κάτι να με βοηθήσει. Όμως δεν είχα επιλογές. Αυτός ήταν η τελευταία και απελπισμένη προσπάθειά μου…
Μού απαντά: «Έλα τώρα».
Πήρα ταξί, κατέβηκα στην πλατεία του Κολωνακίου και κατηφόριζα βιαστικά την Σόλωνος για να στρίψω στην Πινδάρου.
Όλως τυχαία ανηφόριζε την Σόλωνος από το απέναντι πεζοδρόμιο ένας ηλικιωμένος κύριος, που ήταν μουσικός και έπαιζε βιόλα στη Συμφωνική Ορχήστρα του Πειραιά, ο κύριος Δεληγιάννης. Τον αναγνώρισα και του φωνάζω δυνατά: «Πιάσανε τον Μίκη. Ειδοποίησε όποιον μπορείς στο εξωτερικό….»

Και φτάνω στο Νο 7 της Πινδάρου. Με περίμενε ο Πητ. Χάρηκε που με είδε. Τύπος κάπως ευτραφής, ροδοκόκκινος, φρεσκοξυρισμένος, με κολαριστό άσπρο πουκάμισο και κόκκινη γραβάτα, με χρυσό σταυρό στο λαιμό του, χρυσό ρολόι και χρυσές καδένες στα χέρια του. Μετά τις χαρές και στις χαιρετούρες μπαίνω στο ψητό. Του λέω: «Πητ, πέρυσι γνωριστήκαμε, αισθάνομαι ότι με συμπαθείς και φαντάζομαι ότι καταλαβαίνεις και σύ την δική μου συμπάθεια. Θα σου μιλήσω λοιπόν από καρδιάς και με ειλικρίνεια. Ξέρω ότι αυτό που θα σου ζητήσω είναι ένα μεγάλο ρίσκο για μένα και ενδεχομένως και για σένα, αλλά θα καταλάβεις ότι η ανάγκη είναι η μέγιστη. Δεν ξέρω κανέναν που να μπορεί να με βοηθήσει. Ακόμα και στην αστυνομία να με …δώσεις δεν θα σε παρεξηγήσω. Αλλά σε εμπιστεύομαι επειδή σε θεωρώ τίμιο άνθρωπο. Κάνε ότι νομίζεις.
Λοιπόν: Συνέλαβαν τον Μίκη και κινδυνεύει άμεσα η ζωή του και δεν ξέρω αν αυτή τη στιγμή που μιλάμε, είναι ήδη αργά….
Έρχομαι σε σένα σε μία τελευταία μου προσπάθεια, μήπως μπορείς να βοηθήσεις με τις γνωριμίες σου στην Αμερική ή αλλού, και να τους ειδοποιήσουμε για να κινητοποιηθούνε».
Στο πρόσωπό του διακρίνω ένα ελαφρό μειδίαμα. Κρεμόμουν απ' τα χείλη του…Μου λέει: «Ήρθες στον κατάλληλο άνθρωπο. Εγώ είμαι ο ανταποκριτής του ΝΙΟΥΣΓΟΥΪΚ στην Ελλάδα…!!!». Και μένω άφωνος!
«Όμως θέλω να μου πεις πώς το έμαθες εσύ, και πώς το ξέρεις, επειδή το "ράδιο αρβύλα" δίνει και παίρνει στις μέρες μας και όπως καταλαβαίνεις δεν μπορώ να δώσω μια πληροφορία που δεν είναι διασταυρωμένη…»
Του μιλώ για το τηλεφώνημα του Λάμπρου στη Συνοδινού και του λέω όλη την ιστορία. Έμεινε και ο ίδιος κατάπληκτος με τον παραλογισμό αυτό της ίδιας της ασφάλειας.
«Εντάξει» μου λέει. «Πήγαινε, θα το δώσω».
Τον ευχαριστώ… Τον αγκαλιάζω και τον φιλώ.

Φεύγω, πηγαίνω στην Άννα και της εκθέτω τα πεπραγμένα. Αμέσως φύγαμε για Πειραιά και πήραμε το τελευταίο βαποράκι για την Αίγινα. Εκεί καταφύγαμε στο σπίτι της Ηρώς Λάμπρου, της βουλευτίνας της Ενώσεως Κέντρου, φίλη της Συνοδινού, και περιμέναμε να ακούσουμε από τα ξένα ραδιόφωνα την είδηση.
Πράγματι κατά τα μεσάνυχτα μεταδόθηκε από όλα τα ραδιόφωνα. Η Θεά Τύχη ευνόησε και φρόντισε να διώξει αυτό το βάρος από πάνω μου…

Ποτέ δεν έμαθα αν η συνωνυμία του Λάμπρου με την κυρία Λάμπρου ήταν τυχαία, ή αν υπήρχε κάποια συγγένεια που να έπαιξε κάποιο ρόλο … Τον κύριο Μέλα δεν τον ξαναείδα άλλη φορά. Τον ευγνωμονώ...

Με τη σκέψη στον Μίκη

Ελένη Καραΐνδρου

Συνθέτρια

Πριν από λίγο καιρό έφτασε στον υπολογιστή μου ένα ντοκιμαντέρ Ιρλανδικό και μαζί, το αίτημα του σκηνοθέτη, αν μπορούσα, να γράψω πρωτότυπη μουσική. Ο τίτλος της ταινίας, «Το γελαστό παιδί». Και μόνο αυτό ενεργοποίησε μέσα μου μια σειρά από πολύτιμες μνήμες που δένονταν με το τραγούδι του Μίκη Θεοδωράκη. Άρχισα να βλέπω την ταινία, διανθισμένη με μουσικές μου από ταινίες του Θόδωρου Αγγελόπουλου, που ο σκηνοθέτης είχε βάλει προσωρινά, με την επιθυμία να ενισχύσει το αίτημά του και να μου δείξει πόσο γνώστης είναι της μουσικής μου διαδρομής. Η συγκίνηση ήταν τεράστια. Υπέροχη δουλειά που ξεδιπλώνει την ιστορία της Ελλάδας από το 1943, συνδέοντάς την με τη συνεχή παρουσία του Μίκη. Κατοχή, εμφύλιος, εξορίες, δολοφονία Λαμπράκη, δικτατορία, Πολυτεχνείο, μεταπολίτευση και φτάνει μέχρι τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα. Παράλληλα, με αφορμή τα γεγονότα της Ελλάδας, η ταινία παρακολουθεί αντίστοιχα γεγονότα της Ιρλανδίας, δένοντας τις δύο χώρες με το τραγούδι του Μίκη *Το γελαστό παιδί,* από το έργο «Ένας όμηρος» του Μπρένταν Μπήαν, συγγραφέα και αγωνιστή της Ιρλανδίας. Η ταινία ξεδιπλωνόταν μπροστά στα μάτια μου κι αυτά γέμιζαν δάκρυα. Και οι μνήμες αναπηδούσαν ολοζώντανες μες την ψυχή.

Ήταν 1967, στο Δημοτικό Θέατρο Πειραιά, όταν άκουσα συναυλία του Μίκη και τη Μαρία Φαραντούρη να τραγουδάει το *Γελαστό παιδί.* Απίστευτη συγκίνηση! Ήδη παρακολουθούσα τη γέννηση των μουσικών έργων του από το ξεκίνημά του. Ήμουν φοιτήτρια της Φιλοσοφικής και σπουδάστρια στο Ελληνικό Ωδείο. Μουσική κλασσική και πιάνο. Αυτά ήταν τα μουσικά μου ενδιαφέροντα μέχρι τότε. Όταν άκουσα τον *Επιτάφιο* σε ποίηση Γιάννη Ρίτσου, έκανα μια γερή βουτιά στη μουσική του Μίκη και ξαναείδα με καινούργια ματιά τη λαϊκή μουσική και το μπουζούκι. Ο νέος αυτός συνθέτης, μας είχε ήδη κατακτήσει. Και ύστερα ήρθαν τα *Επιφάνια*, *η Ρωμιοσύνη*, *το Άξιον Εστί* και τόσα άλλα. Κάθε νέο έργο γινόταν αντικείμενο ειδικής μύησης και μαζευόμασταν φίλοι για να τ' ακούσουμε. Στις παρέες τραγουδούσαμε τα δικά του τραγούδια. Βέβαια, είχαμε αγάπη και στον Μάνο. Κι αυτός ένας πολύτιμος συνθέτης των νεανικών μας χρόνων. Όμως, η μουσική

Φοιτητική Λαϊκή Ορχήστρα Αθηνών, Ελένη Καραΐνδρου, πιάνο, Μαρία Φαραντούρη, Νίκος Πολυκράτης, Τραγούδι. Φώτο αρχείο Κώστα Γκιζελή

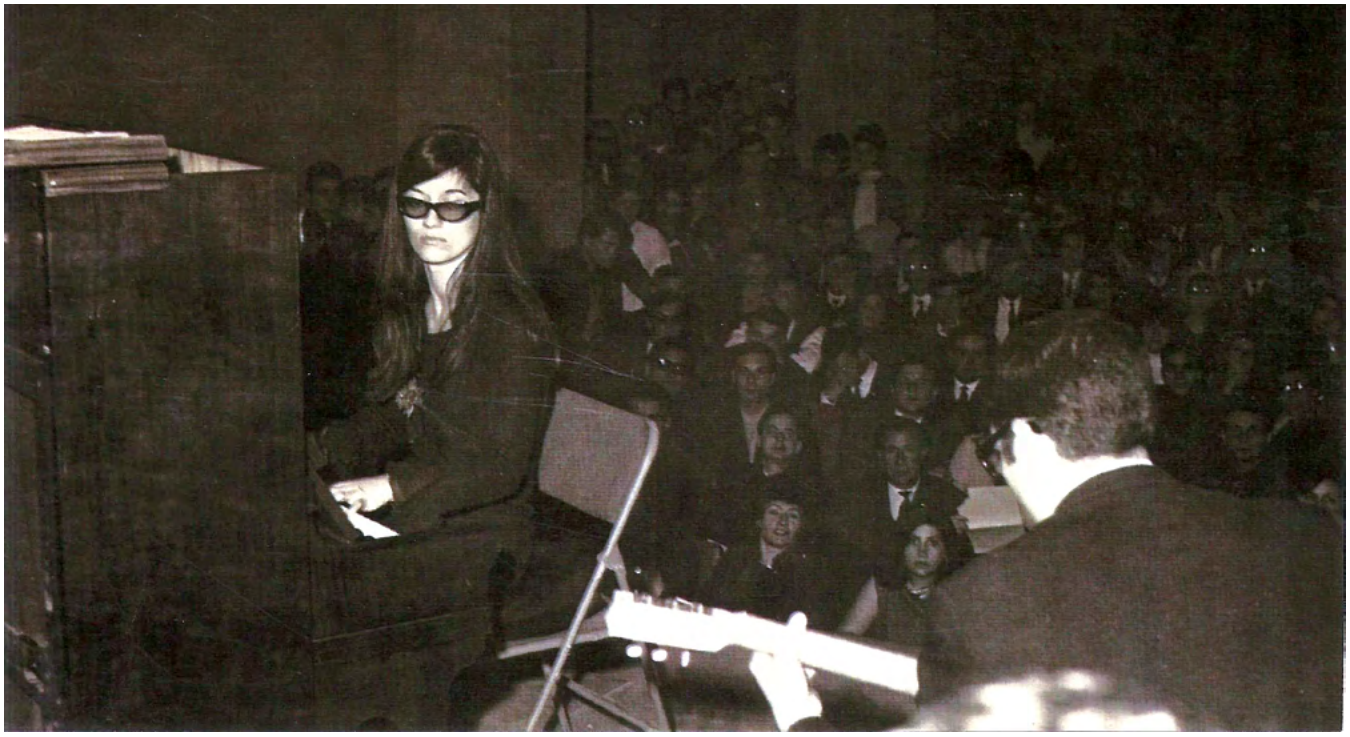

Φοιτητική Λαϊκή Ορχήστρα Αθηνών, Ελένη Καραϊνδρου, πιάνο, Μαρία Φαραντούρη, Νίκος Πολυκράτης, Τραγούδι.
Φώτο αρχείο Κώστα Γκιζελή

του Μίκη δέθηκε με τα συνεχώς ταραγμένα χρόνια της πατρίδας μας και το *Γελαστό παιδί* έγινε το εμβληματικό τραγούδι της κάθε απώλειας στον τόπο μας.

Μετά από εκείνη τη συναυλία στο Δημοτικό Θέατρο, αναπτύχθηκε μια φιλία με τον Μίκη αλλά και με τη Μαρία. Έτσι, όταν πάρθηκε η απόφαση να γίνει μια συναυλία με τη Φοιτητική Λαϊκή Ορχήστρα Αθηνών (ΦΛΟΑ) αφιερωμένη στον Θεοδωράκη όπου θα παρουσιάζαμε τα τραγούδια του με τον Νίκο Πολυκράτη, ήρθε και η Μαρία να τραγουδήσει, με μένα στο πιάνο, τα τραγούδια του *Μάουτχαουζεν*. Φυσικά ο Μίκης ήταν παρών. Η συναυλία έγινε στο θέατρο ΔΙΑΝΑ, όπου εκείνο το βράδυ δεν έπεφτε καρφίτσα. Εγώ, προνοητικό παιδί που ήμουν, κι έχοντας γονιό εκπαιδευτικό, συμμετείχα με ψευδώνυμο. Πονηροί γαρ οι καιροί! Πότε έγινε; Λίγο πριν τη δικτατορία, το 1967! Η συναυλία πήγε περίφημα και μάλιστα μετά από πολλά χρόνια, ο Κώστας Γκιζελής, αρχιτέκτονας, που έπαιζε μπουζούκι στην ορχήστρα και φύλαξε ως κόρην οφθαλμού την ηχογράφηση, μου έδωσε ένα αντίτυπο. Το έχω! Φύλαξε μόνο την ηχογράφηση της συναυλίας γιατί στο τέλος ανέβηκε ο Μίκης στη σκηνή για να μας συγχαρεί και να καλέσει τον τραγουδιστή μας στο Δημοτικό Θέατρο, για να τραγουδήσει το *Άξιον Εστί*. Δε σταμάτησε όμως εκεί. Είπε πολλά κι ανάμεσά τους το εξής: «Αν με βρείτε κάτω από κανένα τρίκυκλο, να ξέρετε ότι θα φταίει η Φρειδερίκη». Ο Νίκος Πολυκράτης που εργαζόταν στην τράπεζα άρχισε να οραματίζεται την απόλυσή του και την επόμενη μέρα οι εφημερίδες έγραφαν: ΚΟΚΚΙΝΗ ΣΥΝΑΥΛΙΑ ΣΤΟ ΔΙΑΝΑ! Ευτυχώς εγώ, ως Ειρήνη Λεβεντάκη (αυτό ήταν το ψευδώνυμο), ήμουν παντελώς άγνωστη στον πατέρα μου.

Σε λίγο καιρό, λίγες μέρες πριν το πραξικόπημα, ο Μίκης πέρασε από το σπίτι που έμενα τότε, στην οδό Διγενή Ακρίτα, και μου έπαιξε ένα από τα νέα του τραγούδια σε ποίηση Λόρκα. Πλησίαζαν και οι εκλογές και τον είδα πολύ αισιόδοξο! Τίποτα δεν προμήνυε την εξέλιξη των επόμενων ημερών. Στο σπίτι μου είχα ένα νέο κορίτσι που πρόσεχε το γιο μου αλλά πήγαινε και σχολείο. Την έλεγαν Φρειδερίκη. Φαντάζεστε ο Μίκης με πόση χαρά πρόφερε τ' όνομά της!

Και ήρθε η αποφράς ημέρα, 21 Απριλίου, που με βρήκε εκτός Αθηνών, είχα πάει για μια μέρα στη Θήβα, όπου ήταν Έφορος Αρχαιοτήτων ο Νικόλας Φαράκλας, ο πατέρας του γιου μου. Το πρωινό μας ξεκίνησε με τα γνωστά εμβατήρια κι εγώ είχα για πολλή ώρα την απορία. Τι είχε συμβεί; Πραξικόπημα; Κι ο Μίκης γιατί ήταν τόσο αισιόδοξος; Φαίνεται αυτή η αισιοδοξία ανησύχησε τους συνταγματάρχες κι αποφάσισαν να κόψουν το βήχα στους ονειροπόλους αριστερούς. Η ιστορία όμως έχει και συνέχεια. Ώσπου να γυρίσω στην Αθήνα, ο αδερφός μου

Συναυλία για τον Μίκη Θεοδωράκη από τον σύλλογο Φοιτητών Νομικής "ΘΕΜΙΣ" στο θέατρο Διάνα, 13 Φεβρουαρίου 1967

με αυτοκίνητο του θείου μας Διόδωρου, γιατρού, πήρε το παιδί και τη Φρειδερίκη στο σπίτι του στην Πλάκα. Ο πατέρας μου πάλι, πήγε σπίτι μου κι έκανε εκκαθαριστική επιχείρηση. Πήρε όλα τα βιβλία μου τα μη αρχαιολογικά, όλες τις εφημερίδες και τα περιοδικά και τα εξαφάνισε. Επιστρέφω λοιπόν και βρίσκω ένα πολύ ανάλαφρο διαμέρισμα. Εκτός κινδύνου λοιπόν.

Όμως, λίγο κράτησε αυτό. Λίγες μέρες μετά, κάτω από την εξώπορτά μου γλίστρησε ένα επικίνδυνο κείμενο. Γνώρισα αμέσως το γραφικό χαρακτήρα. Ήταν του Μίκη. Ήταν η διακήρυξη του Πατριωτικού Αντιδικτατορικού Μετώπου. Έπρεπε να κάνω τρία αντίγραφα, με το χέρι φυσικά, και να τα δώσω σε αντίστοιχα πρόσωπα, με άκρα μυστικότητα. Το ένα πρόσωπο ήταν Άγγλος δημοσιογράφος, σύζυγος της πιανίστας Αλίκης Βατικιώτη, φίλης του Μίκη. Όταν έρχονται έτσι τα πράγματα γίνεσαι μυστικός πράκτωρ θέλεις δε θέλεις. Τηλεφώνησα λοιπόν, αφού βρήκα το τηλέφωνό της, από περίπτερο βέβαια, στην Αλίκη, λέγοντας ότι θέλω να της επιστρέψω την παρτιτούρα του κονσέρτου για πιάνο του Σούμαν που μου είχε δανείσει! Μπήκε στο νόημα και μου είπε να περάσω από το σπίτι της. Ήταν άρρωστη, κρεβατωμένη. Με περισσή αγωνία, έχοντας διπλοκρύψει το χαρτί στο εσώρουχό μου, πήγα σπίτι της. Η επιχείρηση εστέφθη υπό επιτυχίας! Για μέρες στηνόμασταν στο ραδιόφωνο για να ακούσουμε τη Ντώυτσε Βέλλε, και επιτέλους ακούσαμε τη διακήρυξη του Πατριωτικού Αντιδικτατορικού Μετώπου. Στον αγαπημένο και έμπιστο φίλο Σήφη Καμάρη έδωσα τα άλλα δύο αντίγραφα της διακήρυξης, το ένα για τον Αντρέα Λεντάκη και το άλλο είναι αδύνατον να θυμηθώ για ποιον. Δυστυχώς ο Σήφης, έφυγε νωρίς αφήνοντας ένα δυσαναπλήρωτο κενό μέσα μας και φυσικά ποτέ δε θα μάθω ποιος ήταν ο τρίτος αποδέκτης της διακήρυξης!

Πέρασε καιρός κι όταν αργότερα, ένα πρωί γύρω στις εφτά, με έπαιρνε η αστυνομία με το τζιπ στη Μπουμπουλίνας, μέσα μου ανησυχούσα μήπως ήξεραν όλη αυτή την ιστορία. Μπα! Τίποτα δεν ήξεραν. Είχε ενοχλήσει που ήμουνα στον κύκλο της Ρένας Χατζηδάκη (της *Μαρίνας της Κατάστασης πολιορκίας*) και μιλούσαμε συχνά στο τηλέφωνο. Ήδη την είχαν πιάσει και φυλακίσει.

Δεν απορείτε βέβαια που μετά από όλα αυτά, με την πρώτη ευκαιρία έφυγα στο Παρίσι με το παιδάκι μου, πέντε ετών, που είχε υπάρξει μάρτυρας της ανάκρισής μου από τον διαβόητο Καραπαναγιώτη στη Μπουμπουλίνας. Εκεί, στο Παρίσι, βρήκα την Μαρία μου, που αλώνιζε όλο τον κόσμο τραγουδώντας τα τραγούδια του Μίκη. Συχνά ερχόταν να μείνει σπίτι μου και με παρακίνησε να της γράψω τραγούδια. Το έκανα αργότερα όταν ήρθε στα χέρια μου το ποιητικό έργο του Κ.Χ. Μύρη *Η μεγάλη αγρυπνία* (1972).

Σ' αυτό το Ιρλανδικό ντοκιμαντέρ του Alan Gilsenan, που έγραψα τελικά τη μουσική και που, πρόσφατα, απέσπασε το 1ο βραβείο στο φεστιβάλ ντοκιμαντέρ του Μπέλφαστ, υπάρχει ένα συγκλονιστικό ντοκουμέντο με την Μαρία να τραγουδάει στο γήπεδο Καραϊσκάκη, στη μεταπολίτευση (1974), το *Γελαστό παιδί*. Ήμουν εκεί, σ' αυτήν την ιστορική συναυλία του Μίκη, με το παιδί μου, τον Γιωργάκη, 12 χρόνων, και με συγκίνηση βιώναμε τον λυτρωτικό άνεμο της ελευθερίας σ' αυτόν τον βασανισμένο τόπο! Ήταν ο Μίκης μας στην αποθέωσή του! Με απλωμένες τις φτερούγες του, έσβηνε με μαγικό τρόπο τα χρόνια της οδύνης, της εξορίας και της σκλαβιάς.

Ιούλιος 2022

Μίκης Θεοδωράκης: Ο άνθρωπος είναι μουσικό ον[1]

15+1 αποσπάσματα από ορισμένα έργα του Μίκη Θεοδωράκη για την Τέχνη και τη Μουσική

1. Η τέχνη είναι απόλαυση. Πλησιάζουμε την τέχνη περνώντας από το κατώφλι της απόλαυσης. Θεοδωράκης, Μ. (1975). *Οι Μνηστήρες της Πηνελόπης* (σ. 188). Αθήνα: Παπαζήσης.

2. …η τέχνη είναι μια δημιουργική δραστηριότητα που ουσιαστικά οδηγεί το ανθρώπινο πνεύμα προς το ξεπέρασμα…του πραγματικού. Θεοδωράκης, Μ. (1990). *Η ανατομία της μουσικής.* (σ. 197). Αθήνα: Γνώσεις

3. Ο άνθρωπος έχει ανάγκη να εκφράζεται…Η ζωντανή τέχνη δεν είναι ένα άκαμπτο πρότυπο. Δεν είναι κάτι το αφηρημένο που το θαυμάζεις, αλλά κάτι με το οποίο ταυτίζεσαι, με το οποίο διαλέγεσαι. Ό.π. σσ. 50, 52.

4. …η σύνθεση της μουσικής, πολύ συχνά έβγαινε από μέσα μου αβίαστα, παρά τη θέλησή μου, σαν κάτι που γινόταν πρώτα υποσυνείδητα…Η τέχνη είναι ο μεγάλος και μοναδικός ποταμός που μας μεταφέρει προς το μέλλον… Έχω την εντύπωση πως ο άνθρωπος αρχίζει πραγματικά να γίνεται άνθρωπος μονάχα όταν αρχίζει να τραγουδά. Θεοδωράκης, Μ. στο Wagner, G. (2000). *Μίκης Θεοδωράκης. Μια ζωή για την Ελλάδα. Βιογραφία.* (σσ. 462, 487). Αθήνα: Τυπωθήτω-Δαρδανός.

5. Πώς εμφανίζεται η πρώτη, η βασική, η σπερματική μουσική ιδέα; Κατ' αρχήν με τη μορφή του μουσικού μοτίβου. (Μοτίβο λέμε ένα σύνολο από νότες που είναι οπωσδήποτε μελωδία ή τμήμα μελωδίας). Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις όπου η μουσική έμπνευση εμφανίζεται σαν ένα βασικό ρυθμικό σχήμα. Θεοδωράκης, Μ. (1990). *Η ανατομία της μουσικής.* (σ. 21). Αθήνα: Γνώσεις.

6. Εδώ ακριβώς παρεμβαίνει το γνήσιο έργο τέχνης, σαν ένας βαθύς και στέρεος κρίκος που δένει αναμεταξύ τους τούς ανθρώπους… Πράγμα που δίνει στους ανθρώπους μαζί με τη σιγουριά κι ένα αίσθημα χαράς, πληρότητας, ευτυχίας. Δείτε τους συνανθρώπους μας πώς δένονται σφικτά, αδερφικά, με τον ομαδικό χορό, με το ομαδικό τραγούδι. Είναι γιατί ο ένας βρίσκει ένα κομμάτι του εαυτού του στον διπλανό του και ασυνείδητα σκέφτεται: «Δεν είμαι μόνος… Δεν φοβάμαι… Μπορώ να ζήσω…». Ό. π. σ. 25.

7. Μουσική έμπνευση - μουσικό μοτίβο, δηλαδή, μια σπερματική μελωδία ή ένας σπερματικός ρυθμός. Ό. π. σ. 46.

8. Όλοι οι ρυθμοί… ξεκινούν από την ανάγκη του ανθρώπινου σώματος να εκφραστεί με κίνηση. Κίνηση ποδιών, σώματος, χεριών. Συνήθως, όμως, η κίνηση αυτή γίνεται ομαδικά… Ρυθμός είναι η σχέση ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα χτυπήματα. Άπαξ και βρεθεί το αρχικό ρυθμικό σχήμα, η ανάγκη για ομαδικό συντονισμό επιβάλλει την επανάληψή του. Ό.π. σσ. 55-56.

9. Στα τραγούδια η μελωδία είναι πάντα δεμένη με τον ρυθμό. Κι εφόσον… ο ρυθμός… είναι επαναληπτικός, το ίδιο και η μελωδία είναι επαναληπτική. Ό.π. σ. 61.

10. …η μουσική – κάθε μουσική – γεννήθηκε πάνω στον ρυθμό…Θεοδωράκης, Μ. (2003). *Πού να βρω την ψυχή μου. Μουσική.* (σ. 29) Αθήνα: Λιβάνης,

11. Ο φυσικός ρυθμός. Η βιομηχανική εποχή παραβιάζει – βιάζει – σκοτώνει τον φυσικό ρυθμό. Δεν λαμβάνει καθόλου υπόψη της την

[1] Επιμ. Γιάννης Κουγιουμουτζάκης, Ομότιμος Καθηγητής Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Ο Μίκης Θεοδωράκης στο δώμα του σπιτιού του στην οδό Επιφάνους.
Πηγή: https://www.mikistheodorakis.gr/

ανάγκη του ανθρώπου να εναρμονίζεται με τον ρυθμό των άστρων, του ηλιακού συστήματος, της μέρας και της νύχτας, της σελήνης, της άνοιξης και του θέρους, του φθινόπωρου και του χειμώνα. Όμως δεν πρόκειται μόνο για τον φυσικό ρυθμό που μας περιβάλλει. Είναι και ο δικός μας, ο εσωτερικός ρυθμός, που καθορίζεται βασικά από τους χτύπους της καρδιάς μας. Με βάση το ρυθμό της καρδιάς, γίνονται μέσα στον ανθρώπινο οργανισμό χίλιες δυο πολύπλοκες λειτουργίες, κινήσεις, που όμως όλες εναρμονίζονται με τον κυρίαρχο εσωτερικό ρυθμό. Ιδιαίτερη σημασία έχει το νευρικό σύστημα, που ξεκινά και καταλήγει στα τρισεκατομμύρια κύτταρα του ανθρώπινου εγκεφάλου. Θεοδωράκης, Μ. (1987). *Αντιμανιφέστο,* στο Μ. Θεοδωράκης (2003). *Πού να βρω την ψυχή μου. Ιδέες.* (σσ. 121-122). Αθήνα: Λιβάνης.

12. Η μελέτη της κάθε λαϊκής μουσικής αποδεικνύει ότι κάθε άνθρωπος είναι ικανός να τραγουδήσει. Και όχι μόνο αυτό: Είναι ικανός να ονειρευτεί μουσική, να φανταστεί μουσική, να φτιάξει, έστω και για μια στιγμή, μια δική του μουσική. Ο άνθρωπος είναι μουσικό ον. Απόδειξη ότι δεν υπήρξε και δεν υπάρχει ούτε μια γωνιά της Γης, μια φυλή, που να μην έχει μουσική. Και παρ' ότι όλες αυτές οι φυλές δεν ήρθαν ποτέ σε επαφή μεταξύ τους παρατηρούμε ότι όλες οι μουσικές στηρίζονται πάνω στους ίδιους βασικά ηχητικούς και μουσικούς κανόνες. Θα μπορούσαμε λοιπόν να λέγαμε ότι όπως η μορφολογία του ανθρώπινου σώματος είναι κοινή, όπως το λογικό είναι χαρακτηριστικό του ανθρώπινου γένους, το ίδιο και η μουσική είναι βασικό χαρακτηριστικό του ανθρώπου. Θεοδωράκης, Μ. (1990). *Η ανατομία της μουσικής.* (σσ. 173-174). Αθήνα: Γνώσεις.

13. Η μουσική, η μόνη, η αληθινή, είναι αυτή που βρίσκεται μέσα μας. Στον κάθε άνθρωπο. Μόνο που κοιμάται… Κι αυτή που έρχεται απέξω έχει την ιδιότητα να την ξυπνά… Αν και όταν έλθει, αν και όταν ξυπνήσει η μουσική που είναι μέσα μας,

τότε γινόμαστε ένα με την Συμπαντική Αρμονία. …κάθε άνθρωπος κρύβει στα βάθη της ψυχής του ένα σκοτεινό και ακίνητο ηχητικό είδωλο που φωτίζεται και πάλλεται ευθύς ως έρθει σε επαφή με ένα γνήσιο μουσικό έργο. Αυτή η διαδικασία τον γεμίζει με ψυχική ευφορία… Θεοδωράκης, Μ. (2003). *Πού να βρω την ψυχή μου. Μουσική.* (σσ. 33, 36) Αθήνα: Λιβάνης,

14. Μονάχα η μουσική έχει τη δύναμη να εκφράζει ψυχικές καταστάσεις, συναισθήματα και ιδέες που αδυνατεί να διατυπώσει ο λόγος του οποίου τα όρια ταυτίζονται με τα όρια του επιστητού. Της λογικής. Ας σκεφτούμε μόνο ότι ο άνθρωπος είναι μόνο κατά ένα τριάντα σαράντα τοις εκατό «λογικός», ενώ κατά το υπόλοιπο είναι «υπερλογικός». Είναι ένστικτο και φαντάσματα φτιαγμένα από τα χιλιάδες ερεθίσματα-πληγές που δέχτηκε στην ψυχή του από τότε που ήταν ακόμα έμβρυο... και που ζουν αυτοτελώς μέσα του χωρίς να το ξέρει και που όμως έχουν κι αυτά ανάγκη από τη δική τους τροφή. Να λοιπόν πώς γεννιούνται οι μύθοι και τα τραγούδια. Θεοδωράκης, Μ. (2005) *Εκ Βαθέων*. Ομιλία στην τελετή αναγόρευσής του σε Επίτιμο Διδάκτορα του Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης. Χανιά, 1η Αυγούστου 2005, σ. 13 στο παρόν τεύχος.

15. Γεννήθηκα με τη μουσική, έζησα με τη μουσική και κανείς ποτέ – όσο κι αν προσπάθησαν κατά καιρούς πολλοί – δε με εμπόδισε να ζω κάθε στιγμή με τη μουσική. Θεοδωράκης, Μ. (2003). *Πού να βρω την ψυχή μου. Μουσική.* (σ. 199) Αθήνα: Λιβάνης.

16. Άλλη βαριά αγγαρεία ήταν το κουβάλημα της πέτρας… Τις πέτρες τις μεταφέραμε απ' το βουνό μισή ώρα δρόμο. Μια μέρα μας ρώτησαν ποιος είναι χτίστης. Παρουσιάστηκα κι εγώ… Έχτιζες ξερολιθιά… κι αυτοί κλοτσούσαν να δουν τη στερεότητα της κατασκευής. Αν έπεφτε, έλεγαν «Άλλος»… Αντίθετα, εγώ ήμουν τυχερός, γιατί τα λιθάρια που βρέθηκαν στην τύχη ήταν βαριά. …Το χτίσμα αντιστάθηκε στις κλοτσιές, κι έτσι η επιτροπή χωροφυλάκων με έχρισε χτίστη… Το ελληνικό κράτος, με το να με στείλει στο Μακρονήσι, φρόντιζε να εκπαιδευτώ πρακτικά σ΄ ένα επάγγελμα τόσο συγγενές με τη μουσική. Αν αντί για πέτρες και τη λάσπη χρησιμοποιήσεις τα μουσικά θέματα, την αρμονία και τα υπόλοιπα μουσικά υλικά, τότε μπορείς να χτίσεις μια συμφωνία, όπως χτίζεις ένα φούρνο. Με την αρωγή της πατρίδας, στα 1949, εγώ έχτιζα και φούρνο και συμφωνία! Θεοδωράκης, Μ. (2009) . *Οι Δρόμοι του Αρχάγγελου. Αυτοβιογραφία.* Τόμος Α (σσ. 452-453). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Οδηγίες προς ναυτιλλομένους

- Η θεματολογία του Τρίτωνα προσανατολίζεται εν γένει στο χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης, στο Πανεπιστήμιο Κρήτης ειδικότερα, αλλά και στις επιστημονικές εξελίξεις, την επιστημονική ανάλυση επίκαιρων θεμάτων, την έρευνα και τον πολιτισμό.
- Τα άρθρα που δημοσιεύονται πρέπει να είναι γραμμένα σε απλή και κατανοητή γλώσσα και η έκτασή τους να μην υπερβαίνει τις 1000 λέξεις.
- Όλα τα άρθρα πρέπει να κινούνται σε ένα πλαίσιο ευπρέπειας και σεβασμού της προσωπικότητας και των δικαιωμάτων όλων.
- Οι συγγραφείς παρακαλούνται εκτός από τον τίτλο του άρθρου και το ονοματεπώνυμό τους, να αναφέρουν την ιδιότητά τους και να μας στέλνουν μία πρόσφατη φωτογραφία τους. Προαιρετικά μπορούν να μας στείλουν και φωτογραφικό υλικό που σχετίζεται με το άρθρο τους.
- Σε περίπτωση που ο τίτλος του άρθρου είναι μεγάλος οι συγγραφείς μπορούν να μας προτείνουν και έναν πιο σύντομο τίτλο (π.χ. 3-4 λέξεις) που θα χρησιμοποιηθεί στο εξώφυλλο.
- Οι πηγές θα αναφέρονται μέσα στο κείμενο μόνο όπου κρίνεται απολύτως απαραίτητο (π.χ. παραθέματα). Προαιρετικά ο συγγραφέας μπορεί να παραπέμπει σε βιβλιογραφία μέσω ηλεκτρονικού συνδέσμου.
- Οι συγγραφείς παρακαλούνται να εντοπίζουν μέχρι 3 προτάσεις από το άρθρο τους οι οποίες μπορούν να παρουσιαστούν σαν highlights.
- Προαιρετικά οι συγγραφείς μπορούν να καταθέτουν το ίδιο άρθρο και σε μεγαλύτερη έκταση (2-3.000) λέξεων στο οποίο θα μπορεί ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης να έχει πρόσβαση μέσω ηλεκτρονικού συνδέσμου.
- Οι συγγραφείς μπορούν, εφόσον το επιθυμούν, να παραθέτουν διαθέσιμο σύνδεσμο ώστε οι αναγνώστες να έχουν πρόσβαση σε κάποια ολοκληρωμένη μελέτη.
- Τα σχόλια/παρεμβάσεις σε άρθρα που δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό δεν πρέπει να υπερβαίνουν σε έκταση τις 500 λέξεις.
- Τέλος όλα τα κείμενα πρέπει να κατατίθενται σε μορφή Microsoft Word και να αποστέλλονται ηλεκτρονικά στη διεύθυνση d.milonakis@uoc.gr και giota.diamanti@uoc.gr.

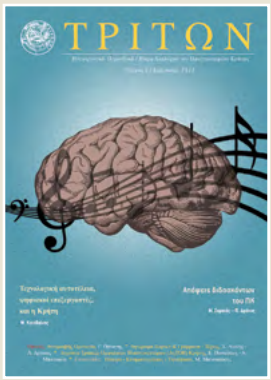

δείτε εδώ τα προηγούμενα τεύχη

ΤΡΙΤΩΝ

Ηλεκτρονικό Περιοδικό /

Βήμα Διαλόγου του Πανεπιστημίου Κρήτης

Τεύχος 6 / Φθινόπωρο 2022

Επικοινωνία:

d.milonakis@uoc.gr, giota.diamanti@uoc.gr

Σκανάροντας το QR Code
θα έχετε τη δυνατότητα να δείτε
περισσότερες πληροφορίες
στην ηλεκτρονική έκδοση